

och biblioteksman. Begär för sådant ändamål ett bref af Cygnæus, med löfte att icke presentera det, förrän Du pralar.

Antingen Du får skriften färdig eller ej, så res sedan till Stockholm – på återvägen naturligtvis beseende Tysklands gallerier, lärosalar och professorer. Gör bekantskap med de unga i facket. Finland's statistik m. m. blir allestädes ett samtalsämne. Tryck sedan den ifrågavarande skriften i Stockholm – (eller Örebro). Arbeta i Stockholm i arkivet för Ditt specimen. Man talar redan om modern historieskrifning, som icke utan arkivforskning skall finnas. Dröj till senhösten 1861 – om nödigt längre. Uppskof med specimen kan alltid fås. Skrif *äfvén specimen på Svenska*.

Pengarne räcka ej till – det förstås. Men Du måste riskera skuldsättning. Vill det eljest blifva för hårdt, så kan Du ju låta Din familj komma till Stockholm i början på sommarn 1861.

Dessa projekter äro sådane de kunna vara under obekantskap med Dina egna vetenskapliga planer. Jag låter dem dock följa med. Förblifver med Högaktning och Vänskap

Bror och Tjenare
Joh. Vilh. Snellman

P. S. På recensioner öfver egna arbeten är orådligt svara. Men om svaret gäller *endast och allenast* en vetenskaplig frågas utredande, så må gå; dock i den aldra artigaste ton – vore än motståndaren huru obetydlig som helst.

Förlåt rättframheten i detta vänråd.

95 FÖRELÄSNINGAR I SAMHÄLLSLÄRANS HISTORIA. VÅRTERMINEN 1862

HUB, JVS handskriftssamling

Samhällslärans Historia 1–5.

Vårterminen 1862,

<I>

Mina Herrar. Glad att återse. Hoppas att såsom förut understödas af Herrarnes uppmärksamhet och icke öfvergifvas före framställningens slut.

Hade haft för afsigt att läsa öfver Ethikens hos Greker och Romare historia. Denna, Ethiken, den s. k. praktiska filosofin, Moralen och Samhällsläran, senare äfvén den med denna förbundna allmänna Rättsläran, såsom Herrarne känna, efter Sokrates det hufvudsakliga i den antika spekulationen, alltid i noga sammanhang med verldsskådningen i hvarje system öfverhufvud.

Men för framställningen häraf fordrades en förberedelse, hvilken jag icke medhunnit. För att vinna en egen öfvertygelse angående den mångfaldigt afvikande uppfattningen hos andra framställare, nödigt att jemföra åtminstone det förnämsta af källorna. För egen tillfredsställelse med arbetet, påkallas detta desto mer, ju kortare period i fråga. Det är till en sådan undersökning mig brustit tid. Ehuru påbörjad, icke långt hunnen. Måste spara kursen för framtiden,

Deremot anledning till närvarande i senaste termins föreläsningar. Kursen kort; mycket måste behandlas mera dogmatiskt, än önskligt. Får genom framställning af lärans historie tillfälle, att till dessa frågor

återkomma. Detta gäller i synnerhet det oss närmast liggande seklets läror om staten. Jag hade haft för afsigt att kort genomgå dessa – såsom förut skedde, då vi slutade framställningen af Abstr(akta) Rättsläran och teoret(iska) Pligtläran. Men tiden blef härtill för kort.

Afser äfven nu hufvudsakligen denna den nyare och nyaste statslärans historia. Men hithörande läror icke blott hafva, likasom hela den nyare tidens vetande sin utgångspunkt i antikens statslif och teori öfver detsamma, utan de hafva i dessa äfven sitt mönster, stå i många hänseenden ännu fast vid desamma, endast i en mera utvecklad form. Ju mera man fördjupar sig i detta antikens studium, desto mera förvånas man öfver de lärdomar dess spekulatio

10

nen innehåller äfven för vår tid, och öfver den ringa framsteg menniskoanden sedan dess gjort på djupet, ehuru stora de äro, så att säga, på bredden, genom en vunnen vid historisk erfarenhet. Jag säger detta, utan att derföre misskänna det ena, stora, hvarigenom den närvarande tiden i samhällsskick och samhällslära står öfver antiken, nemligen kristendomens inflytande på båda.

Jag har engång förut, vid en kurs i Rättsfilosofins historia sedan nyare tidens ingång erfarit olägenheterna af en framställning, i hvilken den antika spekulatio

20

nen icke kunnat såsom känd åberopas. Det är derföre Jag nu då omständigheterna föranledt denna kurs börjar den med Greklands filosofi. Men jag bör härvid dock afse hufvudmålet, att komma till en framställning och kritik af vår samtids och den närmast föregåendes läror, komma vi att endast i kortare sysselsätta oss med antikens, Vår sysselsättning dermed blir derföre en recit, icke en undersökning. Och då vi inskränka oss till samhällsläran, afseende de allmänna ethiska läror

30

orna blott såvida de stå i sammanhang med den förra, känner jag mindre behofvet af ett jemförande studium af källorna och kan stanna vid rådfrågandet af de historiska framställningar af värde, hvilka i <synner>het Tysklands nyare litteratur har att uppvisa. Den ledråd jag närmast kommer att följa är:

Geschichte und System der Rechts <und> *Staatsphilosophie* – af Karl Hildenbrand – ett arbete hvars första del, omfat- »das klassische Alterthum», utkommit 1860, och som har sitt förnämsta värde genom goda öfversigter af de skrifers innehåll, hvilka komma till tals och genom sina talrika citationer till ställen i dessa skrifter. För uppfattningen och bedömandet utgöra Hegel's och Zellers historia öfver den antika filosofin de förnämsta att rådfråga,

40

Om redan för studium af filosofins historia i allmänhet kunskap i den politiska historien, världshistorien och folkens utgör ett nödvändigt underlag, så gäller detta än mer om samhällsläran historia. Den kan icke förstås, utan att man känner stats <och> samhällsinrättningen hos det folk och på den tid, hvarom fråga är, men institutionerna bestå åter icke endast denna beslutna och föreskrifna ordning, utan i den verksamhet, hvars form de utgöra, i det politiska och samhällslifvet. För oss blir likväl ringa tillfälle att sysselsätta oss härmed vid dessa sammankomster. Detta allmänhistoriska studium måste jag hos H<errarne> förutsätta; och får jag bedja dem af H<errarne>, som vilja större gagn af denna kurs att samtidigt söka kännedom om t. ex. Atheniensiska statsförfattningen och revolutionerna i densamma om den Romerska o. s. v.

50

Ty äfven de stora tänkarene – och förnämligast desse, höra sin tid till. Det är sin samtids osystematiska medvetande, de systematisera, sålunda äfven i statsläran uppställande, hvad man kallat en ideal, emedan den historiskt tillvarande staten är stadd i en ständig vexling,

utvecklande sin form till det bättre eller förfaller, och sålunda motsvarar sitt begrepp, endast såsom allt tillvarande gör det, kvantitativt i ett mer eller mindre. Exempelvis vexten släktet, handlingen ändamålet, lagskipningen det i lagen uttalade Rätta, sjelfva lagen genom lagstiftningens ändlighet det allmänna rättsmedvetandet. Äfven den filosofiska statsläran delar naturligtvis denna ändlighet. Den ger blott åt en bestämd tids medvetande tankens form, begriper dess innehåll. Men statslärans historia ger derigenom en framställning af den allmänhistoriska utvecklingen af staten i denna tankens form, innebär den tänkande uppfattningen af, hvad staten varit och är. Denna uppfattning är icke summan af den politiska historien; den rörer endast nationernas lif inom sig, deras inre politiska lif. Deras förhållande till andra nationer till framtid samtid och efterverld, deras yttre politiska lif, är en annan sak. Filosofins bemödanden att begripa detta hafva först på nyaste tid nedlagts i försöken till en historiens filosofi.

De af Herrarne, som redan vändt sina studier till Samhällsläran såsom praktisk sedelära, hafva väl lärt inse, huru den tänkande uppfattning af, hvad samhälle och stat äro, skiljer sig ifrån det gängse, allmänna föreställningssättet, hvaraf vi finna ett aldagligt uttryck i den periodiska pressens lösa och motsägelsefulla resonnerande. I detta är staten medlet än för det ena, än för det andra ändamålet – för den ena eller andra samhällsklassens upphjelpande ur stundens andliga eller lekamliga underlägsenhet, eller för alla individers i ett land välbefinnande – eller (i de mest upplysta länder – äfven för nationens makt och ära. Hvar denna stat finnes, som är medel för allt detta, det utredes icke vidare. Det är än statens styrelse, monarken, ministrarne, embetsmännen, än en representerande församling, hvilkas vetande och viljande skall tjena till detta medel. Men derunder talar man åter om patriotismen som en hög dygd, om nödvändigheten af all egoisms frånvaro och af uppoffring för fäderneslandet – för staten. Då är likväl icke fråga om sagde medel, de styrandes och lagstiftandes vetande och viljande såsom staten. För dem vill ingen uppoffra sig – tvärtom man sätter helst det egna vetandet och viljandet högst. Men denna fordran innebär en dunkel protest mot den förra. Staten är icke mera medlet att befordra samhällsklassers och individers väl – utan detta betyder nu föga; egendom och lif äro medel för staten som ändamål, skola offras för den. Men hvad är då denna stat? Åter medlet för alla individuella önskningsars uppfyllande? Och likväl skola individerna frånsäga sig dem för statens skuld.

Dessa och dylika motsägelser lemnar det allmänna medvetandet olösta. Menniskorna handla efter stundens kraf, efter sina intressen. De tvingas att i intressenas strid för allmänliga dem – såsom i begäret, så i dess förverkligande. Staten framstår i statsmakterna ytterst såsom detta tvång – hvilket mängden underkastar sig. Men sjelfva denna underkastelse, den må mer eller mindre utgå ur öfvertygelsen om det Rätta deri, konstituerar det i staten tvingande. Den är seden, den sedliga handlingen, hvilken såsom denna tvingande makt utgör staten, statsmakterna. I mon af sin insigt, sin öfvertygelse, frigör sig individen ur detta tvång. Statsmannen handlar bunden deraf – det är för honom statsreson, god politik, hvad förhållandena kräfva. Den i staten lydande likaså: han ser i ett sådant handlingssätt, hvad det bestående kräfver. Öfvertygelsen är för båda frigörande: öfvertygelsen, att detta handlingssätt är det Rätta, att deri det Rätta på jorden förverkligas, och att dess förverkligande är sann frihet. Detta har sitt högsta uttryck deri: att staten är absolut makt på jorden, det i verldshistorien Rätta

såsom makt, och att individen i den politiska handlingen, i handlingen för staten tager handlingens lag endast ur sin egen öfvertygelse, verkande med detta absoluta berättigande att göra och låta. Den filosofiska statsläran är nu i högsta instans denna frigörande öfvertygelse. Den är det för hvarje tid i samma grad, som frihet i det politiska lifvet funnits förhanden, som alltså äfven i det allmänna medvetandet en frigörande öfvertygelse haft plats, och den har i sin återverkan på det allmänna medvetandet öfvat ett sådant frigörande inflytande.

När vi gjort samhällsläran och särskildt statsläran till föremål för våra studier, hafva vi sökt hos oss grundlägga en öfvertygelse, som i det verkliga må frigöra oss ur det skenbara tvång, historien i detsamma pålägger oss, och som har sitt uttryck deri, att allt står färdigt och fast utan vårt tillgörande. Men vårt vetande om staten är *en* teori bland teorier. Den må visa än så mycket sammanhang – en annan kan sättas deremot. Ur Samhällslärens historia hafva vi att lära oss känna hvilka dessa andra teorier varit och äro. Men ännu dertill: vi hafva att lära, huru efterhand med sjelfva statslifvets utveckling äfven teorin utvecklats sig – och vi böra komma till den insigt att den teori, vi omfattat, äfven utgör denna utvecklings spets, har sin rot och stam i seklernas vetande om staten. Den visar sig sålunda intaga icke en tillfällig, sjelfvald ståndpunkt för förklarandet af, hvad staten är, utan hvilande på vetenskapens föregående utveckling. Och vi hemta ur denna historiska betraktelse äfven den lärdom, att ingen teori förmår gå utöfver, hvad verkligheten på hvarje tid erbjuder åt begripandet.

<2>

M<ina> H<errar>. Betrakta vi i stort statslifvets utveckling i den klassiska forntiden, under medeltiden och nyare tiden, är det oss jemförelsevis lätt, att i detsamma igenkänna följande olika betraktelsesätt.

I Grekland gällde det vid tidpunkten för dess statslifs högsta utveckling och för dess staters blomstringsperiod, att statslifvet utgjorde spetsen af all mensklig verksamhet. Detta, att individen hängaf sig åt staten och verkade för densamma utgjorde för Grekerna den egentliga menskliga bestämmelsen. Ingen annan verksamhet, än den politiska, var den fria mannen värdig. Staten var i och för sig denna sedliga institution, hvars berättigande icke kunde sättas i fråga. Verksamheten i staten var dermed rättfärdigad. Den var den enda, som gaf frihet och den gjorde statsformerna fria, för att hafva detta medvetande om sig.

Det tillhörde redan tiden för den Grekiska andens förfall, då spekulationen vågade sätta människans bestämmelse i den vises tillbakadragenhet eller Lugna, egoistiska njutning af lifvet – såsom af den Stoiska och Epikureiska filosofin skedde.

Det tillhör den närmare betraktelsen att visa, huru hos Romarena denna, om vi så få säga, äkt-antika uppfattning af statslifvets betydelse modifierades. Tvenne omständigheter framstå härvid. För Romaren gällde familjelifvet såsom medberättigadt, hade sedligheten i dess form ett värde; och för det andra: det medborgerliga samhällsintresset gjorde sig gällande äfven mot statsintresset. Staten var tillika rättsstat; dess uppgift att skydda detta intresse; privaträtten utbildades; arbetet för de medborgerliga intressenas förverkligande kom till ära åtminstone i jordbruket.

Kristendomens ande var en annan. Den anträffade den antika staten i förfall. Denna subjektivitet, af hvilken Stoicismen och Epikureismen voro ett uttryck, som stälde individen, öfver staten, hade upplöst det

Grekiska statslifvet; och i Rom hade de individuella intressena förvandlat staten från en rättsanstalt till blott ett godtyckligt begagnadt medel för deras främjande. Statsmakten var verktyget i partiernas hand, att Romerska världsväldet tjänstbart för dessa intressens tillfredsställelse. Äfven den helgd, familjelifvet hos Romarna egt, hade icke med deras makt gjort sig erkänd hos de kufvade folken – ty sådant kan icke påympas ett folk – den hade tvärtom i sjelfva Rom snart förfallit. Ingen sedlig makt bjöd derföre vördnad och erkännande. Jordlifvet hade förlorat sitt värde, sitt sedliga berättigande. Kristendomen uttalade sålunda i sjelfva verket öfver detsamma en dom, hvilken redan var exsequerad. För den blef jordlifvet utan berättigande i sig sjelf. Det hade värde blott såsom en präfningskola, en förberedelse för ett högre lif. Familjelifvet var det bättre att undfly, än att söka. Arbetet var för det nödortfuga gilladt, men egentligen ett syndastraff – fattigdom bättre än rikedom «ch» «å vidare». «et» «ill» säga äfven de medborgerliga intressena hade betydelse blott som ett nödvändigt ondt. Kristendomens förhållande till staten åter bestämdes deraf, att den icke var en stats- eller folkreligion, utan i öfvertygelse och sed förenade folk af alla tungor. Öfverheten var af Gudi, de vrånga till näpst. Detta var huvudsak: staten således denna tvingande rättsanstalt, som måste vara.

En mera positiv ställning till samhällsförhållandena antog kristendomen efterhand, då den äfven från thronerna bekändes, och då den såsom kyrka sjelf blef en världslig makt. Familjen, de medborgerliga intressena, äfven staten fingo af kyrkan sin helgd. Medeltidens, man kan säga den Germaniska feodalstaten var en privaträttslig stat – medborgerliga samhället i statsform, sjelfständigt mot andra samhällen. Hvad som upplöste Romerska staten, att statsmakten blef de partikulära intressenas makt – detta kan man säga utgjorde Medeltidsstatens början. Den innebar en protest mot den antika statens ignorering af det personliga berättigandet – denna protest grundad i den Germaniska karakteren i ett vildt folks fordran på personligt oberoende, och såsom sådan stående utom sammanhang med den antika traditionen. En sådan stat måste blifva våldets och förtryckets. Kyrkan stående öfver densamma kunde derföre uppträda medlande, säker att alltid understödjas mot den förtryckande statsmakten. Det förnuftiga i denna form, att den gaf grund och botten åt kristendomens lära om allmän människorätt, alla människors likhet inför Gud. Sjelfva statsprincipen, det personliga berättigandet, privaträtten, innebär att rättsgrunden är denna allmänt mänskliga, att den i staten skall gälla; och befrielsen af de undertryckta klasserna, borgerståndets, städernas makt – lifegenskapens upphäfvande.

Men detta verk förmådde kyrkan icke genomföra. Presterskapet blef sjelft en kast, en representant af ett partikulärt intresse, som tillvällade sig statsmakten. Det var först den förnyade bekantskapen med antiken, som gaf staten en annan betydelse, än den af medborgerligt samhälle. Hela den nyare tiden är en återgång till den antika uppfattningen af staten, såsom den i och för sig berättigade sedliga institutionen. Den historiska formen är, som vi veta, en öfvergång från feodalstaten genom den mer eller mindre absoluta monarkiska makten med gudomlig rätt – således icke privaträtten, utan berättigande i och för sig. (N. B. de antika heroernas och statsgrundläggarens). Detta gudomliga berättigande, förut lånadt af kyrkan, nu efterhand statsmaktens utan vidare. Men antikens lära var: att i statslifvet individen skulle hafva sin frihet förverkligad, att det Rätta såsom denna absoluta makt

på jorden skall vara hvarje statsmedlems verk – förverkligandet i högsta instans af mänsklig frihet. Och hvad som verkade den antika statens förfall, att privat och partikulärintressena satte sig i statens ställe, detta hade Kristendomen förebyggt genom läran om den mänskliga jemlikheten – medan i den antika Grekiska staten icke blott slafveriet uteslöt en massa af ända till 7/10 af befolkningen från medborgares antal, utan äfven större eller mindre landsdelar med Greker bebodda hörde till de uteslutna och blott lydande. Meningen är: det var emedan denna klippa i antiken var oöfverstiglig, som statsmakten efterhand måste stanna i partiintressets hand. Den var oöfverstiglig, emedan Andens begrepp aldrig blef ens för den antika filosofin klart – 10
derföre icke heller frihetens såsom viljans väsende, derföre icke heller människovärdet och det mänskliga berättigandet i och för sig = det Rätta såsom frihetens, den fria viljans verklighet.

Sådan är i få ord och flygtigt antydd den statslifvets utveckling, som afspeglar sig i statslärans historia. Jag har velat anticipationsvis gifva Herrarne en föreställning härom, rättare erinra härom, då jag äf öfvertygad, att Herrarne redan genom historiens studium förvärfvat sig någon föreställning om, att så är. Jag har gjort det, emedan vi lättare skola förstå hvarandra, genom att på förhand ega ett öfverensstämmande vetande om utgångspunkten, fortgången och slutledningen i den betraktelse, som oss föreligger. 20

Jag får ännu erinra derom, att, såsom Herrarne känna, med Reformationen och från reformationstiden jordlifvet öfverhufvud fått en annan betydelse för det kristna medvetandet, än den det hade vid kristendomens första utbredande. Det har erkännts såsom berättigadt. Närmast i familjen. Vidare i arbetet, de medborgerliga samhällsintressena. Slutligen i statslifvet. Man må gerna säga: detta är en utveckling af, hvad kristendomen rätt förstådd innebär. Men det är obestriddigt, att kändedomen om antiken verkat denna utveckling. Och man kan 30
derföre omvänt säga: det är antikens anda, isynnerhet den antika staten, som sålunda blifvit kristnad,

{3}

Måna Herrar. Sökte senast genom en kort karakteristik af medvetandet om Staten hos de gamla, under medeltiden och i nyare tiden antyda, hvilken vikt antikens uppfattningssätt och bekantskapen med detta utöfvat på vår tids politiska medvetande. Det är detta, arten sammanhanget af detta inflytande äfven vår betraktelse af Samhällslärens historia skall uppvisa. Ty det förstås af sig sjelf, att det måste 40
klarast framstå i den filosofiska samhälls- och statsläran.

Det karakteristiska för antikens betraktelsesätt var, sade vi: att för den staten gällde såsom i och för sig berättigadt och att individens sedlighet uppgick i statslifvet. Detta obetingadt om Grekerna. Romanernas förhållande till staten något modifierad. Karakteriseras deraf att familjen och medborgerliga samhället hos dem jemte staten lifvet i dem jemte statslifvet hade ett sedligt berättigande.

I Medeltiden deremot staten helt och hållet medborgerligt samhälle, grundadt på privaträtten. Statslagar egentligen inga. Förhållandet mellan styrande och lydande privatförpligtelsens – man kunde säga 50
arbetsgifvarens och arbetarens – mot vissa fördelar, vissa förpligtelser. Denna, den Germaniska staten, väl i den feodala formen egendomlig, men icke utan motsvarighet i nära nog alla stater uppkomst. Så i den äldsta Grekiska monarkin. I sin uppkomst således utan sammanhang med antiken. Framstående genom det Germaniska personliga sjelfstän-

dighetsanspråket. Men väl med antiken förbunden genom den Romerska privaträttens inflytande. Justiniansk lag. Och i städernas kommunala styrelseformer o<ch> berättiganden Romersk republikansk statsform.

10 Öfvergång till den nyare tiden genom den absoluta monarkin, som efter kyrkans besegrande, icke blott af den mottog helgelse, utan själf antog gudomlig rätt – »Öfverhet af gudi». Sedan efterhand denna rätt öfvergått på staten som sådan. Antikens exempel och läror gjort jordlifvet berättigadt Kristendomen, kyrkolagen, tillerkända familjen, denna helgd. Arbetet, enskilda o<ch> partikulära samhällsintressena redan i medeltiden giltiga, formerande dess stat, vunno likaså i sedlig betydelse. Luther om *** o<ch> smeden. Men i synnerhet statslifvet efter antiken sedligt berättigadt. Dess republikanska former förebild. Dess betraktelsesätt allt mer det allmänna – men med det kristna tillägget, att denna sedliga frihet tillhör människan i och för sig – har sin grund i menliga viljans väsende. Familjens och medborgerliga samhällsintressenas berättigande derjemte – eller deri såsom förnuftigt moment ingående – således ett dessas berättigande i annan mening än hos Romarena.

20 Särskildt det allmänna medvetandet om statslifvet hos Grekerna – detta uttryckt i de Grekiska staternas historiska organisation.

Vi känna det: hos dem den äldsta statsformen den monarkiska. Staterne stiftade af heroerna och deras afkomlingar. Asiatiska inflyttningar omtalas öfverallt. Lärde strid derom, hvad Grekerna af sin kultur lånat från Orienten. En afgjord försvarare af denna kulturs originalitet den berömda arkeologen: Otfried Müller.

30 Bestridt af Röth – Geschichte unserer abendländischen Philosophie. Men afgjort att isynnerhet i statslifvet utvecklingen helt och hållet skild från orientens. ||Man anför som grund landets konfiguration, som föranledde mängd af småstater, fruktbarheten, som gaf välstånd och frihet för allmänlifvet. Sjöfarten, handeln, erforderande ordnad samhällsskick. Nationallynnnet, böjdt för intelligentas sysselsättningar och således begreppsmässigt ordnande sitt statslif samt af skönhetsinne fördt att i det individuella inlägga jemmått. || Äfven under konungarna friheten stor – andra berömda släkter nära den kungliga. Förpligtelserna mot denna få. Men bandet hade gudomlig helgd. Konungarna representerande det Rätta, samhällsordningen såsom sedlig institution. Det var väl icke för Grekerna egendomligt, att sätta sedligheten i lifvet 40 för det allmänna, i fritt uppfyllande af lagens och sedens fordringar. Vi finna detta äfven hos orientaliska folk. Kastlifvet hos Egypterna, hos Hinduerna. Men derigenom statslifvet förbehållet åt viss kast prester, krigarena. Hos Grekerna deremot δημοσ hela folket deltagande i statslifvet. Detta möjligt genom småstatsväsendet. Ett sedligt lif fanns för dem icke utom lagen och den helighållna allmänna seden. Dessa hade sin helgd såsom uttalande en gudomlig ordning, hvilken äfven Gudarne voro underkastade, det eviga rätta.

50 Enligt kristendomen: människan kan draga sig tillbaka från handlingens verld – t. o. m. från familjelifvet. Deltaga i medborgerliga samhällssträfvanden, endast hvad för lifvets uppehållande oundgängligt är – lemna starten åt sitt öde. Det var så. Nyare tiden har gjort det annorlunda.

Men för Grekerna var lifvet i staten dygd och all dygd. Äfven familjen fanns för statens skuld – fostra barn åt denna. Barn, som icke dugde, dödades. Äfven qvinnan skulle tjena staten – i Sparta och de

Doriska staterna. Tidigast plöjde väl äfven heroerna upp ett åkerfält och kungasöner vallade boskapen – såsom döttrarna tvättade kläder. Men detta upphörde efterhand; och allt βαναυσία, lågt handarbete, var förvist. En medborgare i staten skulle ega σχολή, ledighet, för att egna sig åt statens affärer – och själs och kroppsutbildning för ändamålet.

Förmögenheten hade väsentligt värde för makt och inflytande i staten – gästfrihet mot de fattigare medborgarna, senare deras köpande genom frikostighet. Men i ojemn förmögenhet såg man tidigt en fara och i synnerhet de Doriska statslagarna motarbetade den – Sparta – ehuru förgäfvdes. Allt detta visar, att medborgerliga samhällsintressena uteslutna eller satta i statens tjänst.

De fyra kardinaldygder, i hvilka filosofin efterhand sammanfattade den sedliga handlingens karakter afsågo staten och det offentliga lifvet. Visheten, och jemnmåttet (σωφροσύνη) äro den vetandets och viljandets fullkomlighet, som skall göra statsborgaren duglig för det allmänna, det offentliga lifvet – och han skall praktiskt bevisa sin duglighet genom tapperhet och rättrådighet (δικαιοσύνη) – härmed icke förstådt blott yttre lagenlighet utan tillika den moraliska viljan att handla enligt lag och sed. I allmänhet fordrades häri moralisk frivillighet – ett fritt hängifvande häråt. Och förrän ||poesin|| filosofin särskilde dessa dygder och ett bestämdare medvetande om dem i fick plats i det allmänna föreställningen uttrycktes denna frivillighet såsom skygg vördnad (αἰδώς) för de oskrifna, eviga lagar, af hvilka lag och sed i staten äro en afbildningar.

Vid den tid likväl, då den Grekiska spekulationen vände sig till uppfattning af denna det Grekiska statslifvets betydelse i tankens form, höll detsamma på redan på att upplösas och vi finna derföre, att deras spekulering tillika framstår såsom en teori för statens ordnande enligt dess begrepp i en annan form, än den historiskt bestående.

Statsformens historiska utveckling är den kända. Konungamakten, som aldrig i Grekland var oinskränkt, tvärtom i de flesta fall ganska begränsad, föll efterhand för de förnämligare och rikare släkternas. Statsformen blef aristokratisk. En rent demokratisk form antog den åter förnämligast genom aristokratis inbördes strider, då bland den ena eller andra politiska ledaren drog massan på sin sida genom utsträckta berättiganden. Denna tid – utgjorde äfven Grekiska kulturens blomstringsperiod. Vi känna huru korrt den var. Män ur hopen efterträdde de högt bildade ledarena. Vi veta, huru redan Perikles lät betala dagspenning åt dem, som deltog i folksammankomsterna o. s. v. Hans efterföljare gingo längre i metoden att köpa massans bifall.

Den filosofiska statsläran måste naturligtvis hufvudsakligen gå ut på uppfattning af statsformens momenter. Ordningen för densamma, πολιτεία, särskildes från de medborgerliga lagarne. Men detta icke lika strängt, som i de moderna staterna. Tvärtom: mycket af, hvad vi finna tillhöra privaträtten var i Grekland statslag, konstitution. «Herrarne» finna att t. ex. i Sparta familjelif, förmögenhetsförhållanden m. m. voro af statslagarne ordnade. Det kan derföre icke förundra, att t. ex. Platons idealstat är en socialistisk stat. Den Grekiska staten sträfvade öfverhufvud härtill. Den var i denna mening en tvångsstat. Politisk frihet fanns; men medborgerlig frihet icke. Icke heller familjens frihet. Icke erkännande af en andens väsende tillhörande mänsklig frihet öfverhufvud.

Det är längesedan afgjord sak, att det var denna brist i grundlägg-

10

20

30

40

50

ningen, hvilken gjorde den Grekiska staten ohållbar, dess blomstrings-tid så kort. I sjöstaterna verkade härtill den genom handeln ökade rikedomerna – som begärde denna medborgerliga frihet. Men öfverhufvud var den förstörande det vaknade medvetandet om subjektivitetens rätt, som verkade upplösande. Ty äfven detta var icke medvetande om den subjektiva viljans rätt öfverhufvud. Det bevisade sig derföre blott protesterande, upplösande. En försoning fanns icke mellan det gifna, objektiva Rätta i staten och detta anspråk på det Rättas verklighet såsom utgången ur subjektets vetande och viljande, frihetens verklighet såsom Subjektets,

10

Att den lag och sed, som ärades och aktades, vore en nations verkfrågningen ur dess frihet – denna föreställning fanns icke hos Grekerna. Den kunde icke finnas, emedan den hvilat på medvetandet om andens frihet. Det Rätta fanns der i staten från himmeln gifvet. Det uttalades i lagarne af de vise, af dem, som hade del af den gudomliga inspirationen – likasom. Och mer eller mindre dunkelt medvetande derom var alla menniskor gifvet – af naturen, af gudarnes nåd. Lagarne antogs väl af $\delta\eta\mu\omicron\varsigma$, men stiftades icke af den. Äfven under det demokratiska statskicket lagstiftade folket icke utan styrde. Det var sålunda som anspråket på subjektivitetens rätt i statslifvet blef ett tillvällande af statsmakten för det egna intresset – och det Rätta, lagen, seden efterhand ostraffadt kränktes. Αἰδώς – den religiösa vördnaden för det bestående Rätta försvann, och der fanns intet frihetens medvetande att sätta i dess ställe. Filosofin sökte förgäfvat, att bygga staten på en fri pröfning och öfvertygelse. Äfven för den blef det Rättas källa fördold,

20

<4>

M $\langle$ ina $\rangle$ H $\langle$ errar $\rangle$. Talade senast om den uppfattning af staten och statslifvet, som hos Grekerna bevisat sig vara det allmänna medvetandets. Afgörandet: hvilket det allmänna medvetandet var? måste naturligtvis ske ur deras skalders, historieskrifvares och filosofers skrifter – men dessa jemförda med det historiska tillståndet i de Grekiska staterna.

30

Denna uppfattnings summa är: att staten är denna ordning, lag och sed, som i och för sig är berättigad, hvilken individen skall underkasta sig, emedan dess förverkligande i handlingen är sedlighet, och för hvars iakttagande han bör uppfostras, emedan egentligen ingen sedlighet derutom finnes – hvarföre statslifvet äfven är mänsklig bestämmelse – vi behöfva icke tillägga *på jorden*; ty bortom döden fanns för antiken intet ändamål.

40

Man är ense om, att denna uppfattning företrädesvis och i sin stränghet hyllades af den Doriska stammen, i hvilkens statsförfattningar derföre också individens rätt aldraminst gäller mot statens makt. Förnämligast på denna grund har man äfven framställt dem såsom de egentliga representanterna af den Grekiska andan. Den Joniska stammens äldsta kultur stod deremot i närmare beröring med Asien (genom Joniska kolonierna) och innehade lämpliga sjökuster, som väckte den till ett rörligare lif. Icke heller i dess stater hade familjen och medborgerliga samhällsintressena något högre berättigande. Men det individuella intresset frigjorde sig här från det stränga beroendet af staten, af lagarne och seden och pligten att lefva för staten. Med det lifligare och rörligare lynne, hvartill befolkningens i dessa stater lefnadsförvärförde den, följde äfven jemförelsevis ett lättare, kanske lättsinnigare sätt att se tingen och fatta lifvet. Medan hos Dorierna individens

50

utbildning var blott medel, finna vi att den hos Jonierna blef, åtminstone biändamål, så att han i sig skulle framställa kroppskraften, den sköna gestalten, den intellektuella färdigheten, den vise, den jemmodige, den utbildade verldsmannen. Denna framställning fick ett värde i sig. Härmed sammanhängde – häraf fostrades? skönhetssinnet, hågen för studier, skolorna, de offentliga täflingarnes betydelse.

Men häraf följde äfven, att i de Joniska staterna sjelfva statsordningen behandlades med en större frihet och statsformen öfvergick till en sjelfsväldig demokrati.

Det är gifvet, att man vid dessa jemförelser har Sparta och Athen såsom mönster för ögonen. Men en närmare undersökning visar, att hvad i dessa stater företedde sig i den mest framstående form, i de öfriga, tillhörande de båda stammarna, i mer eller mindre grad var för handen. 10

Vi gå efter den korta skildring som upptagit de föregående timmarne till betraktande af de filosofiska läror, i hvilka detta den Grekiska statens väsende uppfattades och förklarades.

Hänvisar härvid till filosofins allmänna historia. För det allmänaste Schwegler. För de särskilda systemer, hvilka vi företrädesvis komma att taga i betraktanden helst Hegel's »Geschichte der Philosophie» eller Zeller »Die Philosophie der Griechen» 20

Hegel indelar den Grekiska Filosofin

1. Den Abstrakta tankens – t. o. m. Aristoteles
2. Den konkreta Ideens – senare systemer
3. Ideens / som sådan / (det absoluta) / – Neoplatonismen

Hans åsigt är: Den tidigaste Naturfilosofin. Joniska skolorne. Pythagoreer. Eleater – likasom den tidigaste Andens filosofi Sokrates och Plato går enkelt ut på att begripa det objektiva naturen och andens förhandenvarande verld det historiska, samhället staten, att uppfatta detta i tankens abstrakta bestämningar. Aristoteles bringar det hela i yttre system, sammanbinder båda riktningarna. 30

2:o Den filosofiska uppfattningen sönderfaller i skilda af systemer sammanhängande verldsåskådningar, utgående från olika principer. Idén i dess konkreta gestalter,

3:o Saken grunden för spekulationer i uppfattningen af det absoluta. Natur och ande såsom derur begripna dess uppenbarelsen.

Mycket kan till försvar för denna indelning sägas. Men i en punkt afviker den för mycket icke blott från det vanliga, utan från det i ögonen fallande. 40

Den gör nemligen en för ringa distinktion mellan den För-Sokratiska filosofin och den med Sokrates uppträdande påföljande. Zeller som opponerar mot denna indelning delar i 1:o den För-Sokratiska – den Sokratiska och Efter-Sokratiska. För oss, som behandla blott en särskild filosofisk disciplin – Samhällsläran, börjar denna egentligen först med Sokrates. Ty det var först vid denna tid, som i den Grekiska filosofin anden ur naturbetraktelsen reflekterades på sig sjelf – och på sin egen verld historien, det Rättas uppenbarelse verklighet, och dess yttersta grund. Likväl skedde denna öfvergång icke plötsligen, och vi hafva derföre att uppsöka dess fortgång redan under den För-sokratiska perioden, 50

Vi göra alltså början med en betraktelse öfver denna.

Herrarne veta, att man räknar den Grekiska egentliga filosofins början med Thales (född 632). Före honom skalder och mytologer, före och samtida de Vise, flera Greklands lagstiftare, bland hvilka

Solon i Athen 594 erhöjll sitt uppdrag.

Hos skalderna (Homerus) öfverallt uttryck af vördnad för det gudomliga Rätta tillvarande i samhällsordningen. Något senare än Thales hos Pindarus (född 520). Märkligt är det bruk af hans utsagor, som finnes hos nyare:

Montesquieu i l'Esprit des Lois lånar ur Plutarkus Pindari utsaga:

»La loi est la reine de tous, mortals & immortals». Den lyder – κατά φύσιν νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς θνατῶν τε καὶ ἀθνατῶν.

Medan Stahl Philos(ophie) des Rechts – lånar en annan: τί θεός; τί το πᾶν; θεός ὁ πάντα τευχων βροτοὺς.

Den senare icke i strid med den förra – ehuru af Stahl så afsedt. Närmare om uttrycket κατά φύσιν i det följande. – Samma åsigt hos tragikerna,

Om de Vise vet man litet. De samlade Gnomerna af osäkert ursprung. Ett antal anförda i Rixners Handbuch (der) Geschichte) (der) Philosophie). Bland dem ganska mycket, som afser samhällslifvet. Mera politik än filosofi. Särskildt samlade (Plutarchus) svar t. ex. på frågan: »Hvilken den bästa statsförfattning»? – »Hvilken furste vinner främst lycka och ära»? Svar t. ex. till 1:o *Solon* der äfven den icke förorättade anklager förorättaren. *Thales*: der medborg(arena) äro hvarken rika eller fattiga. *Chilon*: der lagen gäller mest, talarena minst. *Kleobulos*: Der man mera fruktar tadel än lagen. Sådane vishetsspråk t. ex. det sista ofta tvetydiga.

I den tidigaste filosofin kan, som sagdt, ingen sammanhängande uppfattning finnas. Tidigast Naturfilosofi: att begripa den synliga världens upphof. Sedan att begripa dess väsende, sätta den i dess sanning, som tillika innebär den förra förklaringen. Pythagoreerna, Eleaterna, Heraklitus. Om i de senares spekulation ingick äfven andens filosofi, stannade den, vid frågan om den subj(ektiva) Anden, närmare sjäens Substans. Så Heraklit. Verldssjälen manifesterad i den individuella det allmänna förnuftet i det tänkande subjektet – o. s. v.

Men en af dessa skolor Pythagoras tillägger man en positiv riktning på statslifvets begripande och resonnerande. Uppgifves född 584 på Samos. Antikens underbare – hos senare undergörare. Verksam i stor-Grekland Kroton. Säkert om hans skola och dess personliga reform(erande) inflytande. Fullkomligt Grekiskt, att han bildade sina lärjungar till vetande och sjelfbeherrskning, vishet och jemnmått – med ändamål att verka i staten. – Men om lärorna i detta hänseende vet man litet. Det allmänna: att han fattat kvantiteten såsom i form bestämmande princip = Mått. Så äfven om Rättvisan = vedergällning – ett jemnt tal multiplicerad med sig sjelf »lika gånger lika tal» – dunkelt! ||Som förblir jemnt. Hegel.|| Man har väl en samling af Putagoreiska läror, som innehålla en teori öfver staten. Men den är bevisligen understucken – efter Plato's och Aristoteles' tid. Politiska satser och sedelärande, som tillskrifves Pythagoreer mindre betvivlade: πόλεως ἐνομομενεις γενεθειην – födas i, tillhöra en stat med goda lagar och styrelse = der bästa uppfostran.

Att endast fragmenter hos andra Diog(enes) Lært(ius) (210 –) Aristoteles. Men någon egentlig statslära har ej kunnat finnas,

50

(5)

M(ina) H(kerrar). Enkigt det senast sagda hafva vi af den Försokratiska filosofin föga eller intet att för vårt ändamål lära. Orsaken är angifven. Denna filosofis föremål var det sinliga – den ville begripa det synliga universum, dess upphof, dess väsende. I sig har denna speku-

lation sitt värde. Med förvånande hastighet höjde den sig till den finaste tankens skärpa. Men till medvetande om anden och andens värld såsom skilda från naturkraften och naturföreteelsen hade den icke kommit. Detta är det första, att människan söker en förklaring öfver det underbara i naturen. Vetandet om anden deremot beror af traditionen. En historie skall finnas, för att begripas. Eller en religiös tradition, som redan fattat anden som sådan. De försök, till andens begripande, som i denna tidigare Grekiska filosofi återfinnas, de angå, som sagdt, själens substans, den andliga kraften. Så anfördes, huru Heraklitus fattar själen vara en form af detta samma sig förnuftigt utvecklande urelement, som äfven i annan form manifesterar sig i naturen. Såsom den, hvilken häri kom till största klarhet anføres *Anaxagoras* (född 500) ||Räknas till de Joniska. Men står afskild från dem. Ställes af Hegel och Zeller sist i raden af FörSokratiska.|| Han fattar förnuftet, förståndet för sig (*νοῦς*) som det moverande formbildande, skapande. Men äfven han utfört detta icke vidare med afseende på den menliga anden. Och andens objektiva värld kommer blott såsom abstraktion – »det Goda det Sköna» hos honom till betraktande. Nemligen förnuftet ger sig denna tillvaro förverkligar sig som ändamål i världen öfverhufvud. Vidare att tänkandet, icke sinnen gifva sanningen. 10

Men jemte denna ur naturbetraktelsen utgångna filosofi hade dock tidigt en håg röjt sig, att använda eftertankens pröfning äfven på det historiskt gifna i andens värld. Denna *αἰδώς*, om hvilken vi talat, som verkade underkastelsen under det i staten Rätta såsom grundadt i den öfver gudar och människor rådande ordningen – samma *αἰδώς* förbjöd dem att undersöka, hvarpå det rätta i staten berodde, närmare efterforska dess grund. I den anförda citationen från Pindarus heter det: 20

κατὰ φύσιν
νόμος ὁ πάντων βασιλεύς
θνατῶν τε κἀὶ ἀθνατων.

Detta κατὰ φύσιν anger grunden. Det var allmänt betraktelsesätt att det Rätta, seden, lagen som ordningen var φύσει, d. ä. af naturen, tillhörde tingens natur. Öfver gudar och människor rådde Ödet – Μοῖρα – men detta öde var ett rättvist, vedergällande. (Pythagoras om det Rätta). Det Rätta skulle komma till stånd och upprätthållas. Hvarifrån denna af ödet förverkligade ordning kom, hvarifrån lagen för detsamma, deröfver forskade man icke. Så äfven med det härledda Rätta i staten. Erinrades: lag stiftades af visa individer. Gudarne hade gifvit dem denna vishet. Folket erkände den för sådan. Det antog den stiftade lagen, underkastade sig den. Äfven dess rättsmedvetande, som förde till lagens erkännande, var φύσει. Så äfven med seden. Den hade helgd utan vidare. Detta var individens sedlighet, att han erkände denna helgd. 40

Och likväl. Tidigt vaknade en annan föreställning. Det var icke så gifvet, att seden följdes. Den förändrade sig. Icke heller, att lagen utan vidare blef gällande. Solon's lag åtlyddes icke. Pisistratus bemäktigade sig tyranniet och gjorde den gällande. Bröt den i en punkt, ty τυραννίς var bannlyst; men genomförde den eljest, tvingade de motsträfviga. Med detta Grekiska tyranni var icke så farligt. Friheten bestod derjemte. Endast laglig ordning skulle vara. Intressant hos Hegel: förhållandet mellan Pisistratus och Solon. Den förres bref. Komposi- 50

tion, men uttryck för ställningen. Kallar den undanflydda Solon tillbaka. Hans lagar skola gälla.

Dylikt äfven annorstädes. Och äfven lagarne om eganderätt, personligt skydd till lif <och> lem o. s. v. öfverhufvud lika, erkända af samvetet, det moraliska medvetandet, så voro statslagarne mångfaldiga. I dem mera tillfällighet,

10 Och vidare: statslag gick äfven in på den medborgerliga lagen, t. o. m. på familjens rätt; reglerade äktenskap, barnauppfostran, egendomsförhållanden. Socialistisk stat. Öfverhufvud ingen skilnad mellan statslag, konstitution och medborgerlig lag. I <synner>het i Sparta och Doriska staterna. Hade allt detta, i den ena staten afvikande från den andra denna gudomlig helgd – sin rättsgrund i den eviga verldsordningen. φύσει.

Den första, hvilken bestämdt angifves såsom tviflare på lag och samhällsordning φύσει är *Archelaos* från Miletus (kr<ing> 450), en<igt> uppgift lärjunge af Anaxagoras, Sokrates lärare. Anaxagoras antog jemte νοῦς omoioimerier, tingens grundämnen; men obestämdt om endast möjligheten, ändamålet såsom möjlighet, ännu ej realiseradt, och förnuftet såsom det moverande förverkligande. Hvad om Arkelaos 20 anfördes mera materialistiskt. Kaos, urmaterie. Härmed i sammanhang, emedan människan sålunda utgått ur Urmaterien förklarar: τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀίσιχρόν εἶναι φύσει ἀλλὰ νόμῳ. Anm<ärkes> att äfven hans lära berättelser. Vidare: att detta kan förstås olika: att det Rätta är mensklig sats – icke har sin grund, i verldsordningen; men också så: att det Rätta är mensklige förnuftets bestämning – och derigenom öfverenst<ämmer> med, utgår ur det allmänna verldbildande förnuftet, hvaraf människan är delaktig. Man har dock ej rätt, att antaga det 30 senare, emedan står utöfver både Arkelaos och Anaxagoras betraktelsesätt. Det vore i alla fall φύσει. Således sannolikt den förra enkla utläggningen, blott och bart: det Rätta <och> Orätta är genom mensklig bestämning.

Såsom ett tidigare sådant exempel anføres, att en Solon's gästvän i Sparta skulle uppsagt honom gästvänskapen, emedan han yttrat att det Rätta var νομῶ icke φύσει. Dessa exempels anförande visar blott, att tidigt frågan om rättsgrunden hos Hellenerna väcktes. Men det är naturligt, att den icke vidare fullföljdes på en tid, då öfverhufvud ännu spekulationen ännu icke vändt sig till andens verld. Och en sats som den anförda var i sjelfva verket ett kätteri. Hos Solon kan den förstås. Lagstiftaren visste rättsbestämningen vara en, frukt af hans svett och 40 möda. Hans förut anförda svar på frågan om den bästa staten: der äfven den icke förörrättade förföljer lagbrottet – anklagar, vittnar för hans tro på lagens lyckliggörande makt – om blott lagdt i hans mun, andras tro, att han hade denna tillit till den straffande lagen. Öfverensstämmer alltså med hans ställning, att han ansåg lagstiftarevisheten före människorna till lycka, och detta vara det Rätta.

Men den anförda satsen kom snart till positivt antagande af *Sophisterna*. De filosoferande man kallat sofistisk, emedan dess uppträdande filosofiska skolhållarena sjelfva gåfvo sig detta namn σοφιστης, σοφισταί, har till utmärkande karakter i den djerfhet, hvarmed 50 Sofisterna förnekade det traditionelas giltighet och gjorde all sanning beroende af slutkonsten och den formela bevisningen. Nästa gång om denna ståndpunkts sammanhang med tidigare filosofisk teori. Här endast dess förhållande till bestämmandet af det Rättas grund. De uttalade öppet att det Rätta var mensklig bestämning. Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπον εἶναι – framhåller Plato såsom deras

grundtanke. Derföre var äfven det mensklige afgörandet det Rättas grund. Detta νόμος icke φύσει. Det i staten gällande rätta var i sig en sådan mensklig bestämning, och gällde så länge det för rätt erkändes. Men då för dem det rätta icke kunde hafva förnuftig nödvändighet i sjelfva det mensklige förnuftet – så blef det endast medel för olika tänkta ändamål – öfverhufvud individernas i staten nytta och lycka. N. B. Behöfva i vår tid icke med lykta söka sofistiken. Man finner derföre, att de äfven gingo längre och hållo vid den gamla satsen φύσει ου νόμος – ||men i förvänd mening –|| nemligen – det rätta i staten mensklig sats, lägger otillbörligt band på menniskonaturen, som bör vara sin egen lag.

10

Hegel den första, som fattat denna vändnings stora betydelse: att den förde spekulationen in på andens gebit, tankens, afgörandet ur denna. De gjorde subjektivitetens, den fria öfvertygelsens och samvetets rätt gällande – ehuru sjelfva blott negativt. Först efter dem systematiskt vetande och moral och statslära,

Samhällslärans Historia 6–9.

V⟨år⟩ T⟨erminen⟩ 1862,

20

⟨6⟩

M⟨ina⟩ H⟨errar⟩. Bland tänkarena under den För-Sokratiska perioden hade flera än en höjt sig till insigt i de motsägelser, som den sinnliga erfarenheten innebär – så snart dess innehåll i bestämda begrepp uppfattas och uttalas. De tidigaste Grekiska filosoferna hade utan vidare tagit det gifna objektet för det sanna varandet. Hvad de sågo för ögonen, detta var verlden i dess sanning; i deras tanke kom det blott an derpå att urskilja, hvad som i den synliga mångfalden var det ena, oföränderliga, vexlingen genomgående – grundmaterien, ur hvilken allt uppstod och till hvilken allt återgick i hvilken derföre den verldsskapande och uppehållande kraften immanerade, bevisade sin tillvaro. När derföre Thales talar om »vattnet» –; Anaximenes om »luften»; Heraklitus om »elden»; Anaximander om ett allas »urelement», såsom verldens början och grundämne, förstå också de tre förre dermed icke egentligen de synliga elementerna med detta namn, utan ett alltet genomgående urelement som har t. ex. vattnets eller eldens karakter – i hvilket för *det andra* inbor den verldsskapande förmågan, kraften. Vi finna detta barnsligt, att härvid tala om vattnet m. m. På vår tid talar man om verldsgasen, med attraktion såsom gud deri – utan att ana, att detta är af samma slag. Endast att dessa Grekiska filosofer, som icke hade något begrepp om anden, förtjena beundran för sitt begär att veta sanningen om tingen, och för sin upphöjda åtrå att söka en gud i naturen – något, hvaraf gashypotesens bekännare icke ens sjelfva torde vilja berömma sig.

30

40

Men i deras spår gingo snart andra längre. Heraklitus, som talade om urelden, hade deri ett uttryck egentligen blott ett uttryck för den eviga vexlingen i tingen. De bildas och förgås. Det bildande och förstörande är det bestående. D. ä. sjelfva vexlingen såsom den verldsskapande makten består. Men han kunde icke tänka den utan ett substrat, hvarvid den var fästad, och han sökte bilden för detta substrat i elden – (värmen – solen).

50

Samtidig med honom ungefär var Xenophanes från Kolophon sedan i Elea. Han och de senare Eleaterna – främst Parmenides o⟨ch⟩ Zeno – behöfde icke mera detta substrat för det blifvande, sanna, det oändliga i det ändliga. De lärde all vexling, all ändlighet är ett sken. Men sjelfva

vexlingen består såsom det sanna Vara; d. ä. icke blott den toma processen, som förutsätter ett vexlande ämne element – utan Varandet, det, som i verlden i sanning är, är denna process af uppkomma och förgås, af enhet och mångfald, stillastående och rörelse, i processen med sig lika, oföränderligt. De försäkrade detta icke blott; de bevisade. Det, som är, har icke uppstått. Ty af Icke Vara kan intet Vara, rätteligen endast Icke-varande uppstå. Mångfalden är icke; ty för sig är den Enhet. Och såsom mångfald af enheter, hvilka hvar för sig ingen mångfald innebära, således sakna storhet, finnes ingen skilnad mellan den och enheten. N. B. För att förstå, icke redan förutsätta utsträckning, mångfald af momenter i rum och tid, utan betrakta dessa,

Det är så: alla sådane notioner om det sinnliga innebär en sådan motsägelse. Antages den ena, uteslutes förnekas derigenom den andra; men den är redan i den förra förutsatt.

Dessa läror hade fört filosofin in på Ontologins område, d. v. s. på begreppsundersökningen. Man frågade icke mera: hvad är det, som är? och huru har det blifvit? Utan man undersökte: Hvad är varandet? Hvad är blifvandet? – De motsägelser begreppen företedde förmodade icke heller de förnämsta bland Eleaterne, de allvarligt sanningsökande att lösa. De hellre flydde ifrån dem till den rena identiteten sägande: denna motsägelsefulla verld är den ändliga skenverlden, i hvilken allt är vexling och förgängelse; men verlden såsom med sig identisk totalitet är det förblifvande bestående. Läran panteistisk: d. ä. Alltet är Gud. I all ändlighet innebor detta θεῖον – såsom ἀνάγκη = med sig identisk nödvändighet, verldslag.

Men för efterföljare blef deras dialektik skolastiskt begreppsspel. Intresset stannade vid den nya upptäckten på tankens gebit. Motsägelstens uppvisande blef hufvudsak. Sofisterne voro sådane dialektiska konstnärer. Deras intresse låg i att uppvisa motsägelsen. Det kan vara ett tänkandets intresse. Men deri blandar sig lätt ostentationens. De indrogo i sin dialektik äfven det resultat, hvarvid Heraklit och Eleatikerne stannat: Den förres Blifvande, vexlingens lag, saknar objektivitet, emedan sjelfva subjektets tänkande tillhör vexlingen det ändliga ||Protagoras.|| Eleaternas rena Varande kunde förnekas ur samma skäl, men vederlägges äfven sålunda (Gorgias), att detta Varande ingenstädes är.

Huru Sofisterna från naturbetraktelsen vände sig hufvudsakligen till andens filosofi, är icke historiskt tillräckligt förklaradt, d. v. s. man har denna öfvergång icke uppvisad i traditionen om deras lära. Man inser blott att denna öfvergång låg i deras ståndpunkt. Det tänkande subjektet var det afgörande öfver sannt och osannt. I anden fanns således vetandets grund. Och då det saknade objektivitet berodde allt på den mottagna subjektiva bildningen. Dennas art åter bestämdes af det objektiva samhällstillståndet af den andliga verld, i hvilken subjektet lefde och af samhällets traditioner. Att utan vidare låta sig ledas af detta det objektivt gifna var att försaka tänkandet, det egna afgörandet. Undersökningen och begreppsdiilektiken måste därför vända sig på och emot det traditionela i lära och institutioner.

Men att så kunde ske, och att just denna skeptiska undersökning, såsom vittnesbörd från den tidens lära, kring sofisterna samlade talrika lärjungar, det bevisar, att denna αἰδώς, hvarmed lag och sed af Grekerne betraktats vid denna tid, från medlet af 5:e seklet, efter Perserkrigen var försvunnen. Väl blef t. ex. sofisten Protagoras förjagad från Athen, emedan han använde läran om vetandets osäkerhet på religionen, gudarnas tillvaro eller icke. Men detta beröfvade de

försigtigare icke friheten att lära elker> minskade lärjungarnas tal.

Dessutom, såsnart sofisternas kritik vände sig till samhällslivets ledande föreställningar och begrepp blefvo deras lärdomar, såsom undervisning i politik, i klokheten och konsten att verka i staten. För att göra undervisningen praktisk lärde de tillika retorik, ty det var från talarstolen de Grekiska staterna – de, hvilka redan inträdt på demokratis bana nemkigen> – allt mer och mer styrdes. Vi veta, att redan de äldsta konungarnes vältalighet var en makt.

Utom i Athen var det i <synner>het i några Storgreklands städer, som Sofisterna gjorde sig beryktade. Icke alla gingo lika långt. De funnos, hvilka emedan de förnekade all objektiv, allmängiltig sanning, äfven konsekvent vägrade erkänna någon Rätt i och för sig, och förklarade det i staten för Rätt gällande vara ett ||herrslande|| parti's eller en individs stadgande, eller med en annan vändning de svagares öfverenskommelse till skydd mot den eller de starkare. De ville likväl icke förstöra samhällsordning, lag och sed. De betraktade dem som nödvändiga ur nyttans synpunkt, såsom <om> νόμοι för betvingande af den menckliga φύσις – ehuru de åter sålunda utgått ur denna φύσις, det menckliga begäret.

M<ina> H<errar> läsa överallt, huru sofisternet hos de sämsta urartade till tomt ordfäkteri, föregifven konst att bevisa för och mot, äfven till cyniskt förakt för sed och bruk.

Men andra anföras, hvilka dock ärade dygden såsom förmåga att beherrska sinnliga begär och passioner och i den satte människans sanna lycka.

Det var skymten af det moraliska den subjektiva frihetens element, som från denna tid bestämdare inträdde i den Grekiska ethiken, egentligen först bildade den till en filosofisk disciplin – erkännandet af den subjektiva viljans, afsigtens, ändamålets rätt i det Rätta.

Man har jemfört med 18:e seklets filosofi – och icke med orätt. Ty samma yrkande på subjektivitetens rätt. Men hos sofisterna den råa, naturliga, individuela – i 18:e seklet mencklighetens, den menckliga frihetens såsom allas och betingad af allas. Kristendomen gjorde skilnaden, så okristliga än Voltaire, Diderot o. s. v. voro,

<7>

M<ina> H<errar>. Att Sofisterne vände sig företrädesvis till praktisk filosofi, till frågor om Rätt, lag, sed, samhälle och stat, grunden härtill söka vi 1:o deri: att de på det teoretiska gebitet – naturbetraktelsens och det ontologiska (Logikens) förnekade all vetandets objektivitet – allmängiltighet, möjligheten häraf, yrkande, att allt vetande är blott subjektiv öfvertygelse. Ty häraf följde, att den relativa sanningen i vetandet berodde af individens tillfälliga bildning, folktraditionen, samhällsinstitutionerna, lagarne, seden; och dessa måste alltså underkastas en pröfning, d. v. s. åtminstone deras tillfällighet erkännas, för att vinna rum åt nya insigter och åsigter, riktigare naturligtvis i sofisternas mening, emedan frukten af deras forskning och tankenansträngning. Det var 18:e seklets upplysningsfilosofi, dess negativa sida: tron på det bestående måste försvinna. 2:o Bevisar mottagandet af dessa Sofisternas läror, att allmänandan var vänd, den äkthelleniska religiösa värdenaden för det traditionela, för lagen och seden, och att Sofisterna verkade i denna förändrade allmänandas riktning, att de uttalade, hvad den innebar. Att så förhöll sig, detta har sin allmänt menckliga grund. Menniskan vill förr elker> senare hafva sin pröfning med i sin tro, och i den lag han lyder se sitt eget verk. Särskildt

frammanades det subjektiva anspråket af nationens genom Perserkri- gen höjda sjelfkänsla. Athen, der demokratin redan var befästad, blef en herrskande stat, och i en sådan under en sådan författning fanns en ständig lockelse för de begåfvade och ärelystna att bemäktiga sig statens ledning, medan detta åter endast kunde ske genom massans gunst, så att äfven bland den hvar man uppkallades, att ur sig afgöra öfver det i staten och samhällslifvet rätta.

10 Den demokratiska statsformen vid denna tid i ett flertal andra Grekiska stater förde för sig till samma, anspråk på och vana vid det subjektiva afgörandet. På torgen icke blott bestämdes statens yttre politik och afgjordes öfver dess styrelse; der skipades äfven rätt väl enkligt traditionel form, men utan positiv ledning af lag, genom en lex in casu.

Men denna det allmänna medvetandets rigtning, att göra den subjektiva öfvertygelsen gällande var i sig berättigad såsom äfven Sofisternas sträfvande var det i princip. Det var i dessas läror blott den oförsonade dualismen mellan det subjektiva afgörandet och det bestående Rätta som utgjorde bristen i deras ståndpunkt, och den djerfhet, hvarmed de gjorde det subjektiva afgörandet som sådant 20 gällande, som var det oberättigade. Det var också sistnämnda ensidighet, hvaraf det allmänna medvetandet kom att lida, och som medförde de Helleniska staternas undergång.

Så skedde, oakadt filosofins protest deremot. Ty man kan säga, att den vetenskapliga ethik och särskildt samhällslära, som var den Sokratiske filosofins summa, i sjelfva verket utgjorde ett fortfarande försök att häfva sagda dualism. Också var det för de stora tänkare, hvilka representera densamma, icke fördoldt, att den Grekiska folkandan gick till förfall, och att detta förfall hade sin rot deri, att det Rätta såsom 30 objektivt allmängiltigt förlorat sitt fäste i den eviga ordningen (öfver gudar och människor rådande) – utan att, såsom ske bort, vinna ett nytt i den menliga anden, hvilket fäste också icke de förmådde gifva detsamma.

Sokrates uppträdande är utan tvifvel bland de märkligaste i menkligheten. Det är detta både subjektivt i hans lif och öden – och objektivt i sina verkningar.

Oraklet kallade honom den visaste bland Grekerna. Visheten var den: han verkade för en ny tid, sitt folks höjande till en sådan; och han underkastade sig dock det bestående, icke af tvång, utan såsom Rätt. 40 Att låta det Objektiva gälla och likväl reformera – detta är vishet,

För Grekerna var den dock bortkastad, för deras samhällslif och statslif. Det var hemfallet åt förgängelsen. Ty deri fanns ett moment, hvars giltighet och bestånd måste verka upplösande, och hvilket äfven Sokrates vishet icke räckte till att reformera, d. ä. hvilket hans teori icke berörde. Men han reformerade sina ädlaste samtidas vetande och blef genom dem människoslägtets lärare under två årtusendens lopp – en desto verksamare, sedan kristendomen undanröjt detta hinder, hvilket han på sin ståndpunkt icke ens kunde anse för ett sådant.

Han hade en reformators öde: han var den blinda reformlystna hopen för sval, och för de lika blinda anhängarena af det gamla en 50 samhällsfarlig nyhetsmakare. I en sådan ställning (isolerad) kan en man lättast uppoftas. Det sker alla sidor till behag.

Mot Sofisterna vände sig Sokrates polemiserande, icke mot anhängarena af den gamla tron. Det var den försvinnande tron på det Rätta såsom evig verldsordning, han fann både fara och förstöring. Han

vände sig derföre mot de filosofemer, hvilka gjorde det Rätta, till mencklig klokskap eller, hvad som är detsamma subjektets godtycke till Rätt.

Men han hörde sin tid till; och han insåg, att tron på det Rättas objektivitet hvarken kunde eller borde ega bestånd såsom blind lydriad för traditionen. Öfvertygelsens och samvetets frihet aktade han lika mycket, som det objektivt gifna, för Rätt gällande. Subjektivitetens rätt ville han för intet pris undertrycka. Tvärtom han erkände, att i den det Rättas objektivitet hade sitt säkraste stöd.

Såsom han vidhöll den gamla Helleniska trosbekännelsen, att det Rätta i staten var en uppenbarelse, en form af verldsordningen – så lärde han på andra sidan, att äfven den menckliga anden i sig var delaktig af vetandet om denna verldsordning. Det kom derföre endast an på att bringa detta vetande till klarhet, för att med frihet blifva denna, verldsordnings tjenare. Det filosofiska vetandet skulle föra härtill. Det är väsentligen sjelfkänedom. Menniskan skall lära känna sin egen ande – icke i den mening som tidigare filosofer sökt denna kunskap – vetande om själens substans – utan känna sitt vetandes och viljandes bestämda innehåll sina affekter känslor och föreställningar, drifter, begär, intressen. Denna omfattande mening har det Sokratiska $\gamma\nu\omega\theta\iota\ \sigma\epsilon\alpha\nu\tau\omicron\nu$. Sagde kunskap skall lära menniskan skilja mellan det tillfälliga, ändliga, låga i hennes vetande och viljande och föra henne att urskilja det eviga, bestående, sanna – föra henne från den subjektiva föreställningen till vetandet om sanningen. Vetandet är äfven handlingens källa. Ingen gör det orätta, som vet, hvad det Rätta är. Denna är en hufvudsats. Den innehåller den teoretiska spekulationens samband med ethiken, och tillika moralens med den objektiva rättsläran, samhällsläran.

Mot den gör man invändning – har gjort det mångfaldigt. Ur kristen synpunkt förnekar den viljan till det onda, syndafallet, arfsynden. Deri finnes också en brist. Man kan, såsom Hegel säger medgifva, att ingen vill det onda som sådant, utan såsom sitt Goda. Så måste äfven Sokrates utsago fattas. Han förklarar den dermed: att, om blott menniskan inser sitt sanna Goda, hon äfven gör det till handlingens ändamål. Det är bristande insigt häri, alltså okunnighet, som är den onda handlingens rot. Men felet är, att Sokrates lära härigenom blir eudemonistisk. Det är öfvertygelsen derom, att handling i öfverensstämmelse med den eviga verldsordningen gör människans sanna lycka som skall vara det moraliska motivet. Ytterst är dock äfven häri något berättigadt. Ty lycksaligheten af ett godt samvetes vittnesbörd kan dock som motiv icke förkastas ||hvarken förkastas eller undvikas|| – må vara äfven ännu mera dogmatiskt medvetandet om att handla efter Guds vilja,

⟨8⟩

M⟨ina⟩ H⟨errar⟩. Sokrates hufvudlära var att vetandet frigör menniskan och, emedan för honom vetandet hade värde egentligen för handlingen, att för menniskan vetandets mål inom sig är sjelfkänedom. Detta senare hade den betydelse: att menniskan bör lära skilja mellan det sanna och falska eller blott osäkra och förvirrade i sina föreställningar mellan det goda och dåliga i, hvad hon begär och vill = sin sanna bestämmelse. Ty den gudomliga ordning, som uppenbarar sig i den objektiva verlden, i naturen och staten (historien) – den bevisar sig äfven i det menckliga förnuftet – och genom detta i handlingen.

Sofisterna hade adopterat dels den Heraklitiska läran att allt i

verlden är att uppkomma och förgås, men förkastat den vidare konsekvensen i densamma, att sjelfva Blifvandet såsom gestaltande lag och makt är det i vexlingen bestående, sägande: äfven det menliga förnuft, för hvilket detta bestående skall vara det sanna, sjelft tillhör den vexlande, ändliga världen. Att andra Sofister höllo sig till den begreppsdiagnostik, hvilken Eleatiska skolan inledde, är nämnt, samt huru de just genom att uppvisa motsägelsen i den abstrakta begreppsbestämningen kommo till samma resultat, att nemligen allt Subjektets vetande är sig motsägande, att alltså den ena kan omfatta en öfvertygelse, den andra en annan, båda lika rigtiga eller origtiga.

Sokrates lära i anförda hufvudsats är denna fullkomligt motsatt. Han säger: der finnes ett bestående i vexlingen, den eviga ordningen lagen; och detta vederlägges icke deraf, att Subjektets vetande är vexlande, motsägelsefullt; ty i sjelfva detta vetande finnes på samma sätt ett bestående, en motsägelsernas upplösning, det sanna vetandet. Det är dertill filosofin, såsom Subjektets sjelfkänedom skall föra.

Om hans sätt att polemisera mot Sofisterna känner man litet, Det finnes hos Plato mera utfördt – men säkert i Sokrates' anda. Skall då talas derom. Sokrates rörde sig nästan uteslutande på det praktiska gebitet, demonstrerande ad hominem. Han visar genom exempel, att människans sanna Goda består deri att underkasta sig den objektiva ordningen. Men han fordrar äfven, att det Rätta i staten skall vara så bestämdt, att det är ett uttryck af en sådan ordning. Lagarna skola uttala folks öfvertygelse om det Rätta – derföre icke vara hvarken en enväldsherres, eller ett herrskande partis, eller den upprörda massans beslut ||mot folkets öfvertygelse och vilja.|| Det frivilliga allmänna uppfyllandet af lagens bud, är beviset för dess förnuftighet, dess öfverensstämmelse med den sedliga verldsordningen. Men å andra sidan individen skall lyda lagen sådan den är, icke sätta sitt enskilda tycke deremot. Ty detta är hans sedlighet – φημι γαρ εγω το νομιμον δικαιον Särskiljer mellan de blott skrifna lagarne och de oskrifna lagarne. Dessa, hvilkas öfverträdande naturen sjelf straffar. Kunna äfven vara uttalade. Om nu äfven origtiga, icke rättvisa lagar finnas, och en dålig styrelse styrer, gör sig dock det Rätta i staten gällande, der dessa oskrifna lagar finnas inskrifna i medborgarens vetande och viljande; resp(ektive) hos ett sådant sedligt folk kunna de icke taga plats.

Plato har två dialoger, i hvilka han framställer detta individens förhållande till lagen i Sokrates' eget exempel – nemligen Sokrates Apologia och Kriton.

I *Apologin* framlägger han sin öfvertygelse, att han i sitt lif, manande till sjelfkänedom och rättvisa ||N. B. δικαιον das Gerechte die Gerechtigkeit –||, gjort sin pligt – och om val mellan död eller afstående derifrån, vill välja döden. Döden anser han för lyckosam, ty för den rättvise finnes ingen olycka.

Kriton, en gammal man, råder Sokrates i fängelset till flykt. Sokrates visar honom, att statens lagar äro en objektiv det Rättas makt, hvilken individen icke utan att förneka det Rätta såsom evig verldsordning får motsätta sig eller undandraga sig. Lagarne uppträda sjelfva personifierade, understödjannde Sokrates: 1:o Det är dem, han har att tacka för hela sin rättsliga, sedliga menniska. En faders äfven orättvisa vrede skall af sonen fördragas, mycket mer det vredgade fäderneslandets; 2:o Han hade kunnat arbeta på lagarnes reformerande eller lemna staten; han har valt staten och dem; 3:o Hvarthelst han skulle begifva sig, skulle han der gälla för den, som icke lyder lagarne, d. ä. denna

ordning är allmän sedlig ordning; han återfinner den öfverallt; det är mot den menniskan icke får bryta.

Det är skönt – tillika uttryckande individens ställning till staten och statens grund enkligt Sokrates lära.

Till denna fria öfverensstämmelse mellan den subjektiva handlingen och det objektiva i staten gällande Rätta kommer menniskan nu genom vetandet. Det är det filosofiska vetandet, höjdt öfver den sinliga åskådningen och den outhärliga föreställningen. Detta framträder, som vi skola finna, klarare hos Plato. Det är för den Vise öfverensstämmelsen kan finnas – och för honom när han är lagarnes stiftare och statens styresman. De öfriga skola underkasta sig, om af öfvertygelse, vetande, fritt eller icke. Ja det visar sig t. o. m. nödvändigt för Idealstaten och de Visers regemente, att sådana blott i det materiella arbetet försjunkna i staten finnas. Sokrates arbetade visst på spridandet af vetande, självkänedom och rättvisa öfverhufvud. Men i hvad som öfverlemnats om hans teori, kvarstår detta, att det Rätta i staten skall träffa folkets medvetande – den oskrifna lagen – men denna för medvetandet framgår först i det filosofiska vetandet. Olöst blir denna motsägelse.

Hjelpes ej derigenom, att Sokrates lägger vikt på samhällsordningens lycka, att hvar och en har sin ordnade plats i skilda samhällsgrupper, stånd, korporationer – med sina särskilda samhällspligter, genom hvilka uppfyllande gör det Rätta. Ty frivilligheten saknas med vetandet, som icke kan förefinnas allmänt i den postulerade frigörande formen.

Dock framstår denna brist mindre hos Sokrates, om hvilken det icke är öfverlemnadt, att han skulle lärt något positivt om statens organisation. Hvad han hos Xenophon härom anför sker i exempel tagna ur den i Grekland (Athen) bestående statsinrättningen.

Hegel säger: Sokrates gjorde denna *uppfinning*: att det sanna, det Goda, det sköna skall vara, och att det skall vara genom Subjektets fria beslut. Det har också i alla tider gällt för Sokrates utmärkande förtjenst, att han vände den filosofiska forskningen till uppfattning af det Goda, det som i Andens värld skall vara. Hvad sofisterna härtill bidragit genom kritik af, hvad i andens värld är, hafva vi förut nämnt. Men han stannade vid detta allmänna, denna fordran. Så äfven i fråga om det Rätta i staten. Att det är och skall vara ger Subjektets fria handling.

Intressant är hos Hegel kritiken öfver Sokrates anklagande och dom. Man finner data uppgifna i Memorabilia och Apologia Socratis af Xenophon.

Anklagelserna voro två 1:o Att han införde nya Gudar; 2:o Att han förledde ungdomen.

Sokrates som vi veta talade om sin demon (δαίμωνιον), som af hvilken han hade ingifvelser – äfven om kommande tilldragelser – men egentligen för sitt handlingssätt. Hegel säger: det var det subjektiva beslutet, såsom medvetande om det Rätta, hvilket för Sokrates hade denna levande skepnad. Det var en ny gud. Att det Rätta skulle hafva sin grund i Andens fria beslut. Den Grekiska staten kunde icke erkänna denna frihet.

Vidare: Sokrates försvarade sig. Det är gifvet, att ungdomen söker lärdom hos den, som vet – i musik, gymnastik. Så i att göra det Rätta, eftersträfvade det goda. Men den drogs från det enkla oreflekterande, att hos föräldrarna lära följa fädernesed. Äfven Aristoteles anmärker: att Sokrates sätter det Goda i vetande – men förbiser seden ηθος. Det blir saksamma: den Grekiska staten tålde icke, att dess söner skulle föras

till denna reflexion.

Härvid blott: Sofisterna gjorde detsamma, men för att lemna hvar o<ch> en åt sitt godtycke. Sokrates satte ett nytt i st. f. det gamla. Att han ville vara den vetande, deri låg oviljans grund. Ty hvad för skulle just han veta?

<9>

M<ina> H<errar>. Vi öfvergå utan vidare från uppfattningen af statens betydelse och af individens förh<ållande> till densamma, sådan den framstår i, hvad som öfverlemnats om Sokrates' läror, till framställandet af hans stora lärjungar, Platos vidare utvecklade och systematiserade teori öfver densamma. Ty det är från sagde uppfattning Plato's filosofi i sjelfva verket utgår.

En anmärkning må vi dock ännu göra. Den angår Sofisternas och Sokrates olika betydelse för vetenskapens historia och för den mänskliga bildningen öfverhufvud.

Det gifves tidpunkter i vetenskapens historia som i samhällets, då blotta förnekandet, tviflet, det beståendes fördömande, ytterst revolutionen blir nödvändighet. Öfverhufvud: det nya i historien kan icke taga plats, utan att mer eller mindre af det gamla ger vika. Och när detta blir tvingande, då finnes i sjelfva verket det nya i människornas medvetande, ehuru dunkelt och outredt, hvarföre det gamlas aflägsnande å andra sidan framstår såsom ett tvingande behof. Men det är en olycka att tillhöra en sådan blott negerande tid, eller att stanna på denna negationens ståndpunkt. Ty af dess sträfvanden lefver intet öfver. När man jemför Sofisterna och Sokrates måste man erkänna, att jemfördt med de förnämsta af de förra, Sokrates i skarpsinne, i uppträdande, i rörlig verksamhet, i anseende stod tillbaka. Hans lif som hans lära förefaller vid första anblicken jemförelsevis torftigt, betydelselöst. Och likväl var detta lif och denna lära utgångspunkten för ett vetande, hvaraf mänskligheten under två årtusenden hemtat sin andliga näring, medan man blott mödosamt uppsöker spåren af Sofisternas verksamhet utan att af denna hafva annat i behåll, än insigten, att den dock hörde sin tid, historien till. Och söka vi orsaken till denna olikhet i verkningarne, kan den icke finnas i annat, än i den fasta öfvertygelse om det Objektivas rätt, som ledde Sokrates i hans forskning och lära. Och likväl var det hans egentliga, uppgift, att göra Subjektets, öfvertygelsens och samvetets rätt gällande; och han lyckades deri för alla tider – detta just derigenom att han hellre trodde, än klart insåg, att äfven Subjektet i sitt sanna väsende hör den objektiva verldordningen till. Så sannt är det, att människan vinner sin frihet desto mera, ju mera hon fördjuper sig i det objektiva, och att hennes vetande och handling bär bestående frukt endast i den mon det Objektivas makt bevisar sig deri. Historien eger få exempel härpå, som i storhet kunna mäta sig med detta exempel, gifvet af den obetydliga bildhuggaresonen i det lilla Athen. Det förtjenar väl, att man ofta ser tillbaka på hans lif och lära, för att kraftigt erinras derom, att individens frihet i vetande och viljande är ett tomt fäktande, om den icke förmår göra sig i gällande med den objektiva verldsordningens makt.

Ännu må nämnas, emedan frågan eger stort intresse, hvad Hegel yttrar om Sokrates död.

Enligt Athens rättsförfattning hade domarena Heliasterna i detta politiska brott att afgöra endast öfver, skuld eller oskuld. Den fällda kunde sjelf välja sig detsamma ||mellan böter, landsflykt eller död,|| och genom detta val appellera till folket. Sokrates vägrade det – en<igt>

både Plato och Xenophon derföre, att han sålunda skulle sjelf erkänt sig skyldig. Hegel söker nu visa, att Sokrates hade skuld, såsom senast anfördes – emedan den Grekiska staten icke kunde förlikas med hans lära om Subjektets rätt, om vetandet, tänkandet såsom bestämmande äfven i handlingens värld – ehuru Hegel tillika lägger vigten derpå, att denna konflikt var förnuftigt nödvändig. Han tillägger nu: Sokrates handlade mot sin egen princip, då han vägrade erkänna domen och i den det objektivas Rätt, utan att han likväl fördömer handlingssättet; ty på andra sidan Sokrates dog emedan han icke kunde förneka sitt lif och sin lära: nemligen förneka Subjektets frihet – och rätt, enligt termen: dess delaktighet i det gudomliga. 10

Denna Hegels åsigt har blifvit bestridd. Och Sokrates val godkändt på hans egna grunder,

Sokrates dog 404 f. Chr. – hade alltså öfverlifvat Athéns och Greklands korta blomstringsperiod. Om de skolor, som medelbart från honom utgingo – / Antisthenes Diogenes / Cynikerna / / Aristippus / Cyrenaiska / – Skeptiska (Pyrrho's) – må läsas. Utan betydelse för samhällsläran. Komma att nämnas.

Plato vid Sokrates död i sitt 30:e år. På honom hade mästartens lära – hans lif och död gjort det djupaste intryck. Nyssnämnda skolor icke trängt till lärans djup. Öfverhufvud fasthöllo blott det subjektiva afgörandets frihet. Cynikerna: dygden enligt Subjektets fria bestämning. Cyrenaikerna: subjektets goda. Pyrrho stannade vid vetandet subjektivitet. Ingen af dessa skolor fasthöll tron på det Rätta såsom en objektiv verldsordning uppenbarad i staten. Den var denna tro försvunnen i allmänna medvetandet och Grekiska staten var blefven ett byte för partiintressena och demagogernas stämplingar. Endast Greklands verkliga stora tänkare, och bland dem främst Plato höll fast vid denna fädrens lära, och Sokrates exempel gaf honom mod dertill, och visade honom vägen att rättfärdiga denna åsigt. Ty han behöll från sin lärare tron äfven på vetandets makt. Man anför om hans lif, att han efter Sokrates död, då lärosalarne i Athen stängdes, flydde derifrån och vistades längre tid i Italien åtnjutande undervisning af der ännu lefvande Pythagoreer, samlande af deras skrifter, sedan i Cyrene i Afrika och i Egypten. Tiden för hans återkomst till Athen är icke noga angifven. Från denna tid uppträdde han som lärare – och säger Hegel gjorde Heros Akademos, till hvars ära den promenad, i hvilken han lärde skall anlagd, odödlig i namnet Ακαδημία. 20 30

Plato är den första bland Greklands filosofer, af hvilken vi hafva fullständigare skrifter i behåll, och dessa som man vet icke få. Dialoger. Sokrates lärde i samtal, genom att leda frågande. Sokratiske metoden. Plato likaså. Dialogerna delvis troligen reminiscenser af sådane samtal. Men konstnärligt utarbetade. De uppträdande personerna utmärkta, kända statsmän och tänkare. Sofisterna, Sokrates, Alcibiades o. s. v. En del under Plato's namn anses understuckna, ansågos så från älsta tid. Andra hafva blifvit betviflade af senare tiders kritik. Åtminstone 20 anses för fullkomligt äkta. 4 äro säkert oäkta. 7 äro betviflade jemte tvenne skrifter Epistolæ och Definitiones. 40

Af dessa betviflade angår egentligen blott en dialog »Om lagarne» vårt ämne och vi skola framdeles komma till dess innehåll. Utom denna kunna vi inskränka oss till fem Dialoger, alla af obetviflad äkthet. 50

På senaste tid, under detta sekels lopp hafva Plato's skrifter åter blifvit föremål för ett lifligt studium, förnämligast i Tyskland. Det väcktes till lif af den bekanta filosofen och teologen Schleiermacher, som af dessa skrifter gaf en mycket beprisad öfversättning. Herrarne

torde känna att äfven ett Svenskt arbete Genetisk Framställning af Plato's Ideelära af Upsala prof. Ribbing 1858, Det är dock såsom ett kritiskt arbete mindre lämpligt för studium, utan föregående kändedom af sjelfva skrifterna.

Förrän vi öfvergå till betraktande af de påpekade dialogernas innehåll – en kort framställning af Platos teoretiska betraktelsesätt öfverhufvud. Vi kunna kort karakterisera ståndpunkten i förhållande till Sokrates sålunda:

10 Sofisterna – förnekade objektiviteten, emedan subjektivt vetande, menskliga förnuftet sjelft i vexlingen inbegripet och vetandet fullt af motsägelser.

Sokrates: den objektiva förnuftiga ordning finnes äfven i sjelfva förnuftet i det filosofiska vetandet. Men detta gåtfullt huru sammanhänga båda dessa serier.

Plato: Tanken, tänkandet förnuftet det bestämmande äfven i den objektiva verldsordningen. Menskliga förnuftet delaktigt af detta eviga förnuft. Ideerna,

20 *Samhällslärens Historia.* 10–14.
Vår Terminen 1862,

<10>

Mina Herrar. För att fatta Plato's ställning till Sokrates, anser jag den redan senast antydda uppfattningen vara den enklaste och mest förtydligande. Nemligen

30 Sofisterna hade förnekat vetandets objektivitet och allmängiltighet. Ty, sade de, den subjektiva tänkande anden är detta vexlande i ständigt blifvande stadda ting, hvarom Heraklitus talar, d. ä. den tillhör de ändliga tingens rad. Vetandet är derföre vexlande och föränderligt såsom Varandet, den objektiva världen, är det. I den senare må finnas något fast och bestående; men för vetandet finnes det icke; derom kan man ingenting veta. Vidare: allt vetande är detta motsägelsefulla vetande, som Eleaterna funnit vetandet om det sinnliga vara. För detsamma finnes ingenting fast – hvarje sats har sin motsats, båda lika sanna, d. v. s. ingendera sann annorlunda, än för den subjektiva öfvertygelsen.

40 Detta tillämpade, som anförts, Sofisterna äfven på det praktiska, på handlingen; samhällslifvet, det Rätta. Något objektivt Rätt finnes icke. Det i staten gällande rätta är klokhets-rådslag för främjande af individernas ändamål – bäst när de svagares gemensama utväg att värja sig mot de starkare. Det enda förnufts-rätta, att individen lefver efter sin natur, tillfredsställer sina begär, förverkligar sin föreställning om lycka – derföre äfven i staten förvärfvar sig makten härtill. N. B. Likväl äfven Dygden, begärens tyglande, den sanna lyckan.

Häremot Sokrates: En objektiv verldsordning finnes, och menniskan kan veta den. På detta vetande ligger all makt. Sjelfva detta vetande är den objektiva verldsordningens närvaro, uppenbarelse i den subjektiva anden, hos den tänkande, i tänkandet.

50 Alltså mot Sofisterna: det vore väl omöjligt att veta något objektivt, allmängiltigt, att veta det i vexlingen bestående, om icke sjelfva den tänkande anden, tänkandet, vore bestående, icke blott vexlande fenomen. Såsom i naturen under vexlingen, förgängelsen, ändligheten finnes något evigt, som består, verldsordningen, så finnes i anden detta bestående under de vexlande åskådningarne och föreställningarna – såsom den sanna insigten, det sanna vetandet. Menniskan skall alltså

gå tillbaka sig sjelf, i sitt vetande, för att från detsamma afskilja allt tillfälligt, menande och fordra det sanna vetandet i dagen. N. B. Vidare hos Plato – här mera postulat.

I det praktiska: fast Hellenisk öfvertygelse om det Rätta i staten, såsom tillhörande verldsordningen, objektivt, allmängiltigt – »den oskrifna lagen». All handling mot denna har sin grund i bristande vetande, vetande såsom subjektiv föreställning, mening. Själfkännedom detta tillfälliga menandes bortkastande, det sanna vetandets likasom frammanande ur andens djup, medför äfven rättsenlig handling, δικαιοσν, som äfven är νομίμιον. Det Rätta från denna subjektiva sida fattadt, är det Högsta Goda – en bestämning, som sedan hade förnämsta betydelsen i de gamles Ethik. 10

Men detta hos Sokrates ett postulat – d. v. s. denna öfverensstämmelse mellan den objektiva verldsordningen och det sanna vetandet. Hans bevis därför genom exempel: att detta är det sanna Goda, som mänskliga förnuftet fordrar, och att denna samhällsordning, dessa lagar stadga det såsom det Rätta. Öfverhufvud underkastelsen under den objektiva ordningen i staten ett Godt, Se Platos anförda bevisning i Kriton. 20

Men Plato fortgick till bestämmande af, hvad som öfverhufvud utgör detta gemensama, öfverensstämmande i objektiviteten, naturen och historien (staten) och i det subjektiva vetandet. Han fasthöll detta Sokratiska: tänkandet, tanken är lagen för handlingen, dess grund. Men han tillade: tanken är äfven allt objektivt varandes grund, det sanna objektiva Varandet – detta det i vexlingen, det ändliga, bestående oändliga, som Heraklitus och Eleaterna sökt; tanken är äfven det i det subjektiva vetandet sanna, till grunden liggande – således det objektiva hos sjelfva det tänkande subjektet, hvarigenom detta tillhör den bestående objektiviteten. Detta tänkande = den rena tanken, är *Ideerna*. 30

Nemligen Plato insåg, att det, hvarigenom tänkandet skiljer sig från blotta föreställandet, är, att det förra fortgår i begreppsbestämningar. N. B. (Föreställning – *** bild äfven af öfversinligt: rättvisa, dygd, Gud – förutsätter tanken = allmänbegreppet; allt mänskligt vetande, då det utsäges i ord universalt; det individuella det utsägliga, åskådningens innehåll). Således allmänbegreppen, i dessa tänker och vet Subjektet, hvad tingen äro. Men detta, det allmänna, tillade Plato, utgör också tingens verkliga Vara, det bestående i vexlingen, det oändliga, Eviga. 40

Men han sade icke: verlden består blott af begrepp, af tankar. Materien finnes der, såsom gifvet material. Begreppet, tanken är det materien gestaltande, ordnande. Det är derföre han kallade dem εἶδος, εἶδῶν förebilder, gestalter.

Vi tycka från vår ståndpunkt, detta är något ringa, en fantasi, lätt påhittad. Men det utgör i sjelfva verket ett ofantligt steg. Sokrates gjorde en stor uppfinning, då han yrkade: i Subjektets vetande finnes sanningen, detta vetande om sanningen tänkandet, utgör handlingens grund i det sedligt Rätta, det Goda är derföre fri sjelfbestämning. Men Platos uppfinning är icke mindre, då han lärer: denna verld, i hvilken människan handlar är i sig af tanken bestämd; det är derigenom och derföre, som Subjektets vetande kan bestämma handlingen; ty tanken, förnuftet (det tänkande subjektets) möter så i denna verld sig sjelf, förnuftet såsom förnuftig verldsordning. 50

Kristendomen säger: verlden är gudomlig skapelse; Guds vishet,

förnuftet hos Gud, Guds tankar äro det bestämmande. Skolastikerna sökte finna detta; sägande: Guds förnuft är icke mening, infall; det är oföränderlig lag, Gud kunde icke skapa världen annorlunda, än hans förnuft fordrar det; förnuftet i Gud, förnuftet som sådant är derföre verldslag.

Plato's Ideelära innebär ingenting mindre, än detta. Men det är förklarligt nog, att den framstår dunkel, uppblandad med föreställningar, bilder; hvarföre äfven förklaringen icke sällan slutar i en myth. Menniskoanden gör icke sådana framsteg fulländade.

10 Plato hade studerat Heraklitus och Pythagoreernas skrifter. Den förre erkände det i vexlingen bestående såsom verldslag, αναγκη, öde εμπαρμένη. Ännu bunden vid materiel föreställning om den eviga elden. Men i denna innebor en förnuftig lag, och såsom delaktig i den är den Subjektiva) anden förnuftig. Pythagoreerna uttalade denna verldslag såsom tal och talförhållanden. Detta var redan en tankens bestämning, således verldslagen såsom tänkt, ehuru likgiltig form; nemkigen) all qualitativ åtskilnad förbisedd. Plato säger allmänbegreppet, tanken som sådan är verldslag; detta samma förnuft, som utgör
20 människans förnuftiga tänkande – det styr världen. Detta var ett oerhördt steg. Filosofin har sedan dess icke tagit något sådant, dermed jemförligt.

Men hos Plato var ännu denna lära sväfvande. Han hade sjelf svårt att fasthålla sin lära så andlig, som den i sjelfva verket var. Ideerna äro i sin tillvaro i materien fördunklade – tillfälligheten i naturen. Härifrån skildt Ideernas för sig rike, och dessa i sin renhet. Men är osäker, huruvida äfven han vid den fästade en materiel tillvaro, bildlig åtminstone, om han ansåg dem bilda en substantiel tillvarande verld, jemte och bortom den ändliga. På andra sidan har man velat tillägga
30 honom begreppet om en gud sås(om) tänkande subjekt, hvars tankar Ideerna skulle vara. Vi nödgas lemna detta. Bådadera för vårt ämne utan afgörande vikt. Ingendera uppfattningens riktighet enkigt) mitt bedömande bevisad. Den förra: substantialiteten hos Zeller. Den senare än mindre.

Viktigare är Platos lära om menskliga vetandets förhållande) till Ideerna. Menniskoanden är i dem delaktig. De finnes der på själens djup såsom i tingen. Begripandet, tänkandet, vetandet om ideerna sås(om) ideer är en Erinran. Häraf Platos lära om en själens preexistens – före dess förening med kroppen. Utmärkt, hvad Hegel härom säger. Begripandet läres icke. Subjektet begriper, sjelf, utvecklar begripandet
40 ur sig. Den subjektiva) anden utvecklar deri sig sjelf ur, hvad den i sig är. Vore den icke detta tänkande, skulle icke detta utgöra dess väsende, skulle den aldrig komma dertill; begripandet gör anden icke till något nytt, utvecklar blott, hvad den är. Det är detta Plato fattade, men ännu i föreställningens form såsom en Erinran af sanningar från ett högre lif. Det är Sokrates »Sjelfkänedom».

Hvad man hos Plato mest saknar, är ett försök att uppvisa ett sammanhang mellan Ideerna – det förnuftiga sammanhanget öfverhufvud. Han åtnöjer sig med denna insigt i det objektivas och subjektivas identitet. På Ideerna anför han exempel. Allt tillvarande har sin Idee
50 och är fullkomligt i den mon det motsvarar densamma. Allt har sålunda sin bestämelse och sin plats i världen. Att den uppfylles, detta ger den harmoni, ordnade samstämmighet som skall finnas i den moraliska världen, som i den naturliga,

<II>

M(ina) H(errar). I fråga om Ideernas förhållande till den synliga, materiella världen anfördes: att Plato ansåg dem endast ofullkomligt uppenbaras i denna värld. Vi sade: ideerna äro de skapande, formbildande, lag och makt. Materien det förutsatta materialet. Härvid att anmärka: Strängt taget talar Plato icke om materie. Hans efterföljare från Aristoteles nyttja ordet $\psi\lambda\eta$. Plato, för hvilken ideernas rike utgör det sanna, verkliga varandet, kan icke erkänna någon verklighet utom dem. Den, som vet ideerna, skulle eljest icke veta sanningen – om nämligen någon annan verklighet, utom ideernas, finnes. Han bestämmer derföre materien såsom i sig utgörande en tom negation, det Icke-varande, Obegränsade o. s. v., som först genom ideernas verksamhet blir delaktigt af Varandet, får gräns, mått form. Detta antagande var på hans ståndpunkt nödvändigt; ty ändlighetens, vaxlingens grund fann han icke i Ideernas orubbligt, oföränderligt bestående värld – eller rättare, emedan han fixerade ideerna såsom en sådan för sig bestående, ursprungligen, omedelbart gifven värld, måste han sätta dess negation i det bestämningslösa, icke-varande – överkliga.

10

Denna motsägelse är icke förunderligare, än den kristna dogmatikens lära om affallet och synden, om det Onda, såsom i världen tillkommet utom Guds vilja, en negation af Guds väsende.

20

Den naturfilosofiska delen af Plato's läror lemna vi helt och hållet å sido – såvidt de nämligen innehålla en kosmogoni, en framställning af den synliga världens uppkomst. Den är utan intresse, emedan den icke innehåller någon bevisning för denna världs förnuftiga nödvändighet, och den förfaller äfven i godtyckliga imaginationer.

Vi antaga derföre med honom denna värld såsom gifven, af ideerna ordnad ($\kappa\acute{o}\varsigma\mu\omicron\varsigma$) – i hvilken likväl dessa endast i ändlig form uppenbara sig. I denna värld är människan till, delaktig af Ideerna, för att veta dessa och i handling förverkliga dem. Hon har i sin själ spåren af sitt dubbla ursprung – af dualismen i systemet – den förnuftiga delen deraf ($\tau\omicron\ \lambda\omicron\gamma\iota\sigma\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$), delaktig af ideen, och den oförnuftiga, inom sig delad i en ädlare del γ ($\theta\upsilon\mu\acute{o}\varsigma$) genom sin natur böjd att lyda och tjena förnuftet, och en oädlare ($\acute{\epsilon}\pi\iota\theta\upsilon\mu\iota\alpha$ – $\tau\omicron\ \acute{\epsilon}\pi\iota\theta\upsilon\mu\eta\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$) de sinnliga begären. Dessa båda senare, såsom uttryck för viljandet, motsvaras på vetandets sida af $\delta\acute{o}\xi\alpha$, föreställningen, menandandet, och $\alpha\iota\sigma\theta\eta\sigma\iota\varsigma$, sensationen, sinnliga varseblifvandet – ehuru Plato icke uppställer parallelen. Det förnuftiga vetandet är $\eta\ \acute{\Upsilon}\pi\iota\sigma\tau\acute{\eta}\mu\eta$.

30

Det är redan sagdt: Plato sätter det sanna vetandet sås(om) en »Erinran» – af en andens preexistens – från hvilken delaktigheten i Ideerna. Denna preexistens tillkommer den förnuftiga delen, hvilken alltså är särskiljbar från den oförnuftiga och odödlig, har ett lif efter detta med straff och belöning. Det allmänna i denna lära hos Plato fast åsigt. Dess vidare utförande till en själsvandringlära (Egyptiskt) osäkert likasom kosmogonin. N. B. Allmänt, att i dialogerna de särskilda uppträdande personerna framkasta olika meningar och oftast ingen af dessa fixeras sås(om) den sanna – resultat saknas. Hvarföre Platos egen åsigt kan bestämmas endast genom sammanhållande af det hela. Begripligt nog: att undersökningar, förslagsmeningar, der förklaring fr(ån) Platos ståndpunkt blir omöjlig,

40

50

Nu är det den mest framstående brist hos Plato, att hos honom icke finnes något försök att systematisera ideerna – icke oväntadt, emedan redan första uppfattningen af förnuftet, tänkandet, tanken såsom världsprincip och bevisen för lärans sanning är spekulering nog öfver

vanligt meniskt mått. Likväl kan man säga försök – ty Plato sysselsätter sig i de tidigare dialogerna mycket med uppvisandet af sammanhanget i de kategorier – Varande, Icke-varande, Blifvande, Enhet, Mångfald o. s. v., hvilka redan utgjort föremål för Herakliti och Eleaternas betraktelser. Likaså med bestämmandet af Talets öfverhufvud Qvantitetens betydelse och åtskilnad från de i sig bestämda Ideerna – för att öfvervinna Pythagoreernas ståndpunkt. Men i deras totalitet stå ideerna bredvid hvarandra, vissa delvis ingående i några, men uteslutande alla öfriga: t. ex. $\theta\upsilon\mu\omicron\varsigma$ i begreppet menniskoande, 10 djurande, t. o. m. vexternas själ. $\Lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$ endast i menniskoanden o. s. v. Filosoferandet, dialektiken, är detta ideernas särskiljande: att uppsöka det gemensama allmänbegreppet och ifrån detta nedgå till alla derunder subsumerade begrepp. Men detta ett upptagande här och der. T. ex. hos Hegel från Varandet till det absolutas Idee,

Denna systematik blir alltså derhän, blott antydd och yttre reflexion. Men med Sokrates lärde Plato att vetandet för människan är det högsta och all handlings grund, att sannt vetande nödvändigtvis medför rätt handlingssätt. För Sokrates hade detta äfven betydelsen, att vetandet 20 är till för handlingen, sanningen egentligen vetande om det Rätta om den eviga verldsordningen såsom det Rättas verklighet. Plato fasthåller detta – delvis, hvarom vidare – och den högsta Idean är för honom det *Godas*, utan vidare deduktion, och under den subsumerar han såsom de närmaste allmänbegreppen Vetandets och Varandets.

Denna de Godas idee är för Plato det absolutas idee, det absoluta, Gud – Verldsordningens idee, det högsta förnuftet. Dermed får dock icke förstås blott det goda såsom det rätta i den menliga handlingen utan det ändamålsenliga, harmoniska i all tillvaro – äfven och främst i ideernas egen värld, deras ordning och sammanhang. »Och se, det var 30 allt godt!»

Det är det Goda i denna mening, äfven människan skall på jorden i sina handlingar förverkliga, fylla *sin* plats, sin bestämmelse. Från subjektets ståndpunkt är denna det Högsta Goda, emedan blott ett närmande dertill under andens jordiska lif kan ega rum. Bestämmandet här af, af det högsta goda, såsom sagdt, det viktigaste i antikens hela ethiska lära.

Strängt taget måste Plato anse det högsta goda bestå i vetandet, delaktigheten i ideerna, det andens lif, som står öfver jordlifvet, närmandet dertill – den förnuftiga delens afskiljande från det oförnuftiga. Men då jordlifvet en gång är och måste vara kommer härtill 40 handlingen, verksamheten för ideernas förverkligande på jorden, sammanfattad i det Godas idee. Men vidare: medlet härtill är vetande öfver det ändliga och förmåga att behandla de gifna förhållandena, således kunskaper och färdighet. Här inträder det Sköna såsom tillhörande det högsta goda. Plato äfven den första estetiker, betraktande det sinnliga såsom i det skönas form uppenbarande det evigas, ideerna. Derför hör till det högsta goda individens sköna och harmoniska uppträdande så väl som omgifningens sköna gestaltande. Bland konst 50 er främst musiken en sådan deri ingredierande bildande färdighet. Njutningen af det sköna derför ingredierande moment och slutligen, äfven den sinnliga njutningen af det för människan nödvändiga, såvidt den står tillsammans med själens hela och är förnuftet underkastad, passionfri.

Vid detta bestämmande af det högsta goda polemiserar Plato mot hedonismen icke mindre än mot den abstrakta dygdteorin, som sätter

denna i tillbakadragenhet från det verkliga lifvet och i förakt för hvad som förskönar detsamma således mot de ensidiga Sokratiske skolorna, de nämnda den Cyrenaiska och Cyniska. Strängast fördömer han den ensidiga lustteorin, bevisande i öfrigt att ändamålet icke förverkligas, emedan med olust förbunden. Men äfven den på subjektiv mening stödda dygden, som föraktar seden, är lika fremmande för Plato's lära, emedan det Goda i ideen tvärtom består deri, att individen fyller sin plats i det hela. N. B. läran om staten.

Dygden ἀρετή är för Plato dugligheten att fylla bestämmelsen. De bekanta fyra kardinaldygderna (antika) hade redan fastställt sig i det allmänna medvetandet. Men Plato gaf dem en psykologisk grund. Förnuftets duglighet, dygd är Vishet (σοφία). θυμός den ädlare delen af den oförnuftiga själen har till sin dygd Mod, tapperhet (ανδρία) egentligen tapperhet, att tjena förnuftet mot begären, den lägre själsdelen, att kufva och beherrska dessa. σωφροσύνη åter jemnmåttet är denna lägre dels dygd. Och slutligen: sammanfattningen af dessa alla, hvarigenom Subjektet fyller sin bestämmelse, sin plats i verlden är rättvisa (δικαιοσύνη).

Dessa bestämningar likasom de psykologiska, på hvilka de grunda sig, äro af vigt, emedan på dem hvilat Plato's statslära.

Öfverhufvud anmärker han mot dygden såsom frukt af oreflekterad sed och vana, att den väl är en »gudagifven lott», men osäker, emedan äfven seden är föränderlig – och emedan enkligt hela hans från Sokrates ärfda betraktelsesätt vetandet, insigten skall vara det bestämmande och derigenom öfverensstämmelsen med den gifna ordningen i staten fri. Denna frihet gör det rättas utöfning sedlig. Likväl kommer individen af sig sjelf icke härtill, utan uppfostran och bildning och här är öfvergången från ethiken såsom moral till samhällsläran,

<12>

M(ina) H(errar). Senast grunddragen af Platos Ethik. Dess Princip i ideeläran. Högsta, hela ideeverlden omfattande det Goda's idee. Det Goda = förnuftig ordning, harmoni (fysiskt = ljus; andligt = sanning). – Subjektivt bestämmer det sig för människan till det Högsta Goda, nemligen med afs(ende) på ideernas ofullkomliga afspeglning i det ändliga och i människans lif. I det Högsta Goda: 1:o Vetande om ideerna, deras betraktande, filosofin – men 2:o äfven den förnuftiga ordningens förverkligande i handlingen; 3:o dertill såsom medel hörande kunskap och färdighet – hvarvid det Godas framställande i det Sköna blir ändamål i sig. 4:o Njutning af lifvet – det nödvändiga, själens styrka uppehållande under bevarad renhet.

För ändamålet har själen sina gifna krafter, »delar», förmågor το λογιστικον. θυμος – επιθυμια. Genom öfning bildning dessas duglighet ἀρετή = dygden 1:o σοφία 2:o ανδρία 3:o σωφροσύνη. Den härigenom verkade harmonin i handling framträdande och bevisad = δικαιοσύνη.

På denna grund Samhällsläran bygd,

Vid första påseendet kan man tycka, att enligt Plato's lära staten är till såsom ett medel för individens fulländning som ändamål. Ty det är sålunda han närmast fattar förhållandet. Staten är en institution, som skall göra det människan möjligt, att fylla sin bestämmelse, förverkliga det Högsta Goda. Men i sjelfva verket finnes enkligt honom denna verklighet icke utom staten, i statslifvet. Nemligen dess högsta moment Vetandet kan finnas äfven i tillbakadragenheten från detsamma; men det 2:a ideens, det Godas förverkligande i handlingen finnes icke

derutom – icke utan den ordning, som utgör staten. Individens skall i den hafva sin sig anvisade plats. Den måste därför själf vara ordnad enligt den ideen. Hvad individens bör veta, detta kan bestämmas utom staten – nemligen ideerna. Men hvad hon bör göra för att förverkliga dem, dettas innehåll beror af hennes plats i staten. Likaså hvilka kunskaper och färdigheter, hon bör förvärfva sig. T. o. m. arten af lifvets njutning är härigenom bestämd. Endast statsformen, statsförfattningen är medel. Men, äfven den skall i sin fulländigt hvila på ideerna – likväl på dem icke i och för sig, utan sådane de i ändligheten framträda, d. ä. sådant det Högsta Goda kan för människan vara. Ideen måste därför objektivt, i Staten, hafva samma form, som subjektivt i menniskoanden.

Den skrift, i hvilken Plato framställer sin lära om Staten, är: Πολιτεία – De Republica. Men han utreder de hithörande begreppen i flera tidigare dialoger.

Bland dessa hafva vi nämnt Apologia, Sokrates och Kritias. Han upprätthåller i den förra Subjektets frihet och Rätt i staten, egentligen rätt till vishet, att veta och lära, lära vetande och rättvisa – hvilken senare likväl icke kan finnas utan staten och dess lagar; hvarföre han i Kritias visar, att äfven i sig orättvisa lagar af honom måste lydast – då han icke försökt eller förmått ändra dem. Principen skall i dem äras, att det rätta äfven är det lagliga – το δικαίον = το νομιμον. Härtill kommer dialogen Gorgias, i hvilken han mot Sofisterna låter Sokrates visa: att Subjektets tillfredsställelse af statslifvet icke är makten; den består nemligen icke, ty massan är den mäktigaste; hvarföre makten egentligen blir slafverj under dess vilja. Vidare, att medlen äro förkastliga, sofistisk dialektik och vältalighet. N. B. öfvertalande icke öfvertygande. Att maktens ändamål: ej lida orätt men ostraffadt kunna öfva det, är förkastligt, det senare det yttersta sedliga förderf, det förra för den vise bättre, än göra orätt, Att motivet, makt, för att tillfredsställa begären (Sofisternas φύσει) stridande mot människans bestämmelse, det högsta goda. Slutar med hänvisning till belöning och straff efter döden.

En annan grupp i detta hänseende bilda de dialoger, i hvilka en undersökning sker af det i Staten Rättas uppkomst. De förra negativt, formelt, värdet af Statens och dess lagars erkännande för rätt. I de senare likväl ej ensamt dialogernas föremål Rättsutredningen. Sådana äro Alcibiades I:us Menon. Protagoras. – Kommer till tals den enkla Grekiska föreställningen, att det Rätta är till i staten såsom gifven gudomlig ordning. Alla människor hafva del deraf, medvetande derom. De hafva vunnit det genom traditionen. Så tänka icke blott de olärda, äfven de högst bildade äro af denna öfvertygelse. Plato förnekar den icke öfverhufvud. Medvetandet om det rätta genom tradition är en θεία μοίρη – en gudomlig lott. Men detta rättsmedvetande är blott dunkelt i människornas vanliga föreställningssätt, vacklande, vexlande. Enligt Plato måste det sanna rättsmedvetandet framgå ur idéns uppenbarelse i menniskoanden hos Subjektet. Det sanna vetandet öfverhufvud en Erinran. Redan i dialogen Protagoras, en bland de tidigare, framställer Sokrates nödvändigheten af detta högre vetande. Det kan icke finnas för alla. Och häraf uppstår fordran, att de vise skola lagstifta och styra i staten.

Denna åsigt finnes utlagd i en särskild dialog, Πολιτικός. Plato utgår här från en mythisk framställning: huru under Kronos gyllne tid äfven den moraliska världen styrdes omedelbart af gud, sedan af gudar; men huru det hör till verldsordningen, att människoslägtet en tid skall

lemnas åt sig sjelf, tills det åter engång kommer under gudomlig ledning. Så länge nu människorna äro öfverlemnade åt sig sjelfva, hvarken gudar eller heroer styra dem, måste statsförfattningen vara sådan, att den visaste eller de visaste komma till statsrodret. Idealet af en statens styresman är den, som har klaraste vetande om ideernas verld, om den förnuftiga verldsordningen, ty han vet, hvad som i hvarje stund bör ske. En sådan stat, der en sådan herrskare funnes, vore den rätta idealstaten. Det är en likgiltig synpunkt om hans bud lydast frivilligt eller ofrivilligt – d. v. s. med insigt eller af tillit. Lagen behöfves för honom icke. Han skall vara obunden. Men emedan han icke kan vara allseende och allverksam, måste hans tankar, ideens uppenbarelse i hans vetande nedläggas i lagarne. En sådan stat håller dock Plato sjelf för ett ideal. Derföre måste staten och herrskaren vara lagbunden, det sanna vetandet om det rätta efterhand i lagarne nedläggas och alla deraf bindas och ledas. Likväl står äfven den lagbundna staten desto närmare idealstaten, ju färre hafva väldet. Monarkin. Aristokratin. Demokratin. I den laglösa staten deremot är ordningen omvänd. Demokrati. Oligarki. Τυραννίς, den förderfligaste, afskyvärdaste styrelseform = individens godtycke. Den står i fullaste motsats mot Idealstaten, i hvilken icke individen, hans meningar och lustar, utan ideerna genom den visa individen regera.

Denna Plato's uppfattning får icke förundra oss. Medborgerlig jemnlighet var ett för Grekerna fremmande begrepp. Äfven i republikernas tid föddes individen icke medborgare, utan skulle göra sig värdig – i Athen valdes och pröfvades af domarena. I Sparta orsak till undergång, att inga nya invaldes. För det andra: medborgerlig frihet fanns icke, eller blott i inskränkt mått. Egendomsförhållanden reglerades efter statsreson – som förut erinradt: t. o. m. familjelifvet reglerades af denna. »De Visa» hade stiftat lagarne. Isynnerhet gällde detta: bristande jemnlighet och bristande medborgerlig frihet för de Doriska staterna. Och det var naturligt: att *vis* statsinrättning skulle hafva mesta behag för Greklands tänkare, om hvilka, äfven om Plato, man vet, att den Doriska författningen af dem föredrogs.

Så återspeglas äfven i Plato's uppfattning af Staten hans folks anda. Men i denna hade efterhand tillkommit ett moment, som verkade den Grekiska statens upplösning – nemligen just fordran på denna förut saknade jemnlighet, såsom fordran på Subjektets rätt, den Subjektiva öfvertygelsens rätt mot traditionen, det subjektiva afgörandets mot det bestående. Plato erkände denna rätt i dess högsta potens, men icke i dess omedelbara naturlighet. Den var berättigad, då den grundade sig på sannt vetande. Hos hvarje individ fanns anlaget härtill – ehuru man finner, att Plato erkänner olikhet i anlag hos skilda folk klasser och individer. Men i allmänhet fanns det förhanden. Det erforderliga var, att ur Erinran, anlaget, bringa i dagen, till klart vetande, denna delaktighet i ideen, att komma till medvetande om ideernas verld, den förnuftiga verldsordningen. I den mon Subjektet hunnit härtill, var det kalladt att stifta lag och styra. Och för dess rätt försvann traditionens, den ärfda sedens, den bestående lagens betydelse,

<13>

Mána Hërrar). Ur de redan åberopade dialogerna framgår den allmänna teori för staten: att den består i det med den ideala verldsordningen öfverensstämmande handlingssättet hos de staten tillhörande individerna; att detta handlingssätt, att hvar och en individ i sina handlingar fyller sin plats, utgör det Godas (ideens) förverkli-

gande, tillika det Högsta Godas, den individuella bestämningens, nemkigen i dettas praktiska momenter (utom blotta vetandet såsom ändamål); att det Rätta i staten väl sålunda är och skall vara φύσει, nemkigen ideell ordning, men att den kan uttalas och ordnas endast af den Vise, den om ideerna vetande; att derföre den Vise statsmannen egentligen icke bör bindas af någon lag, utan lagen vara hans ord och arm; men att staten icke i verkligheten vore till i denna Idealitet, emedan ändligheten tillhörande, och att derföre den lagbundna staten är nödvändig, nemkigen med en lagbunden statsform, denna desto förträffligare, ju säkrare i den de vetande, de vise komma till välde = Aristokrati i denna mening, de Bästas välde.

N. B. Föregående – sidorna 6–8.

Sin åsigt af statsformens beskaffenhet framlägger nu Plato i den berömda dialogen: Πολιτεία.

Denna dialog innehåller i 10 böcker en rekapitulation af hela hans system, så att äfven de redan anförda lärorna om det Goda, den subjektiva Anden, det Högsta Goda och om Dygden bestämdast äro framställda i densamma.

1:o Denna konstnärligt förda dialog börjar med ett samtal öfver rättvisans det Rättas (το δικαίον) väsende. Hvarjehanda uppfattningar, äfven den sofistiska kriticerats af Sokrates. En dygd, men formellt, icke bestämdt innehåll. Går derföre öfver till det Rätta i staten, egentligen statsformen. N. B. stor skrift för den svagsynta, som har svårighet att läsa den lilla = det Rätta i individens görande.

2:o Beskrifver historiskt statens upphof ur behovet af ömsesidigt bistånd. Arbetsdelning, ståndsskilnad. För yttre försvar krigare (φυλακ. Bland dem de visaste (αρχοντες). Det tredje ståndet det arbetande ( ) blir det lydande. Om detta tredje stånd eljest föga tal i dialogen.

3:o Nu undersökning huru det Rätta i staten företer sig. Utgår från, de fyra dygderna. Visar, att de tre: Vishet, Tapperhet, Jemnmått tillkomma de tre stånden, hvar för sig en dygd. Såsom redan i det föregående är anfördt om dygderna såsom individens: Det Rätta = alla dessa dygders tillvaro, men här i staten deras tillvaro i denna fördelning på stånden, och det Rättas verklighet består deri, att hvarje af dessa dygder utövas på sin plats, att den verksamhet, hvori de bestå harmoniskt samstämmer. Τά αὐτοῦ πράττειν – att hvar och en gör sitt, på sin ordnade plats, detta är Platons uttryck för denna det Rättas verklighet.

Det förstås, att alla dessa dygder skola finnas hos alla medborgare. Hvar och en skall sträfvä till vishet, vara tapper i begärens beherrskande, i deras tillfredsställande iakttaga jemnmått, och så komma till rättvisans dygd. Men i staten framstå sagda tre dygder såsom utmärkande för de skilda stånden, och deras samverkan som sådane utgör det Rätta i staten, i sjelfva statsformen, institutionen.

3:o Till framställningen här af, af dygdernas förhållande hos individ, öfvergår för det tredje; och det är här de grundas på den subjektiva andens väsende, på dess så att säga, sammansättning af en evig och en ändlig del: νοῦς och ἐπιθύμια – med det i båda deltagande θύμος. Detta är den fina stilen, som svårare läses, än den grofva, hvarmed det Rättas väsende är inskrifvet i staten.

Sedan öfvergår dialogen till de speciella bestämmningarna för statens inrättning. Det mest i ögonen fallande är, att krigarkasten och med den de styrande icke skola ega några andra intressen, än statens. Derföre upphäfvades för dem privategendomen, det medborgerliga lifvets rot, och familjelifvet. Qvinnan i denna kast är till endast för att framföda barn,

i öfrigt för att dela mannens lif och åligganden. Barnet fråntages henne, allmänt dibarnshus, och sin fader skola de lika litet känna eller af honom kännas. Plato anser, att genom könens lika uppfostran all utsväfning skall försvinna. På det ställe, der Sokrates talar härom, frågar han sin kumpan Glauko, om han icke väl kommit öfver det moras, hvori han hållit på att fastna, då han för qvinnorna föreskrifver gymnastiska öfningar med männen. Och då detta af Glauko medgifves, tillägger han: men nu återstår ett haf, att komma öfver. Glauko? Hvilket? Sokrates: Jo för väktarene böra qvinnorna vara gemensama och likaså barnen, så att fadren icke känner sitt barn, eller barnet sin fader. Det är alltså icke medvetslös om det oerhörda i denna fordran, Plato uppställer den. I den Grekiska staten gällde familjen visst litet. Då Hærrarne läsit om Lykurgi lagar, funnit, att de häri lemna föga öfrigt. Men Plato förde principen till sin spets. Att dessa stadganden icke ur ideen kunna rättfärdigas, inses. De äro klokhetsstadganden, som skola möjliggöra ideens förverkligande. Deri likväl icke inkonsequens; ty erfarenhetsvetande och färdighet ingår i det Högsta Goda såsom biändamål, medel. Dessutom öfverhufvud konsekvent att individen löses från de jordiska intressena, för att öfverlemnas sig endast åt ideens förverkligande, i staten såsom det Rätta. – Egen-
domslösheten är nu en mindre fordran. Väktarkasten skall underhållas af den arbetande, af dennas skatter till statsbehofven – har således allt af det allmänna, allmänna måltider (Syssitier – Sparta).

10

20

Kriget framstår likväl icke som det viktigaste för denna klass. Det vigtiga är, att ur den de styrande skola tagas – nemligen de andligen och lekamligen mest begåfvade.

På uppfostran derför den aldra största vikt, och för den de mesta detaljer. Gymnastik, afseende sinnets härdande, stålsättande; Musik, i vidsträcktare mening äfven skön litteratur (modernt), myther, episk dramatisk poesi, i inskränktare lyrik, med sång och instrument, förnämsta uppfostran. Märkligt, att ur gudasagorna skall allt obehörigt utmönstras: passioner, äfventyr o. s. v. – poeternas foster. Gud såsom det Godas källa, oföränderlig, τὰ ἀντὸν πρᾶττων. I stånd att fördraga allt med lugnt mot lycka och olycka – i krig okufliga, i fred lugnt lärande varnande sörjande för andra. N. B. dessa båda harmonier, den krigiska och fredliga i musiken.

30

De styrande filosofer och praktiska statsmän. Uppfostran: utom gymnastik och musik från 2:a året erfarenhetsvetande och matematik (nemligen) liggande emellan det sinnliga vetandet och det filosofiska, utgående från hypoteser, förståndssatser. Från 30:e dialektik i fem år. Sedan under femton år praktik i kriget och i andra statsbefattningar. Om de bevisat sin duglighet att föra an, då först vid 50 års ålder till de styrande, hvilka åter i tur skola egna sig åt filosofin, det sanna vetandets inhemtande, och åt praktiska statsvärf, i dess högsta ledning. De skola likväl gå till dessa såsom till ett nödvändigt åliggande för statens, för de öfriga medborgarens skuld; ty visheten ensam vore eljest för dem tillfyllestgörande ändamål. Det Högsta Goda. Efter döden gå de till de saligas land, och om Pythia genom ett orakelspråk kan tilldela dem af dyrkan och offer såsom åt δαίμονες – eller såsom åt lycksaliga och θεοί – delaktiga af det Gudomliga. »Du har, o Sokrates, såsom en bildhuggare bildat underbara arkonter!» utbrister Glauko – och härmed slutar 7:e boken,

40

50

<14>

M<ina> H<errar>. Plato anför sjelf de invändningar, som kunna göras mot det föreslagna filosof-regementet. Men han säger öppet: antingen måste filosoferna komma till regeringen, eller statsmännen blifva filosofer; eljest finnes ingen räddning för staten. Han låter sig, som vi sett, icke nöja med blott vetande hos sina styresmän. Han fordrar hos dem äfven en bepröfvad erfarenhet, en redan godkänd praktik i statens värf.

10 Det inses, att denna Platos s. k. Idealstat icke är, hvad han sjelf för en Idealstat anser. För denna behöfves ingen statsform. Den Vise herrskar, och dermed är allt uppfyllt. Deremot den stat, han i Πολιτεία beskriver, är strängt lagbunden. Sjelfva dessa former, han föreslår, skola vara bestämda af oföränderliga lagar. Styresmän, väktare, arbetare skola stå i anförda fasta förhållande till hvarandra; Väktarena äro genom lagen bundna vid detta värf, vid familjelöshet, egendomslöshet; Ordningen för deras och Styresmännens uppfostran är oföränderlig lag o. s. v. Alla dessa lagar äro statslagar, πολιτεία. Att han dessutom erkänner νομοι, medborgerlig lag för den stora massan, förstår lätt; ehuru han icke särskildt tillägger denna värde såsom norm

20 för det i staten Rätta. Ty Styresmän och Väktare skola lagstifta för mängden och omedelbart gripas in i ordnandet af dess angelägenheter. I öfrigt är detta, hvad vi kalla statsformen likgiltigt: om en elker> flera styresmän – Likväl, som nämndes, är det förslag, att styresmännen skola vara flera, för att vexla mellan betraktelse och statsvärf.

Här, i dialogen Republiken – kommer till tals ännu ett nytt slag af stat. Τιμοκρατία elker> Τιμαρχία. Plato finner nemligen, att den afbildade Rättvisans elker> det Rättas stat icke kan evigt ega bestånd, utan såsom> allt ändligt upplöses – här genom insmygande förderf hos väktarena. Den stadgade ordningen iakttages icke; generationerna försämrans lekamligen; uppfostran vårdslöses o. s. v. De styrande, som sjelfva utse sina efterföljare, finna icke mera bland väktarena vise män, utan sådane som af ärelystnad bragt sig till utmärkelse. Emellan sådane täflan – slutligen det krigiska anseendet hos väktarena afgörande och sådane män i styrelsen nödvändiga för att bekämpa oordning och uppror. Denna militärstat tillhör ännu den lagbundna. Det Rätta i någon mån rådande. Nemligen> ännu herrskande en klass, som en<igt> statens idee bör herrska. Men utan de Visers ledning. Timokratien är alltså ärelystnadens stat, tillika ännu tapperhetens och i någon mån vishetens. Men med den krigiska öfvermakten, obegränsad makt öfver

40 egendomen i staten och rof af fremmande staters. Häraf efterhand penningbegär och njutningslystnad. Så uppstår Ochlokratin – flerväldet, början till den laglösa staten, men ännu med nog vishet ledd, emedan det högre vetandet plägar åtfölja den större besittningen. Derefter demokratin, massans välde – godtyckligt, drifvet af egennyttiga intressen. Slutligen Tyrannis, för ordningens återställande.

Här alltså en annan den laglösa statens skala, än i Politicus. Der nemligen: demokrati, Ochlokrati, tyrannis. Man har sökt förena motsägelsen. Men enkelt synes vara: förändrad åsigt. Demokratin i

50 Athen allt mera förderflig. Allt detta i 8:e och 9:e böckerna. Sedan går öfver till betraktande af statens förhållande till vidare kretsar, Öfverallt förutsatt: Hellenisk stat. Dess berättigande mot barbarerna afgjordt. Men krig mot andra Grekiska stater fördömes såsom> ömsesidigt sättande statsförfattningen i fara. Äfvenså att göra Greker till slafvar. Detta är ett märkligt stadgande, emedan eljest icke fråga om

slafveriet – hvilket alltså med sagda inskränkning utan vidare gäller för berättigadt.

Denna Helleniska stats förhållande till stater hos öfriga folk bestämmer Plato icke närmare. Han säger på det ställe i Politeia, der han talar om nödvändigheten, att filosofer blifva styresmän eller de styrande filosofer: »eljest finnes ingen räddning från det onda för staterna – och, jag tror icke heller för människoslägtet». Att här med »staterna» förstås de Grekiska, är temligen gifvet. Men huru människoslägtet skall hafva del af reformen, det säges icke. Han bestrider, der det kommer till tals, icke möjligheten af dylika stater hos andra folk, om också, såsom redan är anfördt, han äfven hos folken ser mer eller mindre anlag för ett lif enligt ideen. Ur systemet öfverhufvud, kan icke dragas någon slutsats, att icke den Platonska staten vore den rätta för alla jordens folk. Ty den är, såsom visadt, grundad på läran om verldsskapelsen och ideernas närvaro i det ändliga, samt på menniskoandens häraf beroende väsende. 10

Derföre sätter han också Statens ordning i sammanhang med verldsordning, och sin hithörande dialog Τιμαιοσ με Πολιτεία. Såsom verldsjälen utgör det skapelsen styrande förnuftet, så styr det Rätta i staten såsom dess själ – och νοῦσ – den förnuftiga delen i menniskoanden. Plato betraktar föreställningsvis verlden såsom ett lefvande väsende med dess själ. Så äfven staten. Denna öfverhufvud en afbild af verldsordningen, på samma gång en länk deri. 20

Och sammanhanget sträcker sig bortom verlden. Detta i 10:e boken. Han håller fast vid att det Rätta bör ske och göras utan afseende på straff och belöning. Men öfvertygad och själarnes preexistens och affall från en högre verld, samt om återgången till densamma, visar han, huru i denna rättvisan är evig lycksalighet orättvisan det orätta evigt förderf. En skendöd Pamphylie gvecknar vid på bålet – (det är troligen en tradition) och för åter budskap från denna verld – och om själsvandringen. 30

»Om vi nu följa mitt råd och tro, att själen är odödlig och mäktig att bära allt ondt och allt godt, så skola vi alltid rigta blicken på, hvad som är der ofvan, och på allt vis sträfva till vetande och rättvisa, så att vi under vår jordiska tillvaro blifva förtrogna med vårt eget väsende och gudarnas, och engång, då vi såsom öfvervinnare nått segerns pris, må vara lycksaliga här och på den långa vandrigen».

Så slutar Politeia. Låt oss minnas, att alla dessa kretsar af det skapade hafva sin gemensama grund i den vana ideeverlden, i tanken förnuftiga tänkandet som sådant – objektigt fattadt. 40

Och då vi minnas att tiden, hvarom vi tala, är tre sekler före Kristna tideräkningen, kunna vi icke utan djup beundran betrakta denna lära och dess upphofsman. Han var också för hela antiken den gudomlige – ett gudarnes sändebud.

Helst stanna här. Men måste för det historiska ännu tala om ett arbete. O-Platonskt, men dess värre svårt att förkasta såsom apokryfiskt. Det är en statslära Ν:ο 2 Νόμοι – De legibus,

Historia 15–20. 50
Vår Terminen 1862,

<15>

M(ina) H(errar). Det är onödigt, att från vår tids ståndpunkt anställa någon kritik öfver Plato's statslära. Vetenskapens historia utgör en

sådan kritik. Och redan det närmaste filosofiska system – Aristoteles – utför den i flera punkter.

Viktigare är att konstatera det stora framsteg läran om staten genom Plato. Man kan säga: han skapade den såsom filosofisk disciplin. Före honom funnos endast spridda satser ingen sammanhängande lära. Visserligen lade Sokrates grunden till Platos lära. Hans åsigt, att människans ande till dess förnuftiga del, såsom förnuftigt vetande i sig tillhörde den förnuftiga objektivitet, den eviga verldsordning, i hvilken Grekerna alltid sökt äfven statens det objektivt Rättas grund – denna åsigt förde Plato till hans statslära, hans system öfverhufvud. Men Plato bragte den till en sammanhängande insigt genom att fatta förnuftet, den förnuftiga tanken ideerna såsom detta gemensama i staten och menniskoanden. Och hvilka brister som än vidlåda denna uppfattning, den har dock för alla tider utpekat den enda väg, på hvilken någon sammanhängande insigt kan vinnas.

Ansatsen speciellt i statsläran är också högt rigtad. Förnuftet skall i staten göras gällande – det Rätta är i den det förnuftiga. För detta ändamål får allt annat vika, allt hvad Plato ansåg för blott jordiska ändliga intressen. Familjebandet, könskärleken, föräldrakärleken, barnkärleken, eganderätten, det har allt intet berättigande. Det får finnas för den stora massan, emedan lifvet icke eljest kan lefvas; men för dem, som skola göra det Rätta gällande, stå i dettas tjänst, har det ingen betydelse. Det är det nödvändiga underlaget, men icke förnuftigt nödvändigt. Det är såsom det ändliga öfverhufvud ett affall – derom längre fram.

Men såsom sagdt: man har af Plato en annan statslära i hans Νόμοι De legibus.

Äktheten af denna dialog har först i nyare tid blifvit bestridd, förnämligast af Ast och Zeller, senare undfallande, Anmärkes att innehållet står utanför Platos system, och att formen icke är de autentika dialogernas, utan ojemn okonstnärlig. Och det förnämsta: Denna statslära framställer sig såsom en för människor tillämplig, medan den i Politeia innehållna skulle för dem vara outförbar, endast beskrifvande »en stat för gudar och heroer». Detta står helt och hållet i strid med utsagor i Politeia – t. ex. anförda: »att ingen räddning för staterna och människoslägtet från det onda, förrän Visheten kommer till styret – och andra ställen, der talas om svårigheterna och möjligheten af realiserandet.

Men häremot står ett oafvisligt vittnesbörd: Aristoteles kritiserar Νόμοι såsom en skrift af Plato. Diogenes Laertius berättar, att den är författad i hans senaste år (81 år gammal) 348 f. Chr.). Man antager, att posthumt utkast, utgifven af en lärjunge: Philippus Opuntion? som utarbetat, tillagt eget och utgifvit respektivt offentliggjort efter Plato's död. Öfriga bevis och motbevis – derhän.

Det fremmande, att icke alls fråga om Ideeläran – icke om det Rättas förverkligande. Förutsattes att de Vise styresmännen saknas, Fråga blott, huru likväl en stat kan ega bestånd. Att det icke kan ske utan dygd hos medborgarna erkännes. Denna dygd stannar vid Ευφροσύνη, jemnmåttet. I öfrigt vissheten kunskaper och klokhed, tapperheten endast någon mot fiender. Ingendera alltså i högre mening. Det Rätta, rättvisan icke dessa dygders närvaro, utan blott en klokt ordnande lag.

I dialogen obskura personer: en från Kreta, en från Sparta – en namnlös från Athen. De sammanträffa på Kreta, derifrån Kretensern

är sinnad utföra en koloni. Med anledning här af kritik öfver författningen i Sparta och på Kreta samt goda råd af Atheniensaren, i detalj bygda på lagarne i Athen.

Öfverenskommes att en blandning af monarki och / demokrati / republik / är den bästa ((Sparta)). Men i utförandet försvinner äfven denna regel.

Lagens ursprung blir här Gud och Naturen = gudomlig skickelse, hvarjehanda öden, tingens natur och människans. Uttalas af lagstiftaren, antages af folket. Jemte den seden, ηθος. Dock lagen icke grundad i denna utan står derbredvid såsom mensklig insigt, folkseden bestämmande. 10

Häri skymt af nya momenter. Erfarenheten, historien till råds. Att lagen äfv(en) statsinrättningen af historien beroende. Vidare folkseden ett högre erkännande. Detta det allm(änna) medvetandet: gudomlig skickelse, fädernesed; men oförklaradt.

Vilkor: 1:o kontinental stat. 2:o Egnad befolkning: Om gen(om) härkomst, språk och sed förbundet? Eller om mångbrokigt? Fördelar på båda sidor. 3:o Insigtsfulla stiftare – en oinskränkt herrskare för första ordnandet. N. B. Plato och Dionysius den yngre. 20

Jorden i jemna lottar fördelad 5 040 – som aldrig få sammanslås. Mynt icke utom landet gångbart. Men då likväl förmögenhetsolikhet indelning i fyra klasser. Likväl ett högsta mått för förmögenheten. Dessa i val och omröstningar olika makt. Kolonier. 20

Slafvarne arbeta – lagar för dessas behandling. Medborgarena: gymnastik, Musik, Matematiska vetenskaper. Dialektik blott rekommenderas något.

Äktenskap påbjudet vid viss ålder och för viss tid. Qvinnan deltagar i manliga öfningar, för att i nödfall deltaga i försvaret.

37 – styresmän ur ett kompliceradt val – ||3 hvarje månad|| Derjemte ett Råd af 360 medlemmar o. s. v. – Derutöfver en församling af filosofiskt bildade, d. ä. med insigt i, hvad staten bör vara sammankommer hvarje natt från gryningen för att betänka, om egennyttan och passioner hålla på att förstöra jemnmåttet. 30

Vidare en privaträtt, hufvudsakligen med afs(eende) på statslagarne, att dessa ej kränkas. Slutligen utförlig straffrätt. N. B. Ännu vidhållet att ingen gör det Onda vetande – hvarföre straff orimligt. Men nödvändigt för att afskräcka och sålunda bättra individen och andra.

Anmärkning).

Kritias,

40

<16>

M(ina) H(errar). Med Plato's skola, den s. k. äldre Akademin, uppehålla vi oss icke. Man känner af de Gamles uppgifter och citationer, att denna skola mycket sysselsatte sig med undersökningar i Statslära; men man har af dess arbeten blott några angifna titlar: »Om lagstiftning», »Om lagens makt (betydelse)», »Om lagarnes ursprung» »Om statsformen». För vårt ämne finnes derföre intet, att ur Skolans läror inhemta.

Vi vända oss derföre till Greklands andra stora tänkare, Aristoteles. ||Plato's lärjunge, ehuru icke hörande till hans skola.|| Sokrates dog 400. Plato 348. Aristoteles född 384 dog 322. Det var för det menskliga vetandet ett stort århundrade. Aristoteles lärde efter Plato's död i Athen, i Lykeion. Peripatetiker. Men han dog i Chalkis på Euboea, dit han tagit sin tillflykt från en anklagelse för Atheism, sålunda besparande Athenienserna ångern, att hafva fört ännu en af Greklands utmärktaste till döden. Filosofins annaler äro rika på sådane exempel. 50

Massan känner ideernas tryckande tvång. Den har föraning om, att af dem underkufvas. Den söker hjälpa sig genom att hålla sig till personen. Ehuru den ser, att generationer försvinna, medan ideerna lefva, bringas den icke från denna tro. Goethe säger ungefär:

Im Zuschlagen ist sie respektabel,
Aber das Beweisen gelingt ihr miserabel.

Och den uppehåller sin respektabilitet.

- 10 Aristoteles bibehållna skrifter äro talrika fem folianter – och man anser dock detta för endast 1/4 del af, hvad som funnits. Offentliggjordes icke af honom sjelf. Ärfdes af lärjunge Theophrastus. Nedgräfdes i Mindre Asien för att skyddas för Pergamoniska biblioteket. ||Sedan i Athen.|| Likväl lära då afskrifter delvis kommit till Alexandria. Men först då Sylla förde dem till Rom spriddes de. Redan då till stor del korrumpade. Kommit till oss för det mesta i afskrifter defekta eller hopsatta ur flera skrifter. Derföre oändlig möda använd att få ut sammanhanget, systemet. Under medeltiden hade man litet af dem genom Araberna och i deras öfversättningar. Äfven efter Restauratio-
- 20 nen traditionelt, att Aristoteles var blott empiriker, mot Plato såsom idealistisk teoretiker. Hegel äfven häri bragt annat i dagen, den spekulativa grunden, ehuru kanske delvis sett för mycket. Han sjelf Aristoteles mera än någon annan att tacka för sitt spekulativa djupgående.

Principiel åtskilnad från Plato: Denne fattade ideernas värld, förnuftet, det förn(uftiga) tänkandet, såsom för sig bestående. Deras förändligande i den reala världen kommer dertill. För Ideerna behöfves den icke. De äro der förutan, hvad de äro.

- 30 Detta det dunkla hos Plato – förut påpekadt. Luckan fylles med föreställningar. Gud har af sin godhet och o-afundsamhet skapat världen. Det förnuftiga bättre. Förnuftet icke utan själ. Derföre en världssjäl o. s. v. Men Ändligheten är gifven. Det i skapelsen utgångna förnuftet tager del deri – ideernas afglans, ofullständigt representerade. Hos själarne affall; ändligheten färdig; de affalla *till* den.

Häremot Aristoteles. Lemna åsido, att han (man har förmodat: genom Plato's senare muntliga framställning) missförstått ideeläran till viss del. Det väsentliga: han tror icke på denna för sig bestående Ideeverld. Han säger ideerna äro till i den verkliga världen såsom dess icke blott lag utan äfven verkande orsak.

- 40 Äfven Aristoteles utgår härvid från ett faktum. Det för Plato utom ideerna såsom dessas negation stående obegränsade, bestämmingslösa, Icke-Varandet, är för Aristoteles utan vidare materien $\Upsilon\lambda\eta$ – alltings möjlighet – $\tau\omicron\ \delta\upsilon\nu\acute{\alpha}\mu\epsilon\iota\ \omicron\nu$. Materien får sin bestämning, sin form af förnuftet, ideerna, tanken, som utgör dess $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\rho\chi\epsilon\acute{\iota}\alpha$ – $\tau\omicron\ \delta\upsilon\nu\acute{\alpha}\mu\epsilon\iota\ \omicron\nu$. Det ena finnes icke utan det andra.

Ideerna hos Plato = allmänbegreppen. Härifrån utgår äfv(«en») Aristoteles. Men han säger: allmänbegreppen hafva intet vara för sig. Det allmänna har verklighet i det enskilda. Dessa begrepp formbestämmande, men i formen immanenta, verkliga, och formen icke utan materien.

- 50 Huru begreppet verkande orsak i det materiela? Verkande orsaken = slutorsak – ändamål – $\tau\epsilon\lambda\omicron\varsigma$. En saks ändamål = begreppets förverkligande. Det är detta, som utgör det drifvande i utvecklingen, att hvarje sak skall blifva, hvad den bör vara en(igt) sitt begrepp. All utveckling, nyskapelse, förändring, upplösning, sträfvar dertill. Således ändamålet äfven verkande orsak, förutsätter sig sjelf som sådan – tingens $\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon\lambda$

εχεια – egendomligt ord – *deriv(eradt)* Εν έαυτω τέλος έχον.

Detta betraktelsesätt bestämmande för hela Aristoteles lära, äfven i det Praktiska. Det djupt spekulativa denna uppfattning af ändamålsbegreppets betydelse. Här af äfv⟨en⟩ metoden för hans spekulatio-
 annan. Äfven Plato hade väl lärt: detta är dialektik att uppfatta
 allmänbegreppet och ifrån detta nedgå till alla subsumerade bestäm-
 ningar. Men dervid allmänbegreppet blott upptaget ur föreställningen
 – utan kritik. Aristoteles: observation samlande af och iakttagelse på
 det enskilda, för att komma till det allmänna. Induktion: att det gifna
 jemföres (företeelserna) och det deri gemensama bestämmes. Sålunda
 företeelsens begrepp, dess lag, dess ändamål.

10

Möjligheten icke blott tänkt – det tänkta formlösa, materien, verklig.
 Hvarje företeelse ännu icke fulländad, hunnen till ändamålets förverk-
 ligande innebär dess möjlighet. Sålunda tingens kedja förbunden – och
 äfven det förverkligade ändamålet i sig möjligheten för en annan
 verklighet sås⟨om⟩ förverkligadt ändamål.

Härigenom begreppssammanhanget äfven företeelsernas samman-
 hang.

Nämnda insisterande på observation och abstraktion från det en-
 skilda anledning, att Aristoteles blifvit ansedd som realist och empiri-
 ker. Men han förbiser ingalunda, att induktion icke ger bevis, allmän-
 giltighet, nödvändighet. Derigenom kommer man till insigt i begrepps-
 sammanhanget. Men dettas förnuftighet, dess förnuftiga nödvändighet
 skall bevisas ur begreppen sjelfva. Härigenom den väsentliga filosofis-
 ka metoden: slutledningen Syllogismen.

20

Har egnat särskilda arbeten häråt. Begr⟨epp⟩ Omd⟨öme⟩ Slut-
 ledn⟨ing⟩. De tre Syllogistiska figurerna – slutledningens skilda arter.
 N. B. af den kategoriska, universela partikulära⟨ra⟩ singulära⟨ra⟩ jakande,
 nekande, assertoriska o. s. v. omdömen, satser – o. s. v. Princip⟨ium⟩
 contradictiōnis – exclusi tertii,

30

⟨17⟩

M⟨ina⟩ H⟨errar⟩. Sades: Den principiela skilnaden mellan Aristot⟨eles⟩
 och Plato.

Plato: Ideerna för de existerande världen fremmande. D. v. s.
 dennas tillvaro icke förnuftigt nödvändig, har icke i ideerna sin grund.
 Dess tillvaro mytiskt förklarad. I förh⟨ållande⟩ till ideerna är denna
 existerande värld ändlig, förgänglig, osann, ett blott blifvande, utan
 fast Vara. Men den har dock delaktighet i ideerna. De afspegla sig deri,
 sjelfva derigenom förändligade, fördunklade utan någon dem fullt
 motsvarande verklighet deri.

40

Aristoteles deremot söker icke ideerna, det sanna, bestående Varan-
 det, Väsendet, utom den existerande världen. Tvärtom: i denna
 vxlande existens har det bestående väsendet sin tillvaro – är im-
 manent deri. Begreppet, lagen, tingens förnuftiga ordning, förnuftet är
 det i vxlingen bestående Väsendet, sjelfva vxlingen bestämmande,

Detta förklarade Aristoteles så. Världen består af materie och form.
 Materien är formens möjlighet – formen den formade materien är
 denna möjlighets verklighet. Ty verkligt är endast det bestämda
 existerande, materien i en bestämd form – och denna form är det
 existerandes begrepp, lag, hvad det skall vara, dess förnuftiga bestäm-
 melse. Denna dualism deducerar Aristoteles icke vidare. Den är
 derigenom dualism. Men han finner den bekräftad i tingens betraktan-
 de. Allt existerande har sitt mål, sitt mått att fylla, sträfvar till att

50

förverkliga sitt begrepp, motsvara sin lag. Detta är ändamålet. N. B. Icke yttre ändamålet, reflexionens: att plantan skall föda djuren o. s. v. utan det immanenta: att en ros skall vara en ros och ingenting annat. Men när det ena ändamålet är förverkligadt vidtager det andra. Förgängelsen, vexlingen är blott det realiserade ändamålets nedsättande till medel.

10 Det skapande, verkande, vexlingen åstadkommande är nu, säger A<ristoteles>, sjelfva ändamålet (begreppet, lagen), hvilket förutsätter sig sjelf såsom verkande orsak, Nemkigen> Vexten i fröet – vankigt> exempel. Men äfven så och så många atomer af hvardera ingrediensen i den kemiska föreningen bestämmas af resultatet af Chlor o<ch> Natrium i koksaltet. Derföre denna affinitet, att denna är produkten. Så i handlingen ändamålet såsom motiv – nemkigen> om förnuftig, fri.

I denna varelsernas kedja fortgår utvecklingen till allt högre ändamål gen<om> vexten ψυχή θρεπτική, djuret αισθητική – till människan νοῦς N. B. παθητική – ποιητική. Naturalhistorie underbar för den tiden. Fysiologin full af misstag, och psykologin delvis motsägende. Så själen till kroppen sås<om> form o<ch> materie – men åter sin egen
20 möjlighet, nemkige>n i sina förmögenheter; hvarföre äfven förnuftet såsom möjlighet, »lidande», tillhör det ändliga, skapade, men såsom verklighet, »verkande», utgör den oskapade, odödliga anden. ||I sjelfva verket återkommer A<ristoteles> här till den Platonska idéverlden; ty νοῦς i denna högre mening är det utom vexlingen stående fasta Väsentet. Han tvingas dertill, emedan han utgår fr<ån> antagandet: materie och form, utan att den förra är den senares position. Derföre nemkigen> äfven en postulerad slutpunkt.||

Häraf endast, hvad som angår det praktiska. I följd af sinnliga> varseblifningen uppstå i det allmänna sensorium bilder, såsom erinringar, vidare reproduktioner enligt> fritt val, föreställning μνημη ο<ch>
30 αναμνησις, Genom föreställningen Begär – όρεξις. Begäret (och hela det sjäslif detta förutsätter) utgör viljans möjlighet – men detta visserligen med afs<eende> på menniskoanden mera i betydelse af vilkor, emedan den förnuftiga anden i sig häraf obunden.

Härtill kommer, att Aristoteles fattar det verkande förnuftet blott såsom tanke, tänkande. Viljan är det fria valet – προαιρεσις – mellan förnuft och begär, d. v. s. mellan> begärets uteslutande välde och den förnuftiga insigten i det Rätta. Men han vidhåller strängt, att det står i viljans makt att välja och genomföra det rätta. Ja han lägger all vikt
40 derpå, att endast det är rätt, som sker med fri vilja – utgår ur medveten fri sjelfbestämning.

I tvenne punkter härvid afvikar fr<ån> Sokrates' o<ch> Platos lära, att vetandet är handlingens enda grund, att alltså människan gör det Orätta endast af bristande insigt.

Aristoteles fann nemligen, att all handling utgår ur Begäret. Blotta insigten innebär icke begärets beherrskande, förnuftets makt öfver detsamma. Dertill fordras en stark, mäktig vilja (Plato sade: θυμος tjenar förnuftet.)

Och för det andra: viljan vinner denna makt endast genom öfning. Vanan, seden utgör derföre ett annat moment i handlingens bestämmande. Seden är ursprungligen oreflekterad; men äfven såsom sådan
50 nödvändigt vilkor t. o. m. för vetandet om det Rätta. Människan kommer icke till insigt deri, om han icke redan har böjelse derför (εξις), af vanan fostrad. Men seden skall vara fri bestämning, d. ä. detta är fordran, att människan skall döma öfver det traditionela och med insigt rätta sig deri. Särskildt utföres: insigten ger den allmänna regeln; men

för tillämpningen i det särskilda fallet, i hvarje stund af lifvet fordras en till karakter blifven vana. Denna genom ansträngd öfning vunnen egentligen εἶς.

Aristoteles kunde lägga vikt på begäret å ena sidan, seden å den andra såsom momenter i den sedliga handlingen. Ty, ehuru han vid uppfattningen af andens väsende, såsom spetsen af utvecklingen från möjlighet till verklighet, drefs att sätta förnuftet i sig utom denna process – var hans fasta lära den, att förnuftet, tanken, begreppet såsom form, slutändamål och verkande orsak är i vexlingen immanent. Begäret har derföre sin förnuftiga betydelse, utgör handlingens utgångspunkt, dess materie, ger den dess innehåll; och likaså seden, traditionen, historien, är den sig utvecklande formen. Sed skall äfven viljandet vara, för att gifva sagda innehåll dess förnuftiga form. Vetandet för sig, ideernas betraktande, förmår detta icke; det bestående, traditionela fordrar en användning af grundsatserna, som endast genom att människan lefver sig in i det bestående är möjlig.

10

De af H^{err}arne, som studerat rättsfilosofi, förstå, huru vigtig denna Aristoteles uppfattning för viljans och det rättas begripande är.

Likasom Aristoteles under utredandet af det filosofiska vetandets art och dess metod kommer till framställningen af Logikens läror – den första, genom ett tjog sekler efterföljda – så ingår han här i fråga om handlingen på en noggrann undersökning af dennas subjektiva bestämningar. Hvad frivillig handling är, hvad föresats, afsigt, motiv, ändamål – detta allt »Imputationsläran bestämmer han så noga, att äfven detta i denna del utgjort grunden för all vidare forskning.

20

Sina teoretiska läror framlägger han i den skrift, som bär titeln: *Metaphysikorum – historie kritik, egen framställning; korrumpertadt. *Logik* och Metod i – Analytica 2 skrifter och Topica.*

Psykologin i *De Anima*. Ethik hvarom redan handladt tre skrifter

1. *Ethikorum Nichomachorum*

30

Ethica ad Nichomachum. Libri X.

2. – *Eudemum.*

3. *Magna.*

Anses 1. vara den äkta af Aristoteles sjelf. 2. en omarbetning af den förra – tre böcker gemensamma – af lärjunge Eudemus. 3 en senare kompilation.

Det närmare ethiska och politiken härnäst,

<18>

M^{ina} H^{errar}. Det väsentliga hvori Aristoteles afviker från Plato i bestämmandet af handlingens väsende är: Han förnekar, att den bestämmes ensamt af vetandet. Begäret ger den dess innehåll. Han borde enligt systemet tillägga: häri handlingens möjlighet den förnuftigt viljande anden ger den dess form. Nemligen båda momenter i samma andens utveckling. Men här inkonsequensen. *Noûs*, den förnuftiga anden öfverhufvud står utom utvecklingsserien, är blott inom sig delad i passiv och aktiv. Derföre viljan såsom fritt val ett medium mellan båda, begäret och förnuftet. Viljan verksam att underkasta begäret förnuftets grundsatser och derigenom forma innehållet i handling gifva det bestämd form.

40

50

Men sjelfva viljan, valet icke bestämd blott af grundsatserna, det förnuftiga vetandet, utan af sin egen bildning, utveckling till vana, sed att vilja. Detta är handlingens tredje element – traditionen den praktiska bildningen, seden. På den ena sidan det i begären gifna innehållet – på den andra vetandet, om hvad som i handlingen bör

vara, huru innehållet skall i handlingen bestämmas. Viljan tillämpande det senare på det förra enkligt fritt val; men detta åter bundet vid viljans vunna karakter, afgörandets vana sed.

10 Detta oredigt. Till jemförelse vår på Hegel stödda uppfattning. Den vetande och viljande anden oåtskiljbara. Viljandet = det praktiska förhållandet: att förverkliga den i vetandet vunna vissheten om andens enhet med objektiviteten – att verlden är detta, hvad menniskan om densamma vet. Derföre enkligt vetandet behandla denna objektivitet. Begäret är det gifna innehållet. Viljan, såsom fritt val, subjektets
 10 sjelfmedvetande, i detsamma = Jaget som hos begären, fritt att låta det ena eller andra innehållet i handling utträda. Men valet grundlöst; det starkare begäret tar makten, och val finnes ej; ofrihet, passionen. Derföre viljan drifven att bestämma ett af begäret oberoende ändamål – och emedan ännu i dettas förverkligande bunden af den gifna objektiviteten. N. B. ändamålet realiserar eller icke – att sätta ändamålet i öfverensstämmelse med densamma. Denna objektivitet den naturliga; men också redan viljans skapelser på dess botten – historien.

20 Grunddragen härtill i Aristoteles lära – men osammanbundna. Med hans grundäsigt likväl öfverensstämmande: att handlingens innehåll icke ur vetandet ut ur begäret. Detta icke såsom hos Plato *blott* ändligt. Det har förnuftigt ändamål, förnuftig betydelse. Ideen immanent i verlden. Likaså seden icke tillfällig – gudars gåfva – utan förnuftigt moment i viljans bestämmande.

Detta är nu Dygd – att individens viljande har denna sedliga karakter, men att den likväl icke stannar vid omedelbar, oreflekterad sed såsom barnets, utan utgår ur fri sjelfbestämning och är en på grund af denna vunnen öfning.

Närmare består den i förmågan att träffa det rigtiga för tillfället, den rätta måttan mellan ett för mycket och för litet.

30 Men allt detta ethiskt ännu formela bestämningar. Subjektet skall fritt sätta sig sitt ändamål i handlingen, huru begäret skall förnuftigt bestämmas, det ethiska förnuftsbudet. Häri i bestämmandet af det Högsta Goda ungefärligen öfverensstämmer Aristoteles i innehållet med Plato – men icke i principen. Likasom Sokrates tager han det för uppenbart, att menniskans allmänna ändamål är och skall vara Lycksalighet – men = främst vetande, derefter sedlig handling, vidare yttre fördelar, slutligen äfv^{en} livvets njutning, lust, $\eta\delta\acute{o}\nu\eta$, Deri afvikande fråⁿ Plato, att det ideela Goda icke utgör princip – hvaraf det Högsta Goda är blott en härledning – för menniskan. Vidare: att
 40 visheten icke är det egentliga och uteslutande – bredvid hvilket allt annat, som är endast för ändlighetens skuld, kan umbäras. Den sedliga handlingen förnuftigt nödvändig. Detta i följd af den allmänna åsigten af ideens immanens i den existerande verlden. Men i principen för det Högsta Goda likväl denna brist, att det bestämmas blott med afs^{ende} på Subjektet, lycksalighet, icke ur synpunkten af, hvad som i och för sig skall vara.

Härtill kommer ytterligare, härflytande ur läran om ideens immanens, uppfattningen af de särskilda dygderna såsom skilda för skilda stånd, kön, lefnadsförhållanden. Plato härleder dem ur andens väsende: $\nu\omicron\upsilon\varsigma$, $\theta\acute{\upsilon}\mu\omicron\varsigma$, $\acute{\epsilon}\pi\iota\theta\acute{\upsilon}\mu\iota\alpha$ – fördelar dem på skilda stånd i staten
 50 teoretiskt såsom förnuftslenig statsinrättning. Aristoteles erkänner det gifna, naturbestämningen och det historiska – såsom förnuftigt och berättigadt. Han säger dygden beror och skall bero deraf. Hans talesätt är: dessa bestämningar naturliga $\acute{\epsilon}\xi\epsilon\upsilon\varsigma$. Men i sjelfva verket äfven

historiska – historiskt gifna lefnadsförhållanden – inplantad vana, sed – om också på den naturliga grunden,

Sådan den allmänna ethiska läran. Kardinaldygderna särskildt erkända: Visheten, kunskap, vetenskap dianoetisk dygd. Rättvisa tapperheten ethiska. Rättvisa, riktigt negativt förhållande till andra med afskēende på deras högsta Goda – lycksalighet. Utjemnande den stränga rätten i afskēende på ömsesidig fördel – billigheten Ἐπιείκεια o. s. v. Vi kunna icke uppehålla oss härvid. Reglor uppställas för särskilda förhållanden. Men slutet är: att dygden icke kan genom föreskrifter läras. De förblifva allmänna satser. Den genom öfning vunna ethiska karakteren är det i hvarje specielt fall afgörande – den till vana blifna utöfningen, seden.

I det speciela resonnement. Aristoteles säger sjelf, att ingen strängt vetenskaplig, principiell, utredning möjlig. Men sagde resultat ett stort framsteg, länge dock förbisedt.

I öfverensstämmelse härmed fattar han staten såsom komplementet till moraliteten. Rättare Politiken statsläran är den mera omfattande sedeläran i dess helhet, ethiken såsom Dygdlära är en del deraf. Politik i inskränktare mening den andra delen,

Utän staten finnes ingen dygd. Den ger seden, den sedliga karakteren genom uppföstran och lagar, d. ä. lägger grunden dertill. Derföre människans egentlige ζων πολιτικον.

Den har sitt historiska ursprung. Familjen är det första. Men såsom i öfrigt det i företeelsen senare är – begreppets uppenbarelse, slutändamålet, tillika det verkande, så är äfven staten det första »det hela före delarne». Detta förhållande har staten äfven till individen och hans handlingar. Den är genom dem; men de falla inom staten; och det rätta i denna är deras förutsatta begrepp.

Hellenistisk uppfattning. Strängare än Plato's. Ty detta icke blott för ändlighetens skuld, utan förnuftigt nödvändigt såsom handlingen öfverhufvud,

<19>

Mίνα) Ηκρρar). Statslifvet fattas af Aristoteles såsom ett nödvändigt komplement till den subjektiva) sedligheten, moraliteten, dygden såsom individens viljande.

Han säger: detta är statens historiska upphof, att familjen är det första. Vidare människorna behöfva hvarandra – ζων οίκονόμικον. Deraf framgår staten, lag och ordning. ζων πολιτικον. Men det historiska resultatet, slutändamålet är det första, begreppet, och verkande orsak.

Likaså: handlingen framgår ur dessa gifna elementer: begäret viljan, förnuftet. Människan sträfvar till lycksalighet, bestämmer för sig det Högsta Goda. Men detta ändamål vinner hon endast derigenom, att viljan är sedlig karakter. Det i staten Rätta framgår i denna, den dygdiga handlingen. Men den sedliga karakteren finnes icke utom staten. N. B. Detta icke historia, det är sedlighetens dygdens väsende utredt,

Det arbete i hvilket Aristoteles framställer, rättare haft för afsigt att framställa sin statslära, förer till titel: Πολιτικον (Βίβλοι, nemligen) Arbetet, 8 böcker, är nemligen) uppenbart defekt. Med detsamma inträffar det egna, att, medan dock någon afskrift och utdrag ur andra Aristoteles skrifter funnits och dessa af andra författare omtalas redan före Sylla's tid – finner man Politika icke alls nämnda. N. B. Det

förstås, att Aristoteles lär spriddes äfven genom hans lärjungars åhörande och ||upptecknande samt|| vidare meddelande. Men Politika synas varit helt och hållet okända. Hvad som finnes kvar, är också mindre korrumpert, än öfriga skrifter. Hildenbrand drager här af den slutsats, att arbetet varit Aristoteles' sista och af honom efterlemnats ofulländadt – alltså icke heller af hans lärjungar varit allmännare känt.

10 Grunddragen till sin uppfattning af staten har Aristoteles dock redan framlagt i sin Ethik. N. B. ad Nichomachum. Eudemum. Magna. Vidare om Medborgerliga samhällslifvet i Oeconomicorum Libri II. N. B. / <hus>hålls / »husliga / lifvets lagar».

Inskränka oss mest till Politika. Egentligen handlar om statskonst, konsten att lagstifta och styra. Men härvid kommer till tals – familj, samhällslif, statens betydelse, statsform: kritik öfver teorier och verkliga – men Aristoteles egen uppfattning afbruten.

10 Lib(er) I. Om Familjen förnämligast men äfven om medborgerliga samhällsförhållanden. Aristoteles kommer härtill sålunda, att han vill göra klart, att staten är något annat än hvarje annan menisklig förening – den mest omfattande, derföre förnämligast, derföre förnämligast Goda till ändamål. Så familjfader, husbonde, konung, statsman πολιτικός (N. B.) i fristat – icke kvantitativt, utan kvalitativt skilda värf. Inses, om man går till statens (såsom förening) beståndsdelar. Då det första äktenskapet – husbondeväldet (herre och slaf), »fader» och barn. Det är allt af naturen. Vidare föreningen utvidgad till byar – slägt-

20 skapsband, gemensam nytta. Slutligen byarne förenade, till stat. Äfven dess upphof alltså af naturen, nemligen människans natur. Språket skapar sambandet.

Men fulländningen är hvarje saks natur. Derföre staten, utvecklingens spets dennas natur. Djurens lätta fröjd och smärta; språket uttryck för det nyttiga och skadliga, Goda och dåliga, Rätta och Orätta. Och det är detta, som utgör det förenande icke blott i staten, utan i alla de föregående föreningarna. Det är det för människan utmärkande i dem. Derföre bör deras väsende sökas häri, icke i det naturligen gifna.

30

Det är nutidens åsigt: familjer ur könsskilnaden och den naturliga ömheten för affödan. Medborgerliga samhället ur behofven (begär och intressen). Staten ur folkstammen. Men begreppet: det Sedliga i dessa föreningar det, som utgör deras väsende: kärleken, laglydnaden, patriotismen.

Intressant, att blir tal om familjen. Man och kvinna; den förra herrskar = rätt; den senare äfven i sin krets. Bådas Goda; skilda dygder. Dock äfven häri naturlig botten, lekamligt och andligt. Öfverhufvud kvinnan betraktas värdigt. Hos barbarerna är hon slafvinna, icke hos Hellenerna.

40

Äfven slafveriet ignoreras icke som af Plato. Man får veta, att hos Grekerna redan stämmor höjt sig mot dess rättmätighet. Nemligen människosats, icke natur (φύσει); våld icke rätt. Aristoteles något sväfvande. Öfverallt i naturen herrskande och beherrskadt. Själ öfver kroppen. Detta ännu natur. Men förnuftet öfver begären, detta politiskt – statsmanligt. Så man och kvinna, fader och barn af naturen, men derutöfver. Deremot herre och slaf såsom själ och kropp.

50 Nemligen der en människa endast med sin kropp kan gagna, är delaktig af förnuft blott nog att förnimma dess tillvaro och närvaro, icke nog att verka förnuftigt, der af naturen, d. v. s. enligt sin natur, bestämd att beherrskas. Så gagneligt, d. ä. Godt, för herre och slaf – »vänskap» – ömsesidigt. Grekerne säga, att Barbarerna kunna med

rätta göras till slafvar. Men »tviflet icke grundlöst», att vissa (folk?) utan vidare, allmänt och alltid, bestämda till slafveri andra till frid. Men att vissa (individer?) af naturen äro det – är sanning. Kriget ger ingen rätt; ty kriget kan vara orättvist. Öfverhufvud människosats och tvång gör icke till slaf.

Uppfattning(en) här af en annan hos andra. Icke riktig,

Lib(er) II Kritiker 1:o Plato's Politeia och Nomoi, »senare skrifna».

Mot Politeia finner blott en principiell anmärkning. Nemligen Plato (»Sokrates») sträfvar till enhet i staten – meningen är, att en insigt och vilja må gälla. Detta upplöser; ty i familjen mera enhet; i individens lif mest. Men hvarje förening är förening af det olika. Många intressens samstämmighet till gemensam lycksalighet, Högsta Goda. Kanske bättre många af lefnadsförhållanden eller nogare εἴσεις beroende skilda dygders samordnande.

10

Eljest reflexioner – mot kvinnor – och egendomsgemensamheten förnämligast. Onaturliga beblandningar –, emedan barnen okända. Privat egendom människans begär. Sokrates menar, att tvister skola försvinna. Tvärtom när allt gemensamt o. s. v. Aristoteles gillar till viss grad, nemligen så, att hvar och en har sitt, men genom statsuppföstran och lagar föres att frivilligt upplåta mer eller mindre till gemensamt. Så i någon mån i Sparta.

20

Vidare kritik öfver andras spridda utsagor om Staten. Sedan öfver statsinrättningar isynnerhet Sparta och Kreta.

Lib(er) III Om statsborgaren. Icke alla i en stat. Kvinnor barn och slafvar; men icke heller väl, att de, som lefva af handarbete upptagas – σχολη nödvändig. ||Men olika under om olika statsformer – flera slags statsborgare – och borgardyg. || Sedan den vigtiga frågan: om individens och statsborgarens dygd är densamma? Aristoteles visar: i allmänhet icke. Väl fordrar statens uppehållande dygdiga statsborgare. Men icke dygdiga finnas; staten måste bestå mot dem. Vidare delad i styrande och styrda. Fordras skilda dygder hos båda. Men om lika duglig till det ena och andra, då sammanfaller med den individuella dygden. ||N. B. I staten sådan den bör vara. För 3:e hvilka statsförfattningarna = hvilka hafva makten och styra. Rigtiga, begreppsneliga de, i hvilka styrelsen för det allmänna bästa allas Goda. En = monarki; flera, de bästa aristokrati; alla vexelvis = Πολιτεία = (republik). Men då för eget Bästa, urartade: despotism, oklokrati, demokrati våld, rikedom, eftersträfvandet af maktens fördelar. Aristoteles säger om sin tid: »Derföre fordrar man i en stat, der statsborgarena (πολίται) äro jemnliska, att statsembetenas förr vexlade mellan innehafvare på det att alla skulle tjena staten; nu på lifstid tages i besittning för sina emolumenters skuld». Man kan visa, att det ena och andra är rätt: jemnlighet och olikhet, demokrati och oklokrati – men derpå beror det icke; af nyttan sammanhålles ingen stat. Skilda orter må flyttas tillsamman; öfverenskommelser må träffas; lagar, stiftas, styrelse ordnas. Det blir ingen stat utaf, endast ett förbund. Ett är det nödvändiga, att dygd finnes, och att den af staten uppehålles.

30

40

Så öfvergår Aristoteles till frågan, hvem som egentligen bör styra. Han finner i allmänhet de Bästa, som utmärka sig genom dygd, men äfven genom rikedom = makt att verka. Men åter farligt att utesluta andra. Derföre hvarjehanda medel att tillfredsställa den stora mängden – genom val och kontroll – och de styrande följa gifna lagar. || Men om någon framstår som en gud öfver alla: för en sådan kunna inga lagar skrivas; honom underkasta sig alla. Detta är konungadömet på lifstid.

50

Vidare arter: Barbarernas despoti – ärftlig. Valkonungar. Spartas = fältherrar.

Lib(er) IV – fortsätter betraktelsen öfver de skilda styrelsesätten, äfven de korrumperade, för att visa felen. Slutar med republiken. Särskildt undersöker dess institutioner: senat – styrelse – domaremak

– statsmakterna { Lagstift(ande)
Lagskip(ande)
Styrelse

10 Lib(er) V. Om orsakerna till författningarnes öfvergång och statens förfall.

Lib(er) VI Kombinationer af författningar af oligarkiska och demokratiska elementer och om särskilda embeten.

Slutet af 3:e hela 4:e 5:e och 6:e boken icke utan intresse – men utan filosofiskt. Först med 7:e göres början att bestämma den bästa författning. Börjar också med en principiell utläggning. Härom härnäst,

<20>

20 M(ina) H(errar). I den redan citerade 3:e boken börjar Aristoteles indelning af statsformner – och till beskrifning af en: den Monarkiska (Se föregående) N. B. 1. –)

I Lib(er) IV t. o. m. VI fortsätter han att betrakta de skilda anförda slagen. Detta i sådan ordning, att sedan han i IV beskrifvit dem, han i V kommer till orsakerna till den enas öfvergång i den andra och till deras förfall, han i VI återgår till de kombinationer genom hvilka detta kan aflägsnas och en författning göras bestående.

30 Dessa undersökningar, emedan statsmannen skall känna icke blott den bästa staten utan äfven, hvilken statsinrättning, som för gifna historiska förhållanden är den bästa. Ur dessa undersökningar lägga vi vikt på:

1:o I Lib(er) III Hvem som skall styra? I allmänhet de Bästa: Aristokrati. Härtill icke blott dygd, utan äfven makt att verka, hvarföre icke orätt rikedom, hög beskattning afses. Men om en så står öfver alla, gudar lik, att ingen jemförelse finnes, då underkasta sig alla: kan sägas: den, aristokratiska Monarkin, Grekernas älsta. Hegel erinrar om Alexander d(en) St(ore). ||Detta undantag. När företräden: börd, rikedom, äfv(en) dygd göras gällande, är detta dock farligt för statens bestånd, hvarföre *alla fria* böra hafva någon andel i statsmakten: rådpläggande och dömande. Athen(arna).||

40 2:o i Lib(er) IV Om statsmakterna: den rådpläggande, styrande, rättsskipande. N. B. Moderna lagstiftande regerings- lagskipande. För dessa skilda former, mer eller mindre oligarkiska ell(er) demokratiska.

3:o Förändringar och äfv(en) förfall, om för alla statsmakter blott oligarkisk ell(er) blott aristokratisk form. Lib(er) V. Derföre kombination af olika former för skilda statsmakter.

50 Innehåller lärorikt. I s(ynner)het lär känna Grekiska statslifvet. Demokratins urartande och förfall inverkan på Aristoteles bedömande; och synligt, att mesta bemödande att förebygga detta. Derf(öre) Monarki o(ch) Aristokrati företräde. Πολιτεία, emedan de likväl icke lofva bestånd. N. B. Senast angående den individuella dygdens och statsborgarens misstag: att Aristot(ele)s yrkande på deras enhet blifvit förbisedt. Väl af Hildenbrand. Detta misssedde. Hos Zeller: fattadt så, att enheten borde man icke kan vara. Ännu orätt. Hos Schwegler, vet ej hvarifrån finner bestämdt uttaladt, Aristot(ele)s slutord i Lib(er) III – »emedan i föregående undersökningar blifvit visadt, att i den bästa

staten människans dygd och statsborgarens *nödvändigt* är densamma, så &c. tilläggande: »Sålunda är den uppfostran och de seder, som göra en dygdig man, och som göra en statsman och konung ungefär desamma». Och det sagda hänför sig till Cap(ut) III, der det erinras att den goda människans dygd *icke* heller *är en* – utan af lefnadsställning beroende – d. v. s. bestämmes objektivt, den sedliga karakteren. Detta följer eljest som sagdt af systemet.

I Lib(er) VII börjar framställningen af den bästa statsformen.

Inledningen intressant resumé af, hvad i Ethiken och tidigare framstäldt. 10

Bästa statsförfattning den, som gör medlemmarne lyckligast. Alltså först, hvori lyckan består? Svar: det yttre, kroppens och själens Goda. Frågan är: hvilket godt bör föredragas? och huru mycket af hvarje? Svaras: det yttre har en gräns der det blir gagnlöst eller skadligt. Men själen Goda gränslöst. Själens det förnämsta. Äfven det yttre och kroppens för själens skuld.

Derföre φρονήσις och ἀρετή måttstocken för det högsta Goda – så mycket deraf, så mycket lycksalighet. – Till bevis Gud, som visst är lycksalig utan yttre godt. Allt detta gäller äfven om staten. Äfven här insigt och dygd det förnämsta. Men dygderna i statens (statens) hafva samma innehåll och form som den enskildas. Τίλλ(ä)gg. Det Bästa dock för stat och individuum, att dygden är förenad med *så mycket* yttre godt att en verksam delaktighet i sköna och goda handlingar blir möjlig. 20

Således äfven statens och den enskildas lycksalighet densamma.

Men ännu framstår en fråga: *** mellan vetande och i handling verksam dygd??

I denna frågas afgörande är Aristoteles icke nog bestämd. Vi veta, huru Sokrates och Plato satte vetandet högst. Arkonterna, de Vise i Plato's Republik beqväma sig att styra skoftals för de mindre vetandes skuld. För egen del vore det dem bäst, att lemna all handling och egna sig endast åt ideernas betraktande. Plato tillägger icke den reflexion: att de komma till vishet endast genom staten, åtminstone dess uppfostran, som icke kan finnas, sådan den skall vara, utan att de vise styra – d. v. s. att handlingen är vetandets vilkor, d. ä. det ena icke utan det andra. 30

Äfven Aristoteles tager icke frågan på detta sätt. Han medger såsom förut i Ethiken, att vetandet är det främsta i det högsta Goda. Gud åter (der) exemplet – endast vetande. Här kommer han in på jmförelsen häri mellan stat och individ. Somliga (Sofisterna) påstå, att makt i staten är det högsta. Och vidare, att staten skall vara inrättad, för att vinna makt. Så – de statsförfattningar gifvas (Sparta och Kreta), som äro beräknade blott för kriget. 40

Men äfven vetandet har i staten sitt ändamål i sig. Ty de, som handla, hafva dock impulsen från dem, som veta. Aristoteles synes mena: i staten kan individen vända sig till vetande forskning. Det kommer staten till godo, äfven om individen icke sjelf handlar. Och härmed sammanställer han: att staten icke skall vara till för krig, utan kriget för freden, och freden för politisk verksamhet, hvori vetandet ingår. 50

Bestämdare lösning får man här icke – endast att handlingen yrkas höra till lycksaligheten. Denna Aristoteles åsigt känna vi. Ideerna immanenta. Verkligheten derföre förnuftig. D. v. s. denna är hans åsigt öfverhufvud. Men han förmår icke deducera handlingens förnuftiga

nödvändighet. Vigtigt att konstatera, emedan beroende af den ethiska principen: lycksalighet – subjektiviteten i denna.

Vid sagde utläggning om kriget återkommer han till yrkandet, att bestämmelse att vara beherrskad finnes af naturen: »Men det vore ἄτοπον, förunderligt, sällsamt, om icke naturen skulle skiljt mellan herrskare och beherrskade» o. s. v. Aristoteles talar här om folken såsom om individerna. Men har förut sagt: att intet folk för all tid kan hafva denna bestämmelse. I den ser han nu grunden, för rättmätigt underkufvande genom krig. N. B. Civilisationens rätt. Historien icke 10 dårhus. Men skall äfven medgifvas. Det kommer en tid, då öfverväldet icke är rätt. Det är och gäller för rätt i historien ο<ch> folkrättsligt. Men då gäller sjelfständigheten mot ed ο<ch> traktater. Det är folkens rätt, icke individernas.

Först härefter öfvergår nu Aristoteles till att tala om den bästa statsförfattning. Och först: den kan icke finnas under alla vilkor. Data för en stat öfverhufvud land – folk,

20 Samhällslär(ans) Historia 21–24.
V(år) T(erminen) 1862,

<21>

M(ina) H(errar). När Aristoteles öfvergår till de speciela bestämningarne för en stat, sådan den bör vara, får det föga förundra oss, att han stadnar på den Grekiska ståndpunkten.

Aristoteles har redan i familjen urskiljt tre slags makt – öfverherrs- 30 kap Mannens öfv(er) Hustrun (politisk) Husbondens öfv(er) Slafven (despotisk) Fadrens öfver Sonen (kunglig). Han gör en tillämpning deraf på Staten. Familjen skall öfverhufvud stå qvar som ett fritt förhållande. Ett annat är det mellan statsborgare och slafvar eller 30 μετοικοι – en arbetande och lydande del, utan statsborgarrätt – ett tredje det mellan styrande och styrda bland statsborgarena.

Den Helleniska ståndpunkten visar sig nu först i det andra förhål- landet – mellan statsborgare och, berättigad och oberättigad. Aristote- 40 teles utsträcker detta till frihet från handarbete och handarbete. Alltså handverkare äfv(en) jordbrukare oberättigade. Grunden, den kända att med handarbete hvarken insigt eller ledighet för statsvärf finnes. De ofria förutsättas. Jemnliskt berättigande blott emellan fria, Vidare Helleniskt deri, att familjen utan betänkande subordinerar under 40 staten. Sedligheten kan endast i och genom staten finnas. Familjen är blott naturförhållande. Staten ändamålet, ideens verklighet. Familjen får ur den sin sedliga betydelse. Men detta fattas så: att Staten bestämmer öfver familjelifvet. Från åldern för prokreation, antalet af barn – flera el(ke) utom tiden, afskrifves fostret – till barnens uppfostran, som från 7. till 21:a året är statens – svaga och sjukliga barns utsättande o. s. v.

Icke så, som i den moderna kristna staten. Familj och stat båda ändamål i sig. Men familjen, för att upplösas, låta barnen gå ut, i dem 50 fortleva; hvarföre uppoffras lif ο<ch> egendom för staten – men det är äfven för de efterlevande. Icke uppoffras familjen frihet inom sig och dess häraf beroende sedliga lif, fria bestämmande öfver sin sed, i hvilken det i staten Rätta har sin rot.

Men huru vidt antika läror ingripit, finner man af den kompulsoris- ka skolgången. Nu en gräns. En annan gång en annan. Allt mer och mer af ungdomstiden. Uniformitet i veta och sed. Men icke fri

utveckling. Och derigenom likväl blott det medborgerliga lifvet fulländadt. Icke stora män i staten, icke ens offermodig Sven Dufva. Ty individens lif får uteslutande värde af hans förmåga att sköta sina fördelar. Han skall blifva skicklig till ett yrke, till intellektuel bildning, vetandets njutning – få allmän sed att lefva och vara. Derpå går Skolan ut. Men familjelifvet går ut på uppoffring i kärlek. Deraf läres att skatta det individuella äfven lifvet ringa.

I Grekland statsuppfostran – intet arbete. ||Der derföre äfven utan familj uppoffrande patriotism – inplantad sed.|| I moderna staten den offentliga uppfostran medborgerlig. Den militäriska en motvigt – om den förmår motväga. Men den sanna grunden: Ju mera fri familjen, desto större patriotism – kraftigare. England. Äfven hittills i Frankrike uppfostran fri.

Men lemna Reflexionerna. Aristoteles vidare Hellenisk deri, att äfven Medborg^{erliga} Samhället bestämmes af Staten. Jorden delas i lika lotter – hälften för allmänt behof ||för gudstjenst och syssitier|| – den andra åter i jemna lotter till privategendom. Deri något erkännande af eganderätten, att endast uppfostran och sed skall bestämma individen att af sitt gifva åt det allmänna. ||Men äfven detta af statreson, emedan egendoms gemensamhet omöjlig.|| Men vidare: lagarne νόμοι beroende af statsformen πολιτεία. I de förra icke något i och för sig rätt – t. ex. enligt modernt begrepp eganderätt, personlig frihet. Endast en formell rättvisa geometriskt proportionerad efter samhällsställning, förutbestämd. Härom speciellt senare, då om det Romerska rättsbegreppet.

Likväl hos Aristoteles dessa två sidor: Rättsstat och Kulturstat, som för platta hvardagsförståndet i våra dagar är så bekvämt och gör individen till ändamål, staten till en »anstalt». Aristoteles icke så. Staten väl för allas nytta – lycksalighet. Och emedan lycksalighetens högre moment dygd såsom sedlig handling, staten uppfostrar härtill. Men åter Staten bestämmer, hvad lycksaligheten är, ger dess bestämda innehåll. Statsformen bestämmer detta mått genom att ställa hvar och en individ på hans plats och gifva honom hans verkningsskrets för olika åldrar och perioder. Individens dygd i det sålunda bestämda, det politiska lifvet, icke blott i den bästa staten, utan själfnödvändigt i hvarje – emedan individen icke kan gå utöfver sin ställning i staten. Mannens dygd, kvinnans, slafvens (om man kan tala derom) statsborgarens, den oberättigades, lagstiftarens, den styrandes, den dömandes – en dygd, men sålunda olika bestämd. Detta Aristoteles allmänna teori. Derföre Staten och det politiska lifvet det bestämmande; den förra icke blott anstalt, utan ideen, ändamålet tillika verkande orsak, d. v. s. sedligheten, dygden, lycksaligheten bestämmande.

Aristoteles alltid hållande sig till den historiska utgångspunkten, ytterst den naturliga, förutsätter för idealstaten: landets beskaffenhet, tillräckligt att väl försörja medborgarna. Icke stort, emedan upplösning i det inre, icke litet, emedan icke kan försvara sig. Vidare folkets beskaffenhet: förstånd (klokhet) och mod. Scyther &c. mod. Orientalerna klokhet, konstfärdighet o. s. v. Hellenerna bådadera. ||Allt detta naturmomenter, om äfven af historia beroende: färdig jordkultur, färdigt naturliglyne. Ett naturgifvet mått, idéns immanens.|| Helleniskt äfven: staten = en stad med omgifvande land. Vidare stånd: jordbrukarne, manufakturarbetare, krigare, de egande, presterskap. Sex klasser; sedan rådpläggande, styrande domare, såsom förut sagdt, tre statsmakter.

Redan i pröfningen af de särskilda statsformernas fördelar och

olägenheter, stadga eller föränderlighet, kommit till det resultat, att väl den bästa vore monarkin – men denna blott undantag – och aristokratien, emedan i båda de Bästas välde. Men Aristokratien eger icke bestånd. Massan af statsborgarena kunna icke på längden uteslutas. Dessutom emedan för aristokratien icke blott dygd, utan äfven förmögenhet, för att obehindradt verka, blir lätt oklokati, de rikas välde. Derföre till dygd och förmögenhet ett tredje moment friheten = lika politiska rättigheter. Så πολιτεία – republiken.

10 Likväl jernlikhet häri omöjlig annorlunda än potentielt – till möjligheten. Bestämmas bäst enkligt ålder. Till viss ålder uppfostran och underkastelse; lära lyda, lära herrska. Under förra åldern krigare, sedan statsvärf, sist presterliga värf. Angående Regeringen har man icke någon bestämd åsigt yttrad. Gillar konungar, valda, bundna af lag, öfvervakade af rådet och dess härtill enkom delegerade.

I VII boken förutsättningarna, stånden, staden N. B. dess indelning, byggnader o. s. v., om vexlingen enkligt ålder i statsvärf, slutligen om förberedelsen dertill från prokreationen, således bestämmningar öfver familjen. Bok VIII om allmänna uppfostran, fragment. Gymnastik, musik. Blott 7 kapitel. Det 7:e slutar midt i afhandlingen om musiken – sången,

20 Detta mera af arkeologiskt och historiskt intresse. Vill blott anföra, hvarmed uppfostrans nödvändighet inledes:

Åberopas Ethiken. Dygden har dessa elementer: Begäret, Förnuftet och medlande Vanan, d. ä. viljan såsom Karakter. Derföre på denna det beror, och det är den, som skall inplantas. Här återkommer till principen.

Vidare: att icke det nyttiga skall läras. Det må gagna; men hufvudsak, att det bildar. T. ex. teckning ej för inköp af konstalster eller husgeråd, utan för skönhetssinnet; gymnastik ej för arbetsstyrka, utan 30 för skön kropp, musik för den fries förnöjande under σχόλη. //N. B. Det sedliga i musiken. Ej i smakande, luktande, kommande blott uti tecken för synen.//

Det är ingen medborgerlig bildning. Individuel, men för staten, för uppträdandet i den.

Offentliga uppfostran motiveras deraf, att statens ändamål är ett lycksalighet genom dygd, derföre uppfostran en, ej – säger Aristoteles – såsom hos oss nuförtiden, att en låter barnen lära ett, en annan annat, efter infall. Hvad som skall göras tillsammans, samstämmigt måste tillsammans läras. Och dessutom: ingen författning kan ega bestånd, om 40 ej ungdomen föres in i den motsvarande sedliga karakteren. Detta spetsen. Men författningen? Den gjordes af Aristoteles – af de kloka. Det är statens välde. Subjektiv princip – Lycksalighet. Subjektiv spets,

<22>

Måna Herrar. Sammanfatta vi kort Samhällslärans framsteg med Aristoteles, så är detta följande:

1:o Aristoteles allmänna lära om idéns immanens lägger grunden dertill. //N. B. Immanensen ideen såsom ändamål – immanens = verkande orsak.//

50 2:o Han erkänner derföre ett förnuftigt ändamål i historien icke mindre i naturen. Historien är för honom icke ett utom verldsplanen liggande affall.

3:o Derföre äfven handlingen icke ett tvångsmål i ändligheten, utan likasom vetandet tillhörande människans förnuftiga bestämmelse – (Lycksaligheten).

Dessa grunderna. Af dem bero hans läror:

1:o Att statens naturliga utgång ur familjen och dess vidare historiska utveckling har sin utvecklingen bestämmande idee i staten sjelf. Det förutsatta hela.

2:o Att det historiskt gifna i staten utgör den förnuftiga grundval, hvarpå all vidare utveckling måste byggas; hvarföre den bästa staten Idealstaten beroende af gifna historiska förutsättningar.

3:o Att likaså begären såsom gifna, naturliga, hafva sin förnuftiga bestämelse, att gifva handlingen dess innehåll, dess material. Och att viljan, såsom fritt val, afgörande öfver detta innehålls förnuftiga form, måste vara sedlig vana, sedlig karakter. 10

4:o Att derföre äfven den historiskt gifna seden är vilkoret för sedlig handling; hvarföre Staten häri bevisar sig såsom förnuftigt nödvändig förutsättning för handlingens sedlighet, för dygden, hvilken derföre äfven har sin särskilda form ||sitt särskilda mått|| för könen, fria och ofria, styrande och styrda, öfverhufvud för olika, naturligen och historiskt gifna lefnadsförhållanden.

5:o Att således också lifvet i staten, den politiska handlingen, sammanfaller med den dygdiga handlingen öfverhufvud.

N. B. Detta en omtvistad punkt. Men framgår ur hela betraktelsesättet, systemet. Också bestämd utsago i Lib(er) III cap(ut) 3. »Icke öfverallt i alla stater, icke alla i en stat; men der eller den, hvilken är πολίτης σπουδαῖος – κύριος ἢ δυνάμενος εἶναι κύριος. Här båda i sin fullkomlighet. I öfrigt grad, af dygd och grad af politiskt lif, nemligen äfven utan positivt deltagande i statsstyrelsen, likväl emedan fyllande sin plats i staten – sitt sedliga mått – cap(ut) 2. 20

6:o Med erkännandet af det naturligt och historiskt gifnas förnuftiga betydelse följer äfven erkännandet af familjen o(ch) medborg(erliga) samhället (egendomen). Likväl så, att dessa båda underordnade momenter få denna betydelse af ändamålet, staten, och hafva sitt berättigande i och genom densamma; hvarföre Aristoteles i sitt Statssystem utan betänkande underkastar lifvet i desamma statsformer, statsförfattningen, i minsta detalj. 30

Här den anmärkta Hellenistiska åsigten, äfvensom i den naturbestämda skilnaden mellan fria och ofria, politiskt berättigade och icke-berättigade.

Om detta konsekvent ur systemet? Man kan svara: Nej. Ty den immanenta teleologin bör erkänna ett ändamål i sig för hvarje utvecklingsstadium. Men Aristoteles gör ingen skilnad mellan den teleologiska naturprocessen och den historiska, i andens verld. Begreppets skilda tillvaro i båda. Från honom också: staten är en organism. Larven, Puppen, Insekten: detta är annat än familj. samhälle, stat. I naturen blir den immanenta teleologin en yttre – skilda naturformer. I andens lif är begreppets immanens en annan. Menniskan på engång i familjen och staten – bådass lif – larf o(ch) fjärl. Familjen icke natur, sedligt lif i sig, sedlig institution just derigenom, att den förutsätter traditionel sed, seden såsom en nations (statens), så att dess egendommiga lif endast är en fri utveckling af denna. Alltså med denna brist i systemet sammanhänger den bristande uppfattningen af familjens o(ch) samhällets förhållande till staten. 40 50

Grunden är bristande insigt i andens väsende. Förnuftet ad extra. Dittills teleologisk naturutveckling.

Så äfven dygdeläran, den ethiska uppfattningen. Lycksalighet slutändamål. Men lycksalighet genom förnuft – vetande och handlingens förnuftiga form begärens underkastande. Viljan skall bestämmas af

förnuftig vana, sed – vara sedlig karakter. N. B. Uppfostran i staten. Utgår från statsformen, författningen = objektivt förnuft ad extra = subjektivt, af någon (?) skapad form, färdig teori. Häri återfaller till Plato: förnuftet icke immanent – hvarken subjektivt, i den subjektiva anden, eller objektivt i handlingens verld, i staten. Härmed slut Aristoteles läror,

Hafva förbigått några. Endast historiskt intresse.

10 *Xenophon*, Socratis lärjunge. Har i *Memorabilia* meddelat spridda läror om staten i Socratis namn.

Hans *Κυροπαιδεία* – är, hvad man kallat, en »statsroman» eller »statsfilosofisk roman». Någon djupare filosofisk uppfattning framlägger den dock icke. Genomgående grundtanke att visa, huru vetande och själfbeherrskning förer till makten och makten bör af den vetande innehafvas.

20 Hjerten som bekant Kyros, det stora Perserrikets stiftare. Börjar med en dels historisk, för det mesta diktad Det lilla Persis' författning. I Dorisk form. Uppfostran *παιδεία* hufvudsak. Blott de, som väl genomgått dess stadier äfven såsom män, komma till statens styrelse. Konungamakten inskränkt, af lag bunden. Rådet styr o. s. v.

Häri från utgår Cyrus. Går med en här sin morfader Cyaxares till hjälp. Bekrigar Assyrierna. Vidare Lydierna och Kroesus. Intager Babylon – allt nära historiskt. Men i det nya rike han stiftar icke hans fädernesrikes inrättningar, Endast hans egen herrskarkloket. Machiavelli: spioneri, oenighet mellan de mäktiga m. m. Derigenom fast makt. Egentligen intet resultat för de beherrskade.

Således hvad här egentligen statslära den imaginerade statsinrättningen i Persis.

30 Här nämnes, att man af Plato har en sådan statsroman, ett fragment dertill i dialogen *Kritias*. ||*Kritias* – *Kriton* förutnämnd.||

Det är *Kritias*, bekant demokratins ledare i Athen, som berättar. Solon har hört berättelsen i Egypten. Den omtalar två folk ur forntiden Athenerna och Atlantiderna – det rättvisa – och orättvisa – dygdiga och lastbara. De förra hafva lärt af Athene och Hephaistos. Deras statsinrättning den i *Politeia* framställda. De äro af gudarnes råd utsedda att kufva de gudlösa Atlantiderna ett vida talrikare folk – trokigen för att beherrska dem till förbättring. Men berättelsen afbrytes redan med sagda gudarnes rådplägnung.

40 I andra kapitlet af *Politeia* der Aristoteles kritiserar Platos Republik och *Nomoi* – framställer och pröfvar han äfven statsläror af: *Hippodamus* från Miletus och af *Phaleas* från Chalcedon. Den före Hippodamus en Pythagoreer. Egentligen Arkitekt. Derföre plan för *en stad* med afseende på den politiska författningen. Indelning af jord och folk. Krigarkasten egendomslös – domstolar – strafflagens föremål o. s. v. fragmenter. Ingen filosofisk statslära. N. B. före Plato. Om *Phaleas* arbete vet man än mindre,

23

50 *Μίνα* H^εrrar. Såsom något förunderligt, möter betraktaren i antikens filosofi den företeelse, att Aristoteles läror på densamma öfvade föga inflytande. Aristoteles lärjungar och närmaste efterföljare, de egentliga Peripatetikerna, voro jemförelsevis obetydliga. Det egentligen djupa i hans lära, synes de icke hafva uppfattat, läran nemligen om begreppets immanens. Äfven de om och ur deras ethiska läror öfver-

lemnade berättelser och anföranden visa ett osäkert resonnerande. Att Aristoteles Politik öfver två århundraden förblef okänd är nämnt; och såväl hans Metaphysiks korrumpierade skick, äfven de Ethiska skrifternas kompilation – visar, att okunnighet och osäkerhet om Aristoteles läror varit rådande.

Men än tydligare framgår en annan orsak till det jemförelsevis ringa inflytande hans läror utöfvade. Man finner nemligen att intresset för filosofisk forskning hos Grekerna vid denna tid upphörde. Icke såsom skulle, mängden af filosoferande och antalet af äfven kända lärare i filosofin aftagit. Tvärtom namnen är många. Men man kan säga, att filosofin blef liktydig med högre intellektuel bildning öfverhufvud. Den fick såsom i 18:e seklet betydelsen af lefnadsfilosofi – ehuru i en förnämt tillbakadragen rigtning, icke med denna syftning att frigöra det vetandet och handlingen i allmänhet, som karakteriserar 18:e seklets filosofi.

Sådane filosofiska rigtningar hellre än fastare sammanhängande filosofiska systemer voro de två förnämsta under de Chr^{ist}i födelse närmast föregående trenne seklerna i Grekland herrskande två förnämsta s. k. skolorna, den Stoiska och den Epikureiska, hvilka derifrån under tiden öfvergingo till Rom, och ännu i Romerska riket bekändes långt efter Kristendomens allmänna utbredande.

Dessa lärors karakter var såsom antyddes öfvervägande praktisk. De sökte föra individen till att uppehålla sig, sitt menliga värde, sitt själfmedvetande under, sedernas och det offentliga lifvets allmänna förfall. De fingo äfven i Rom denna rol, emedan der den filosofiska forskningen såsom vetenskapen öfverhufvud var från Grekland lånad, och den der fick fastare fot först på den tid äfven den Romerska republiken lutade till sitt fall.

Med den Grekiska spekulationen från Sokrates tid sammanhängde de deri, i denna praktiska rigtning. Men Sokrates hade grundat handlingen på det sanna vetandet, och hos Plato faller nära nog allt intresse på detta. Aristoteles bevisar samma intresse i sin hela det menliga vetandets gebit omfattande forskning – ehuru han, häri mera i öfverensstämmelse med Sokrates, söker i bredd med vetandet fasthålla handlingens förnuftiga nödvändighet. Men hos Stoikerna och Epikureerna finnes icke mera detta vetandets och forskningens rena intresse. De forska och tänka för sin egen skuld, för att finna vägen till ett själs tillstånd, som skänker dem lycksalighet och ro.

Denna praktiska rigtning oakadt, höra dock dessa läror jemförelsevis i ringa grad samhällsläran till. De gingo ut på Subjektets tillfredsställelse – bildning och sinnesro – icke att objektivt förverkliga något ideal. Denna subjektivitet var Sokratisk, tillhörde i allmänhet det vid Sokrates tid vaknade anspråket på Subjektivitetens rätt mot omedelbarheten, det gifna i det beståendes giltighet. Men man sträfva- de nu mindre till försoning med det objektiva genom dess begripande, genom insigt i dess förnuftighet, än till frihet från dess tvång genom Subjektets negativa tillbakadragenhet på sig sjelf. Verldens gång var gifven, oföränderlig. Man underkastade sig den, men under bemödande att icke smittas eller oroas deraf.

Ehuru alltså dessa läror blott i ringare grad direkt beröra vårt ämne, kunna vi icke undgå att af dem taga en kort öfversigt. Den är nödvändig, för att förstå ursprunget till Romarens filosofiska samhällslära, i hvilken i synnerhet Stoicismen modifierad af andra systemer ingår såsom moment,

De förnämsta upphofsmännen till den Stoiska filosofin äro:

Zeno († 260) från Cypern. Sedan i Athen (Stoa ποικίλη – poetik med målningar af Polygnatos). Säges varit Cynikern *Krates'* lärjunge – senare Akademikerna *Xenokrates'* och *Polemon's* – samt *Chrysippos* († 212) född i Cilicien – äfvenså lärare i Stoa (efter *Kleanthes*) – vida berömd. Huru mycket af antikens litteratur gått förlorad, kan slutas äfven deraf, att enkligt sägen *Chrysippos* skulle skrifvit 700 volymer, af hvilka endast fragmenter.

Från *Aristoteles* allmänt att skilja filosofins system i *Metafysik* (Logik) *Fysik* och *Ethik*. Stoikerna egentligen blott *Logik* och denna lånad från *Aristoteles* (*Organon*) tillblandad med *Grammatik* och *Rhetorik*. Det var för det praktiska behofvet. Senare i strid med *Epikureerne* och *isynterhet Skeptikerne* öfver någon *Dialektisk* begreppsutredning.

Cynikerne – desse *Sokratiker* i förbigående nämnda lärde: dygden för individen – göra det Rätta. Det Rätta = det Sköna. Det Orätta = det Fula. Allt annat likgiltigt. Detta Rätta negativt, att icke bryta mot andra. Derföre inskränka sig – intet behöfva – förakta alla vanliga mänskliga sträfvingden. Det blef ett lif enligt naturen, naturmänniskans så nära som möjligt. Inneslöt äfven förakt för högre vetande.

Man anser, att *Zeno* härifrån mottog första impulsen. »Lefva enligt naturen» blef äfven hans och *Stoicismens* förnämsta regel; men fick en högre betydelse.

Stoikerna rättfärdigade den genom en egen teori. *Metafysik* och *fysik* förbundna. Naturen är sjelf det absoluta = *Platos* idee. *Aristoteles* immanenta förnuft – form – begrepp såsom ändamål och orsak. Äfven *menniskoanden* är natur – tillhör samma företeelsernas kedja som de egentliga naturföreteelserna; historien derföre likaså tillhör densamma. *Materien* är verlden tänkt såsom formlös. Men i den immanerar den verldsbildande, formande kraften, gudomen. Denna uppfattas och betecknas än mera, än mindre materiellt – såsom den eviga elden, luften, etern, anden πνεύμα – elker såsom verldslagen, förnuftet νοῦς ödet, försynen – gudomen. De mesta förestälde sig denna kraft såsom representerad af en finare materie, hvars verksamhetssätt, inneboende egenskap, så att säga, var verldslagen förnuftet. Andra senare mera andligt.

Det var med denna natur, denna eviga ordning människan skall lefva i öfverensstämmelse.

Då nu hela människans lif, hela historien hörde denna verldsordning till, uppstod redan tidigt för *Stoikerna* att förklara två företeelser: den mänskliga friheten och det Ondas tillvaro.

Egentligen kunde vid denna fatalism ingenting ondt finnas. Lasten, det sedligt onda var dock ondt. Der fanns natur och onatur, mellan hvilka människan hade att välja – således äfven frihet nödvändig.

Oaktadt alla försök oförklaradt. *Chrysippos* säger: Det onda är det ofullkomliga, som under tidernas lopp varit oundvikligt jemte allt det fullkomliga. Och människan har ansvar, emedan hon eger förnuftet, sin andes lag, och känner eggelsen af det tvång begären pålägga henne samt af de yttre företeelsernas mot förnuftet tvingande makt. Som lätt ses otillfredsställande.

Stoikerne sökte också icke i den objektiva verldsordningens begränsande lagen för handlingen, den natur i öfverensstämmelse med hvilken lifvet skulle ställas, utan i människans egen högre natur, förnuftet – hvarföre convenienter naturä äfven, var rationi convenienter – secundum præcepta rectæ rationis.

Hufudsumman af deras Ethik blef derföre, att kufva begären och att icke sätta något värde på lifvets yttre Goda. Ur begreppet om det högsta Goda hos Aristoteles uteslöto de alltså: det yttre goda och all lyst ήδώνη. Endast dygden var ett godt (Cynikerna) och äfven vetandet hade värde, ingick i det högsta Goda blott såsom medel för dygden.

Den bristfälliga teorin oakadt, kunde de sålunda uppställa en högstämdd dygdelära. Eller rättare, emedan dygden sålunda blef en strid mot det onda i verlden, ett bud att göra förnuftet gällande mot begäret och det lockande i den yttre verlden – en Pligtlära. De äro de första, som utbildat den.

Detta öfverhufvud. Specielare nästa gång,

10

⟨24⟩

Mina Herrar. Senast om Stoikerna. Man har icke någon historisk uppgift, på grund af hvilken Zeno's lära i allmänhet skulle ställas i sammanhang med Aristoteles. Som sagdt: i det praktiska med Cynikerna; I den teoretiska delen, har man ansett, med Heraklitus.

Likväl för begripandet visar sig det förhållande, att, då Aristoteles lärde begreppets immanens i företeelsen såsom verkande orsak, Stoikerna, än mera konsekvent fasthöllo denna lära, men dervid hade svårt att fatta den immateriell; hvarföre den verkande, formande kraften af dem vanligen betraktades såsom den immanenta egenskapen hos en finare materie, den eviga elden, etern o. s. v. – Eljest var deras lära mera konsekvent, emedan nemligen de icke såsom Aristoteles likväl satte förnuftet utom skapelsen såsom för sig varande – den blott med sig identiska formen, äfven i den subjektiva anden skild från själen, föreställandet och begärandet. Tvärtom: förnuftet i menniskoanden var för Stoikerna – blott andens natur = del af verldssjälen, elden, ethern,

20

Att människan skulle inrätta sitt lif i öfverensstämmelse med denna verkande verldskraft, tillika verldslag, verldsordning, detta utgjorde nu deras kardinalsats. Det måste dock ske, att denna Natur, med hvilken handlingen skulle öfverensstämma, blef människans natur.

30

Såsom sades lärde Stoikerna: att den subjektiva Anden såsom tillhörande den allmänna verldsordningen, utgörande en del af verldsaltern, i sig innebär lagen för sin verksamhet, Förnuftet är själens grundkraft; alla öfriga själsyttringar utgå från den. Men äfven själen är just denna fina materie, som äfven utgör verldssjälen, och Förnuftet är alltså blott dess högsta egenskap. Att följa förnuftet såsom lag, det är derföre att lefva enligt naturen.

40

Detta är derföre det högsta Goda, att lefva enligt förnuftet = Dygden. Allt annat är likgiltigt ἀδιαφορα

Närmare motiverades detta så: att enligt den allmänna verldsordningen allt sträfvar och skall sträfva till sjelfbevarelse, att göra sin natur gällande. Människan att göra sin: förnuftet.

Härigenom står människan i strid med yttre förhållanden och inflytanden. Dessa väcka hos henne Affekter hvilka hon skall kufva: fruktan, sorg, begär, glädje, lust. N. B. ondt och godt (förestäldt) tillkommande elker närvarande. Af alla yttre förhållanden skall derföre människan göra sig oberoende = Apathin.

50

Dygden är insigt, vishet, i förening med ett förnunftenligt viljande, karakter. Utgår ur denna vishet, vetandet. Blott öfning ger icke dygd. Till den fordras medveten vilja, afsigtlig handling, moralitet. || N. B. Så äfven Aristoteles. Men Stoikerna än strängare, att det sedligt Rätta är endast menkliga vetandet och viljandet. || Häraf pligtläran: Dygden

för dygdens skuld $\kappa\alpha\tau\omicron\rho\delta\omega\mu\alpha$ – blott legalitet $\kappa\alpha\delta\eta\kappa\omicron\nu$. Den förra den Vises ideal.

Men sås^{om} redan antagandet af $\kappa\alpha\delta\eta\kappa\omicron\nu$ visar – menskligheten fordrar sina eftergifter. Äfven annat än dygden – kroppens fördelar och yttre goda är dock sås^{om} medel önskansvärdt – $\pi\rho\sigma\eta\gamma\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\nu$.

Strängt taget är Staten för den Stoiske Vise obehöflig. Men den är en naturlig förening, hör verldsordningen till och endast i den kan detta önskansvärda Goda vinnas. Den Vise, underkastar sig den och äfven verkar deri, för att göra dygden äfven hos andra gällande.

10 Men egentligen gäller detta icke staten som sådan utan Mennisko-
slägtet. Dygden vore icke dygdig handling och pligt, ||utan blott betraktelse,|| om den icke skulle utöfvas i förh^ållande till andra människor. Och individens förnuft är vetande om och erkännande af det allmänna förnuftet, således främst af det allmäntmenschliga. Den dygdiga handlingen är derföre ett underordnande under detta, på samma gång som en verksamhet att göra det förnuftiga allmänt gällande.

Redan Sokrates hade lärt, att människan är icke blott statsborgare, utan äfven verldsborgare. Denna lära blef hos Stoikerna en hufvudlära.
20 De skilda staterna äro blott delar af den allm^ännas^o menschliga gemenskapen.

Likväl ännu icke i kristlig mening allmän mensklighet erkänd. Epiktetus, sjelf slaf, säger väl: alla bröder, ty en fader. Men för Stoikerna i allmänhet gällde det sagda blott de fria. Strängt taget de Vise,

Man har i denna lära om ett verldsborgerskap sett frukten af Alexanders rike och Roms verldsvälde. Nemligen så: med Alexander utbreddes Hellenismen, och skilnaden började försvinna mell^{an} Hel-
30 len och Barbar. Läran traditionel fr^{ån} Sokrates; hos Cynikerna negativt: bortkastade nationaliteten som ett band. Stoik^{erna} positivt: att pligten bör utöfvas mot alla. Nemligen det menschliga förnuftet ett. Men mängden dårar. ||Jemlikheten = jemlik möjlighet att komma till vishet.|| Derföre blott de Vise verkligen känna sig som bröder. – Hos Romarena antog detta en annan form: försvar för verldsväldet. Men tillika ömsesidigt berättigande mellan folken – och mellan individerna, ehuru för berättigandet olika mått. Detta egentligen Romersk Rättslära icke Stoisk.

För Stoik^{erna} alltså staten $\phi\upsilon\sigma\epsilon\iota$ – likasom det Rätta öfverhufvud – nemligen en allmän naturlag. Men om endast Vise, så vore
40 samhällslagar obehöfliga. Deras följande, äfven då icke sker med öfvertygelse, $\kappa\alpha\delta\eta\kappa\omicron\nu$. ||N. B. Likväl ej i allt emedan det för rätt gällande kan vara orätt. Den Vise pröfvar.|| Men den Vise, som har så litet jordiska intressen som möjligt, undandrager sig sålunda deras tvång. I en stat, der fullkommande möjligt, må han egna sig åt statsvärf, ehuru äfven detta icke $\kappa\alpha\tau\omicron\rho\delta\omega\mu\alpha$. Statens författning bör derföre vara sådan, att de Vise komma att styra. Politikern, vis; men, som sagdt, den Vise icke nödvändigtvis politiker.

N. B. Inkonseqvenserna öfverhufvud beroende derpå, att det Onda, Fria viljan och tillräknandet ett antagande. För Plato: det Onda =
50 ändlighet, affall. För Aristoteles likaså: begäret i strid med förnuftet, emedan detta ex machina. För Stoik^{erna} d. ä. för den Vise intet annat ondt än lasten = den egna onda viljan. Mot det fysiska onda likasom mot det yttre historiska apathin.

—
Motsatt och dock i grunden samma subjektiva lära Epikureernas.

Epikuros († 270) Atheniensare och lärde i Athen.

I teorin Atomläran. Tillfälligheten. Oändliga verldar o. s. v. atomerna eviga, oförgångliga. Utveckling efterhand anorganisk, organisk genom atomsammansättningar.

Själens af de finaste atomer = eld, ande. Vetandet materiellt intryck. Ur föreställningen viljandet.

Det högsta Goda = lust: ἡδονή ἀρχή καὶ τέλος. Nemligen icke sinnelust utan själens, emedan ej blott det närvarande, utan förflutet och tillkommande. Men äfven af yttre Goda det behöfliga och begärens måttliga tillfredsställande.

Själens Goda: att veta och göra det Rätta. Detta konventionellt icke filosofiskt utan δεσει – (termen äfven Stoisk nemligen läran omvänd). Den Visse öfver detta = dygd. Grunden Lusten, emedan derigenom undgår oro, fruktan smärta. Ataraxia.

Således äfven Staten konventionell för gemensam nytta, lust. Utom Sofisternas sats: att lagar stiftade af de svaga mot den mäktiga, här första gången läran om samhällskontraktet.

I öfrigt kan den Epikureiska Visse än mindre än den Stoiska inlåta sig i statslifvet. Endast så mycket hans själsro medger. Men i det hela lika god kosmopolit. Ty fred med alla människor hans sträfvande.

När man tänker sig, att dessa läror Stoikernas eller Epikureernas icke voro en filosofisk skola, blott, utan allmän bildning hos alla högre ställda män – i Grekland och (Stoicismen modifierad) äfven i Rom senaste seklet före Chr., så förefaller denna verld och detta lif förunderligt. Förnäm tillbakadragenhet dess allmänna karakter. Lemnade plats åt egoismen utan grundsats. Den tredje formen: den Sceptiska – Yngre Akademien. Arkesilaos, i synnerhet Karneades 158 såsom sändebud i Rom – ännu förnämre, än de båda andra. När sådana män deltog i statslifvet, rätt diplomater; verkade hvad blott i mängdens ögon hade värde, utan öfvertygelse, att det hade någon förnuftig nödvändighet.

De ädlaste utan tvifvel de, som drogo sig tillbaka ur tidens förderf.

Zeno och Chrysippos skrefvo båda »om staten» och »om lagarne». Intet i behåll. Berättas om den senare: Statsformen sammansatt af de 3:ne De Visers styrelse. Lagarne förnuftsbud – enligt naturen. Det i staten Rätta Suum cuique – berättigande enligt förtjenst.

Epikuros 300 skrifter – originela ej compilation som Chrysippos' 700. Äfven förlorade. Lucretii. De natura deorum,

Samhällslärens Historia 25–29.

Vår Terminen 1862

<25>

Måna Herrar. Det har icke rätt intresse med sig, att i synnerhet blott kort omtala dessa läror, hvilka för sig icke bidragit att bestämma statens begrepp. Vida intressantare skulle det vara, att betrakta dem, i synnerhet Stoicismen ur moralens synpunkt. De hafva dock äfven för samhällsläran sin betydelse, såsom uttryck för ett tidevarfs öfvertygelser – särskildt Stoikernas genom inflytande på samhällsläran hos Romarne.

Det är till betraktande af Romarens uppfattning af statens betydelse vi öfvergå.

Man har i allmänhet sökt karakterisera skillnaden mellan dem Grekerna sålunda: att medan desse i sed och institutioner sträfvade att

genom individens fria utveckling frambringa det högsta i hvarje gren af mensklig verksamhet: i vetande, i sedlig fulländning, i konsten, i kroppens utbildning, att således i sig framställa det ädelt menskliga menskliga i dess högsta form, Romarena deremot med praktiskt förstånd sökte det för människan nyttiga, det ändamålsenliga för lifvet

I synnerhet har Hegel lagt stark vikt på denna Nyttighetstendens i Romarenas vetande, sed och samhällsinstitutioner. Och efter honom andra.

10 Men sådane begrepp och sträfvanden hos ett folk icke naturbestämning – såsom t. ex. liflighet tröghet. Dess historie fostrar, dem; ehuru åter ett sådant vetande och viljande, ju mera allmänt och starkt det blir, desto mera bestämmer historien.

Romerska folket icke en naturlig enhet – en folkstam. Grekerna en stam, många stater; Romarena tvärtom: en stat många stammar. En sådan förening från början för nyttans skuld, det gemensama försvarets, såvida frivillig; såvida tvungen, fast styrelse inom den herrskande delen, och fast välde öfver den beherrskade. Sammanjutningen sker icke utan krig; kamp för erkännandet långvarigare, än hos homogena folk. Skilnaden mellan försvars och anfallskrig sällan stor. Genom 20 stor del af Roms historia finner man att dess bestånd och makt hotades; från, norden af Etruscerna, sedan af Galliska stammar. Från söder Grekiska och med dem förbundna stater. Tarent Pyrrhus – men isynnerhet af Karthaginenserna. T. o. m. krigen mot Macedonien (Grekland) och de Asiatiska rikena voro ännu icke blott eröfringslystnad för byte.

Hela denna historia tvang Romaren till ständigt arbete för staten. Den sjelfkänsla ansträngningen och framgången födde stegrade hans patriotism till en grad, som saknar motstycke.

30 Men en sådan stat – en krigisk – måste hafva en stark styrelse. Tarqvinernas förjagande var ännu blott en aristokratrevolution. Mera demokratisk blef statsformen i Rom blott för kort tid. Imperatorerna och despotismen följde. Likväl tillhörde denna sjelfkänsla »civis Romanus sum» hvarje Romare. Roms makt var hans verk. Lagarne måste erkänna denna personlighet – icke den abstrakta – utan den Romerskt medborgerliga.

Och för det tredje, man kan säga: egentligen den Aristokratiska formen fostrade familjesjelfkänslan. Att härstamma från utmärkta förfäder, det hade för sig ett värde. Äfven i Grekland, Pindarus prisar härstamningen från Gudarne och heroerna. Men hos Romarene icke 40 denna religiösa och mythiska karakter. Fasta historiska namn. Slägtnamn först hos dem. Vill säga: familjens sedlighet, qvinnans ställning, aktningen för henne, familjeuppfostrans värde sammanhänger med det sjelfmedvetande patriotismen gaf.

Sålunda hos Romarena tvenne nya elementer: familjelifvets och den medborgerliga icke blott statsborgerliga frihetens erkännande.

Familjelifvet sedligt berättigadt. Aldrig såsom hos Grekerna, hvarken i verkligheten eller i teorin fråga om qvinnogemensamhet och offentlig uppfostran. Man kan säga: ynglingen gick från familjen genast i soldatledet. Fädernemakten despotisk. Men icke det råa – 50 barnens utsättande. Såsom familjen hade en forntid, så skulle den äfven hafva en framtid – historie. Den gällde jemte staten.

Vidare: det statsborgerliga berättigandet – civis – var icke demokratisk jemlikhet i statslifvet. Men det gaf hvarje civis personligt värde. Medborgerliga lagen bygdes härpå. Civilrätt. I Grekland egnades åt den, jemförelsevis ringa omsorg. Dessutom: den rättade sig efter

statsändamålet. Personligheten har sitt faktiska erkännande i egendomen, i makten öfver tingen på jorden. Hos Grekerna ordinerades utan betänkanke derom enkligt statsreson. Hos Romarena utgjorde personligheten (egentligen civis Romani) en rättsgrund för sig äfven mot staten. Olika egendomsförhållanden gäfvö olika politiska berättiganden – flyttning mellan klasserna. Men egendomsolikhet bestämdes icke för statens skuld, för en väl ordnad statsform.

Det är dock gifvet, att i en stat med denna historia institutionerna hänfördes till det politiska ändamålet. Fasthöll det antika, att staten icke är medel. Men mera ensidigt Roms makt och ära – suveräniteten den yttre statsrätten. All verksamhet i staten hänförde sig härtill. Hos Grekerna medvetande om motsatsen mot Barbarerna och företrädet öfver dem. Men stannade vid denna teori. Romarena ansågo *icke* så sig ega företrädet *af naturen* (t. ex. Aristoteles) hos Grekerna både förstånd, klokhet och mod), utan det skulle i hvarje stund bevisas och var en frukt af ansträngningen och af institutionerna. Nationalmedvetandet derföre ett annat än Grekernas, hade sin verklighet i bragden. Att allt hos Romarena var rigtadt härpå – deri det praktiska i deras anda.

Staten var i denna mening äfven för dem det utan vidare berättigade. Tapperheten (virtus) var högsta pligt – ett odödligt namn genom uppoffring för fäderneslands högsta lycksalighet. I denna mening således också lifvet i staten, det politiska lifvet sedligt lif. Men eljest stod bredvid detta lif familjelifvet och det medborgerlig (i någon mon) såsom lika berättigade.

Men detta nationalmedvetande var, emedan icke så abstrakt, icke heller så uteslutande som Grekernas. Romarena erkände äfven hos sina fiender ett berättigande. Icke blott krig och fred iklädde sig rättsformer, som hade religiös helgd, utan medvetandet om allmän mänsklig rätt gaf de besegrade skydd. Det var icke blott politik, att de öfvervunna folkens religion, seder och lagar respekterades – att Romarena bygde tempel åt deras gudar. Sagde erkännande var för dem rättsprincip äfven för deras egna lagar – rättfärdigade, hvad hos dem gällde för sedligt rätt. Jus gentium – var den allmännaste, högsta rättsgrunden.

Vi kunna derföre för uppfattningen af, hvad i det Romerska medvetandet utgjorde det sedligt rätta upptaga dessa fyra momenter i omvänd ordning: det allmänt mänskliga rätta – det i staten rätta – det medborgerligt rätta – (jus civile) det i familjen rätta – i hvilken de icke blott beteckna det Rätta med afseende på vidare och inskränktares samfundskretsar – utan äfven den almännare, högre, rättsgiltigheten.

Man kan säga: vetenskapen hann hos Romarena aldrig till en klar uppfattning af, hvad som sålunda gjorde sig gällande i deras samhällslif. Men kommande tider hafva deraf lärt. Kristendomen har bragt familjen till högre erkännande. Men det medborgerligt Rätta hafva de kristna folken lärt med Romerska civillagen. Deras statsinstitutioner hafva i många fall varit mönster såsom Romersk patriotisk dygd varit, och i alla tider förtjenar att vara ett exempel – och först hos dem finner man taladt om folkrätten.

I afseende på sistnämnda: deras politik var våldsamt. Men de lärde icke som Judarne, att fienden skulle förgöras, barnet i vaggan, eller som Grekerna t. o. m. Aristoteles att krig mot barbarerna var rättmätigt för att göra slafvar. De började krigen och förde dem för Roms för statens skuld – och gäfvö dem åtminstone något sken af rätt – res repetundæ. De förde till de besegrade sin samhällsordning och sina lagar, så vitt

10

20

30

40

50

möjligt. Italien – Gallien – äfven någon del i statsborgare rätt. Detta är det högre politiska förhållandet mellan folken – icke individens i slagsmål.

Men jus gentium hade äfven en annan betydelse af det hos alla folk, det allmänt-menskligt Rätta. Detta förtjenar särskild betraktelse likasom de skilda rättssferernas förhållande i öfrigt,

<26>

10 M(ina) H(errar). Sökte senast skildra det allmänna rättsmedvetandet hos Romarena, sådant detta framgår ur deras samhällsinstitutioner, deras åt oss bevarade lagar och Romerska statens allmänna historia.

Bör erinra derom:

Att familjens rätt hos dem var mera erkänd, än hos Grekerna – det kan ej betvivlas.

Likalitet, att deras medborgerliga lag är bygd på personlighetsprincipen – således i den en rättsgrund erkänd, utom statens.

Frågan är: hvarföre detta så var?

20 Har sökt visa, att detta erkännande af familjens rätt och af den medborgerliga hade sin grund i det sjelfmedvetande, hvarmed individen uppgick i staten – i hans sjelfmedvetna och verksama patriotism.

Om det icke förhöll sig så med Grekerna? Icke precis. Hos Romarena föll nation och stat tillsamman, icke hos Grekerna. Individens politiska sjelfmedvetande och hans nationela voro skilda,

30 Dessutom: Romarena bildade sig till en nation af heterogena elementer. Det skedde under och genom fortfarande krig. Hos Grekerna gällde staten så, att denna sed och denna lag hade helgd för individen, under dem skulle han böja sig. Statens berättigande var detta, att föreskrifva, hvad han borde göra och icke göra. Derföre der tidigt fråga om Subjektets rätt häremot. Men i Rom der statslifvet var krig, och der det gällde fortfarande statens bestånd, der var individen hotad af samma fara som staten. Dess försvar var hans eget, dess makt hans dess ära hans. Greken gick öfver från den ena staten till den andra; han var ändock Hellen. Romarn hade ingen annan stat på jorden, än sin egen.

Den sjelfkänsla, hvarmed han betraktade sin civitas, sin Romerska medborgarrätt och det höga sjelfmedvetande Roms makt och ära gaf honom, de fordrade å sin sida erkännande af staten. Staten erkände dem i hans personlighet och i de ur den härflytande berättiganden. Han var herre i sitt hus och öfver sin egendom,

40 Särskildt det medborgerliga berättigandet: det är fråga derom, att civillagen utbildade sig oberoende, på sin egen rättsgrund. Hvad eganderätt, nyttjanderätt, aftal (rätt till sak – obligation) o. s. v. var, det bestämdes genom lagbud begreppenligt. Men deri förutsattes, att, hvad som var begreppslenligt, det skulle utan vidare gälla. Det var personens berättigande äfven mot staten. En sådan civilrätt visste Grekerne icke af. Solon's &c. lagar mest statslagar och strafflag. Rom(erska) Civillagen juristernas fortgående verk. Men under Republiken voro alla dess utmärkta män jurister, först sakdrifvare, sedan pretorer, sist rådgifvare lagtolkare och utvecklare – gåfvo responsa. –
50 Romarena hade också ett utveckladt system af ekonomiska och politilagor. Äfvenså municipalförfattning. De förra genom sin natur mera beroende af staten. Den senare garanti för medborgerlig frihet och verksamhet – kommunalfrihet.

Till det sagda kommer, att Romarene fattade sitt förhållande till andra folk annorlunda än Grekerna. Äfven hos dessa en folkrätt:

sändebuds helgd, fredsfördrag. Men Barbarerna bestämda till slafvar. Mot Messenierna utrotningskrig. Heloterna m. fl. rättslösa.

N. B. Judarne. Orientalerna öfverh<ufvud>,

Så icke hos Romarene. Jus gentium icke blott, hvad som nu kallas folkrätt utan det hos alla folk för rätt gällande – det allmänt<ant> menliga Rätta.

Detta medvetande om allmänt<ant> menlig rätt saknades icke helt och hållet hos Grekerna. Det var den oskrifna lagen. Men det kom icke till klart medvetande i afs<eende> på andra folk.

Men hos Romarena kastade medvetandet om jus gentium likasom upplysande strålar öfver hela rättsgebitet. Grunden för rättsenheten hos alla folk var ratio humana och den allmänna<ant> humanitas. Jus gentium var i detta hänseende = jus naturale = »Jus, qvod naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peræqve custoditur».

Derföre blef familjerätten en jus naturæ – fadersväldet – aktningen för husmodren – uppfostrans frihet.

N. B. Erinrar här om det förut sagda. England och Rom. Patriotism. Familjefrihet.

Likaså de allmänna grundsatserna i Jus civile. Eganderätt. Aftal. 20

Men såväl familjens rätt (t. ex. i arfsrätten – fadersväldet 3 försäljningar o. s. v. – som i synnerhet jus civile vidare bestämd med afs<eende> på Romersk civitas, alltså ur statsreson. Civillagen af utilitas klokhetsbestämningar,

För det tredje statslagarne bestämdes af jus naturale med hänsyn till den andra betydelsen i jus gentium af rätt mellan folken.

Den naturliga rätten hade i alla dessa hänseenden betydelsen: 1:o att gälla för alla folk och individer. 2:o att vara oföränderlig; 3:o att vara högsta rätt.

Den första bestämningen vill säga att den var = jus gentium – skulle af Rom<erska> staten erkännas Enligt den andra var den negativ norm för medborgerliga lagen, som icke fick strida deremot, ehuru i andra delar föränderlig. Af det tredje följde, att handling enligt naturlagen var sedlig handling: justum = æqvum & bonum. 30

Bör ej lemna oanmärkt, att betydelsen hos Romarena af jus gentium och jus naturale mycket omtvistad. Anser här framställda uppfattning enklast.

Rättsmedvetandet hos ett folk icke principiellt. Rättsbestämningarne tillkomma ur naturalis ratio med afs<eende> på historiska förhållanden. Först senare principerna till medvetande. Juristerna d. v. s. Roms förnämsta män uppstälde efterhand principerna – voro rättsfilosoferna. Filosofins studium inverkade, 40

Förut erinradt, att naturrätten allmänt<ant> menlig – med inskränkning, hvad angår individerna. Den gällde för de fria. Frånsidan af medaljen är bedröflig. Slafven var rättslös. Hvarken familj eller egendom. Först senare fick något ega och samla – för att köpa sig fri. Likaså upphäfde krigets rätt de naturliga rättigheterna hos den besegrade. Krigsfångarne voro slafvar – såldes för statens räkning i Rom. Med freden och underkastelsen inträdde åter rättstillståndet. Olika berättiganden. Jus Italicum. Provinciarum. Vid republikens slut och Kejsartiden mycket frigifningar. Äfven lagar till slafvarnas skydd. Men alltid stora massor. I Athen år 300 f. Chr. 20 000 borgare 400 000 slafvar. I Rom och Italien än större proportion, förrän frigifningarne allmänna. 50

Den påpekade rättsteorin allt mera utvecklade såsom teori, när filosofiska studier inträdde. Men dessa också upplösande, emedan från Grekland, då i den Grekiska filosofin Subjektivitetens rätt ställt sig mot den objektivt gifna ordningen.

10 Visserligen tidigare i beröring med Grekisk – Pythagoreisk – filosofi i södra Italien. Anföres Ennius Romerska poesins fader. Men först från 158 f. Chr. Athenienserna gesandtskap. Karneades – nyakademiker; Stoiker. Diogenes; Kritolaos, Peripatetiker. Cato d. ä. Censorius yrkade och Senaten beslöt deras affärdande, för att icke förderfva ungdomen. Äfven sedan ville man hindra filosofins insteg – filosofers vistelse i Rom, Romerska ungdomens studier i Grekland. Men det senare snart hos de förnämna allmänna sedan. Äfven Grekiska grammatiker och Rhetorer lärare i familjerna. Så äfven filosofin betraktades mest såsom hjälpvetenskap för Juridiken och Rhetoriken. N. B. Stoikernas Logik.

I Rom icke detta statens tvång som i Grekland framdref den praktiska filosofin. Sofisterna Sokrates. Romaren hade en objektiv ordning utom statslifvet i hvilken hans person var den berättigade – uti Medborgerliga samhället – och en annan familjen, i hvilken hans subjektiva frihet gällde – mer än tillbörligt, despotisk makt. Medvetandet derom var allmän egendom, emedan äfven rättsteorin utvecklades på torget. Öfverhufvud föga böjd för studier – egde också icke otium dertill – upptagen för staten, jordbruket, klientelen, familjen dess religiösa seder, uppfostran – (äfven fremmande ynglingar mottogos under riddartiden att lära af ord och exempel). Så icke heller för filosofi. Icke samma uppmaning i det praktiska, som hos Grekerna. Individens blott och bar mot staten. Sådane frågor: är det i staten Rätta det sedligt Rätta – d. v. s. är hela detta lif, som man hittills hade lefvat mänsklig bestämmelse? det hade för Romaren intet förnuft i sig. Ty att Rom skulle beherrska världen och Romaren vara folkens styresman – att den frie var herre öfver sin egendom, och var realiter berättigad desto mer, ju mera han egde – att fadren var barnens herre – det stod fast. Sådant ger man icke bort för teorier. Den Grekiska filosofin ansågs derför med rätta för farlig. Också dämpades dess konsekvenser, då den upptogs af Romaren. De utvalde, hvad som gick an – Eklektiker. Deras mest betydande filosofi, den originela, i allmänna Rättsmedvetandet,

<27>

40 Måna Herrar. Man känner, att ett icke ringa antal Romare skrivit i filosofiska ämnen. Men deras skrifter försvunna. De främsta likväl Greker, som under Romarväldet fortforo att sysselsätta sig med filosofin mest såsom samlare och utläggare af redan bestående läror.

Bland Romaren sjelfva egnade sig många att med stöd af filosofins läror återföra jus civile till allmänna principer. Sådane bemödanden äro redan anförda uppfattning af jus naturale och jus gentium. Mest tilldragande voro för dem härvid Stoikernas läror. De kommo nemligen icke till någon klarare insigt i det medborgerligt rättas, de objektiva rättsbestämningarnes öfverhufvud åtskilnad från moralbuden, (det Rättas från det Goda hos dem Högsta Goda). Stoikernas: att lefva enkelt naturen sammanföll derför delvis – i afsäende å rättvisans pligt och dygd – med ett lif enkelt jus naturale. Nämnt: hos Stoikerna måste blifva liktydigt med förnuftets bud – rationi convenienter. Så äfven jus naturale quod ratio naturalis docet.

Bland dem, som särskildt sysselsatt sig med statsläran räknas äfven

historieskrifvaren Polybius. / (kröing) 150 f. Chr.) / Grek – gisslan i Rom. / Skref Roms historia från 2:a Pers(er)kriget till Macedoniska rikets slut. Han öfvertygade sig, att Rom(erska) statsformen och statsinrättningen utgjorde orsaken till rikets makt och storhet. Det egentligen förträffliga sökte han i de tre formernas: monarkin's aristokratins och demokratins sammangjutning. N. B. Aristoteles.

Men såsom den Rom(erska) filosofin öfverhufvud har sin förnäms- ta representant i Cicero, så är han äfven den ende, hvilken anställt någon egentlig filosofisk undersökning öfver samhällslifvets förnufti- ga grund.

10

Cicero utgör äfven ett framstående exempel på Romarenas sätt att upptaga den Grekiska filosofin. Han lånade af alla skolor. Anses i det allmänna teoretiska hafva närmast stått på den nyare Akademins ståndpunkt, sådan den representeras af Karneades – icke skarpt skeptisk, utan medgifvande, att menskliga vetandet icke kommer utöfver större eller mindre grad af sannolikhet. I det praktiska gick Cicero likväl ifrån detta medgifvande; ty om det Rätta finnes ett objektivt vittnesbörd just i samhällslifvet – i människornas samlif öfverhufvud och det subjektiva i hvarje människas medvetande, sam- vete, blir genom sin allmänlighet äfven objektivt. Vigten lade Cicero på detta, det inre vittnesbördet – recta ratio – och på grund såväl häraf som för deras stränga pligtläras skuld slöt han sig i det praktiska förnämligast till Stoikerna. Detta hindrade honom dock icke, att i läran om staten mera följa Aristoteles och mot Stoikerna söka visa det verkliga lifvets, särskildt statslifvets förnuftiga nödvändighet.

20

Bland skrifter, filosofiska: Quæstionum Academicarum. Libri II defekt. De finibus bonorum & malorum Libri V. Tusulanarum quæstionum Libri V. De Officiis Libri III, Dessutom: De natura deorum; De divinatione & fato. Paradoxa. Särskildt rörande stat och samhälle, utom hvad förekommer i De Officiis. De Republica. De Legibus.

30

Dessa tre senaste i korthet. – De Officiis är en Pligtlära efter Stoikern Panætius, som vistades och lärde i Rom. Skriften afhandlar ämnet med en indelning utan vidare efter de fyra kardinaldygderna. Utlägger i hvilka slags handlingar t. ex. rättvisan består o. s. v., sedan om pligternas företräden. I Libri II om det för människan nyttiga, hvars eftersträfvande icke är fullkomlig pligt κατὰ φύσιν och dess bedöman- de. Libri III Bådas pligtens och fördelarnas kollision.

Här i fråga om pligternas företräde söker han visa, att rättvisan står framom visheten. ||Detta äfven på andra ställen – så De Republica Libri I Proemium. || I öfrigt får rättvisans pligt sitt innehåll ur den objektiva ordningen för det mesta – iakttagande af andras gifna lagliga rätt – men tillägger äfven benevolentia såsom en annan del deraf,

40

De Republica har det kuriösa, att hvad deraf återstår nyupptäckt. Angelo Maio utgifvit det ur en Palimpsest 1822.

Dialog anlagd i Plato's maner. Hufvudsakligen talare Scipio Africanus (den yngre). Denna på anhållen af de öfriga såsom mångerfaren vän till Polybius och Panætius.

Bestämmer statens begrepp – historiska uppkomst. Skilda statför- fattningar. Fördelar och brister, hvarigenom de gå under. (Erinras om Aristoteles Politikai – men äfvän hos Plato).

50

Den bästa statsform – härom egentligen fråga – visar han vara en sammansättning af de bekanta trenne (Aristoteles Polybius). Men i st. f. att såsom Aristoteles uppställa ett förestäldt mönster, vill visa, att denna stat är den Romerska. (Konsuler, Senat, Folkförsamlingar

redan hos Polybius).

Han beskriver likväl icke det närvarande, utan visar Rome(erska) statens efterhand skeende utbildning genom de ensidiga formernas förkastande. Utgår härvid från, en Cato's utsago: att den Romerska staten icke som de Grekiska är utan vidare ordnad af en lagstiftare: Minos (Kreta); Lykurgus; Theseus, Draco, Solon, slutligen Kleisthenes och Demetrius) Phalereus.

Ingens vishet tillräcklig. Icke heller allas, som lefva på en tid, om de besluta tillsammans. Sklernas vishet den högsta. Detta i Lib(er) II.

- 10 Sedan detta genomgången, erinras Scipio om hans utsago i början, att denna författning är den bästa. Söker visa, att endast genom en sådan rättvisa objektivt mot alla. Rättvisan skall nemligen) var den ordnande principen.

Invändes, huru ofta filosofin sökt visa, att ingen fast rättvisa finnes – ja att politiken icke kan umbära såväl bedräglighet som våld. Utses en anfallande Philus – eller) Pilus. Lælius rättvisans försvarare. Men af detta försvar saknas det mesta. Lib(er) III. På denna grund visar Scipio vidare, huru i de ensidiga författningarne orättvisan oundviklig – (boken defekt).

- 20 Af Lib(er) IV fragment – tros hafva handlat om seder och) styrelsesätt i den bästa stat. Likaså V & VI och idealet för en vis och rättvis statsman.

Om innehållet närmare i ett sammanhang med det andra till ämnet hörande De Legibus,

<28>

M(ina) H(errar). Talade senast om innehållet af Ciceros dialog De Republica.

Några ord om dialogen De Legibus.

- 30 Lib(er) I innehåller en undersökning öfver det Rättas grund. Det är i öfverensstämmelse med Stoikerna Cicero här utgår från en lex naturæ, naturalis – en förnuftig verldsordning. Men öfverhufvud fattar den mera andligt: lex divina & humana, d. ä. gemensam för gudar och människor. Såsom Stoikerna, fattar Cicero densamma manifesterad i människans natur. Denna är dubbel, förnuftig och) sinnlig. Men den förnuftiga, ratio, för gudar och) människor gemensam, den för henne utmärkande. Alltså: att följa förnuftets bud, lefva i öfverensstämmelse dermed, det är pligt, och en fast vilja häri är dygd.

- 40 Det Rätta äfven i samhället gällande hvilat nu på medvetandet om denna naturens lag. Medvetandet (såsom förnuftet hafva alla människor af naturen. Det är medfödt, kan fördunklas, men skall genom utveckling höjas. Bevis: 1:o att lagen och samhällsordning äro sådane, att de icke kunna hafva tillkommit genom en individs mening och godtycke, ty öfverensstämmande med gudomlig ordning och af försynen ledd; höjd öfver den förnuftlösa naturen, hvilken människan är kallad att beherrska; hvilande på likhet människorna emellan, öfverensstämmande förnuftigt vetande och viljande. 2:o Samvetets vittnesbörd hos individen för det i samhällsordningen Rätta, och det Rättas egen oföränderliga natur.

- 50 Lib(er) II Inledning om lagarnes betydelse: att ingen lag intet samhälle; att icke alla stadgar lag; att de af någon myndighet uttalas och af folket antagas, men att den, som uttalar dem kan bedraga, då de icke hafva bestånd.

Sedan Roms religiösa lagar i korrta satser, lagstil: »Ad divos adeunto caste» o. s. v.

Lib(er) III Lagar om styrelsen Magistratus: »Justa imperia sunt» o. s. v.

Märkes: enkligt) Plato (efter Zaleucus och Charondas N. B.) vill inleda med proömium. Nemligen) i Plato's, Νόμοι framställes detta såsom medel att förmå till laglydnad. Men dessa inledningar korrta. I stället efterföljas af en detaljerad motivering.

Anm(ärkning) 2. Upptager lagarne utan vidare. Roms sås(om) Romerska staten i De Republica i stället) för en idealstat. Men ingen härledning från allm(änna) rättsprinciper, ehuru anför, att juristerna blott utbildade detaljen, utan att hänföra till principen. Den ena allmänna: lex naturæ. 10

I dessa kapitel luckor, och det hela fragment. Gisningar om, huru många böcker. Anses hafva blifvit efterlemnadt ofulländadt och posthumt utgifvet.

Ciceros lära om staten, sammanfattad ur anförda arbeten:

Utgår ur driften till samband: conjunctio – communicatio utilitatum – caritas.

Familjen. Staten. Nationen (språket). Menniskosläget (förnuft och) språk). Gudar och människor (likaså gemensamt förnuft, der(öre) rättigheter. Närmare: »ratio, recta ratio, jus, communia legis, ejusdem civitatis, iisdem imperiis parent» – nemligen) »huic coelesti descriptioni, menti divinæ, præpotenti Deo» – »universus mundus una civitas deorum atque hominum». 20

Stat = res publica = res populi. Populus = coetus multitudinis juris consensu & utilitatis communione sociatus».

Dessa båda rätt och nytta statsändamål. Det är Stoikernas högsta goda: dygden, och προηγμένα – det önskvärda. Beate honesteque vivendi societas – förmögenhet, krigisk makt, ära och virtute honesta. Men dygden icke i apathin utan i handlingen. Framstår såsom högsta ändamål: kulturstat. Lag och institutioner skola ytterst afse detta men äfven nyttan. 30

Intet djup. Reflexion. Likväl lägger vikt på dessa momenter, i hvilka den Romerska staten stod framom den Grekiska. Sätter pligten mot fäderneslandet högst; men sedan mot föräldrar, så mot barn och öfrig släktkap. Likaså är nyttan princip för medborgerliga samhällsrättigheterna. Om slafveriets berättigande icke funnit någon undersökning – en der rättvisans pligt skall öfvas äfven mot slafven. Likväl erkännande af berättigande. Men detta inskränkt. Alltså det gamla: att allt, hvad säges egentligen gäller de fria. 40

Redan anfördt: att i De Republica, lika med Aristoteles, antager den blandade statsformen för den bästa – och finner med Polybius denna vara realiserad i Rom(erska) staten. Såsom statsformen så äfven samhällsordningen öfverhufvud icke kan enkom göras, utan historiskt utvecklade.

I ögonen fallande, att han sätter nationaliteten sås(om) en vidare krets än staten. Erfarenhetssak i antiken. Nationaliteten ingår icke i definition på stat och folk. Nemligen) Romerska folket juris consensu et communione utilitatis skapat. Men statsförbindelsen sås(om) en trängre krets inom den nationela förutsätter dock »ejusdem esse gentis, nationis, linguæ, qua maxime homines junguntur». En sådan historisk statsbildning, som den Romerska, i hvilken nation vexte med staten ny och ovanlig. Äfven den utgick dock från) Latiens gen(om) språket förenade folk. 50

På jus gentium lägger stor vikt – i synner)het såsom folkrätt. Här får

nyttan icke heller föredragas framför det Rätta utilitas honesta. Framhåller de exempel som Romarena gifvit. Men äfven den andra sidan: det hos alla folk för rätt gällande, detta det inom staten Rätta, hvad samvetet lärer. Härpå grundade lagen *//(lex naturæ)//* i och för sig bindande. N. B. Jus gentium sås^{om} historiskt gifvet = Lex naturæ sås^{om} rättsgrund.

10 Hos Cicero i allt dettas historiska betraktelsesätt. *||Öfverhufvud erfarenheten lärmästarinna jemte ratio, såsom medfödt.||* Handling icke blott vetande. Justitia: »neminem lædare, cuique suum tribuere» får sitt positiva innehåll ur den historiskt gifna samhällsordningen. Denna kan ej teoretiskt grundläggas, utan historiskt. Och det Rätta öfverhufvud objektivt i folkens lif gällande.

Man kan säga: detta historiska sinne Romerskt. Teorin fremmande, lånad – upplyser det historiska sammanhanget, men har i detta sitt korrektiv. Denna frihet i afs^{ende} å staten, som i Grekland: att göra om dess lagar, att ur teorin härleda en idealstat – kunde icke uppkomma i Rom. Likalitet tvifvel på det objektivas förnuftighet – att det i staten Rätta vore konventionelt. Eller vetandet öfver handlingen. Först under förfallet de Grek^{iska} lärorna. Och likväl icke hos de Rom^{erska} Stoikerna. Epikureerna åter mera förnäm tillgjordhet än allvar,

⟨29⟩

M^{ina} H^{errar}. Ännu några anmärkningar till Cicero's läror.

Föregående N. B.

Märkvärdig visserl^{ige}n Romerska folkets nationalmedvetande. Ansågo sig icke, sås^{om} Grekerna, af naturen ställda framför andra folk, utan genom sina dygder. Trodde på Roms lycka och bestämmelse, att beherrska verlden – men de bäste höllo derpå, att enda medlet var bibehållandet af fädrens sed: stilla, strängt familjelif, jordbruk krigstjenst – och fädrens dygder: guds fruktan, mannamod, rättvisa. Också ingen öfvertygelse sås^{om} hos Grekerna, att statslifvet var det högsta sedliga, staten (af naturen) gifven ordning för handlingens sedlighet; utan den Romerska staten var till för att herrska, och medborgarens högsta pris var att offra sig för densamma, utan vidare.

Men ehuru staten obetingadt tog Romarens lif – hade den icke rätt till hans lefverne. Familjen hade sin rätt. Och det medborgerliga samhällslifvet hade sin. Och det senares erkännande, hvarigenom Romerska staten blifvit ett mönster för verlden. Staten hade absolut anspråk på individen. Men individens rätt bestod äfven för sig, mot staten, hade sin egen rättsgrund. Denna rätt utbildade sig efterhand, oberoende af statsändamålet.

Har nämnt, att den kan förklaras af Romerska medborgarens höga sjelfmedvetande. Staten var gifven ordning. Men såsom herrskande var den statsporgarens verk – genom Romardygd. Grek var ett naturens företråde. Men Romaren hade alla sina företräden såsom och emedan *civis* – tillhörande denna stat.

50 När man efterhand ville bestämma rättsgrunden – fattades den öfverhufvud sås^{om} jus naturale. Neml^{igen} jus gentium = det hos alla folk för rätt gällande; och detta hvilande på jus naturale. Detta tillämpades på familjen, på medborgerliga samhällsförhållandena.

Grekiska filosofin förde icke härtill. Det blef den eröfrande Romaren nödvändigt att stå i rättsförhållande till andra folk och att medgifva dem ett berättigande öfverhufvud. Sjelfva frånvaron af tron på en

särskild naturbestämmelse för Romarene understödde hos dem detta erkännande. Efterhand äfven lagar för handeln o. s. v., som gällde hela riket.

Men Grekiska filosofin hade inflytande på principens utredning och systematiserandet – nemligen genom disciplin att tänka öfverhufvud. Systematiserandet skedde först under republikens sista tid och kejsaretiden.

Hos de Grekiska filosoferna endast sväfvande försök att något bestämma om medborgerliga samhällsrättigheterna – förnämligast hos Aristoteles. Detta hans lära om Rättvisan – Δικαιοσύνη hvilken besparat till detta sammanhang. 10

Plato talar i Politeia och utförligare i Nomoi om rättvisan i afsceende på ξυμβόλαια – d. v. s. privaträttsliga förhållanden – »förvärf och skuld» – beroende af öfverensstämmande viljor – aftal. Återför det Rätta häri till moralen och religiös helgd – N. B. gudomligheter som skydda egendomen. Särskildt i Nomoi om köp, torghandel, testamente. N. B. med afsceende på staten: att bibehålla jordlotten på en hand – odelad.

Aristoteles trängde mera in i detaljer. Utgår äfven från rättvisan såsom dygd. 20

Plato. Rättvisan såsom fjerde kardinaldygd: att hvar och en i staten har, vet och fyller sin plats. Detta bestämdt af statens lagar. Således formelt. Det sedliga innehållet af öfriga dygder.

Aristoteles sätter dygden i medium, den rätta måtten, utgående ur den sedliga karakteren. Karakteren beroende af vanan således af det objektivt gifna. Men rättvisan äfven af det i lagarne gifna den positiva samhällsordningen. Denna dygd endast i förhållande till andra inom staten. Vishet, hofsamhet objektivt. Tapperhet mot fienden. Således i hufudsak öfverensstämmer med Plato. Rättvisan »icke en dygd, utan hela dygden – i utöfning mot andra». Orättvisan icke en utan hela dåligheten. 30

Men från rättvisa i denna allmänna betydelse särskiljer i betydelse af dygd med afsceende på viss del af det högsta Goda – icke det i och för sig: vetandet, sedlig handling – utan det, som utgör medel, yttre förhållanden, yttre Goda: »sjelfbevarande, egendom, heder» – lif, ära, gods – (Länge momenter i indelning af pligterna).

Rättvisan i denna mening: 1:o utdelande διανεμητικόν – justitia distributiva – Grotius. 2:o jemnande διορθωτικόν – expletrix.

Den utdelande rättvisan såsom princip för statens lagar till ordnande af individens ställning i staten – enkligt värdighet, värde, ἄξια – geometrisk proportion. 40

Den jemnande princip fria ordnandet individerna emellan af deras privatförhållanden συναλλαγματα. Dessa förhållanden dels frivilliga i handel och vandel, dels ofrivilliga (ensidiga) i rättsläsion, brottet. I den aritmetisk proportion = likhet för alla, ersättning enkligt förlust. Princip för medborgerliga lagarne.

//N. B. tre linjer:

a) 6 – 2

b) 6 + 2//

Den utdelande rättvisan deremot ger en grund för skilda samhällsklassers olika ställning – slafveriet, 50

Denna matematik kan förefalla oss förunderlig. Men ihågkomma, att det är första försök att särskilja det i staten och medborgerliga samhället rätta. Der intränger i Helleniska begreppet om statens absoluta rätt, medvetandet om det rätta såsom grundadt i jemlikhet.

Den fria viljans rätt.

Vidare emedan i den jemnande rättvisan tvenne viljor, en tredje afgörande fordrad – domaren. δίκαιον – δικαστής egentligen) δίχαιον af δίχα – delning i två jemna delar.

Eget att medan anför köp, lega, lån, depositum – särskiljer byte: på grund af varornas olika pris. Sådana misstag bevisa för svårigheten att fatta denna nya princip – jemlikheten – naturlig rätt.

10 Detta gick redan hos Stoikerna öfver till rättvisans uppfattning enkelt såsom: neminem lædere, cuique suum tribuere. Men härtill lade senare, och så Cicero, Benevolentia såsom integrerande del – Sua in medium afferre.

I Rom var privategendomens oberoende af staten ursprunglig sed och lag. Agrarlagarne Grachernas revolution stridande mot hela rättsförfattningen. Så äfven senare triumvirernas och imperatorernas konfiskationer och utdaningar. För Cicero kunde icke blifva fråga om privaträttens ogillande. »Hanc enim ob causam maxime ut sua tenerent, reipublicæ civitatesque constitutæ sunt». Derför obetingadt äfven gällande mot statsmakten. Likaså jemlikhet. N. B. Cives Romani.

20 Aristoteles utdelande rättvisa alltså endast med afseende på deltagandet i statens styrelse – icke i bestämmandet af individens ställning i öfrigt.

Enligt nyss anförda hos Cicero staten äfven = rättsanstalt. Förut kulturanstalt, ändamål medborgarnas dygd. Men båda härledt ur människans högre natur – ratio.

Samhällslärans Historia 30–34

Vårterminen 1862.

30 30

Mina Herrar. Omständigheter vållat långt äfven för mig obehagligt afbrott.

Får i korthet repetera det senast anförda.

Erinrades om Plato's uppfattning af rättvisans dygd – formel, alla öfriga dygders utöfning i en förnuftigt bestämd ordning; den harmoniska samverkan för det Goda, ideens, förverkligande i staten. Statsförfattningen bestämmande denna ordning.

40 Staten alltså bestämmande. Plato talar väl i Nomoi särskildt om det Rätta i συμβόλαια – det medborgerliga samhällslifvet – öfverenskomelser, aftal.

Frihet deri – i det för staten likgiltiga; men egendomsförhållandena öfverhufvud af lagen bestämda.

Aristoteles – liknande uppfattning. Rättvisan = hela dygden, men denna i förhållande till andra, mot dem utöfvad.

50 Nämken Plato: Visheten = subjektiv; Tapperheten = subjektiv, i δυμος, värde öfver begären; Hofsamheten, måttan = subjektiv. Rättvisan – formel innehållet, hvad statsförfattningen bestämmer; men alltså i förhållandet till andra, i staten. Öfriga dygder tänkbara hos enslingen, den Vise utom staten; rättvisan då för denne sträfvandet till vishet, ideernas betraktande.

Men för Aristoteles öfverhufvud den sedliga karakteren, ἔξις såsom i vana, sed grundad. Ur den dygden såsom medium, rätt mått. Alla dygder derföre objektiva, i seden, i förhållande till andra. Deras sammanfattning = Rättvisan = dygd såsom rätt mått i detta förhållande. Öfverhufvud af seden bestämd; men seden uttalad i lagen. Derföre

Rättvisan särskildt bestämd af lagarne.

Men Aristoteles: Rättvisa i inskränkta bemärkelse. Det Högsta Goda = 1:o Vetande; 2:o Dygdig handling; 3:o Yttre fördelar sås(om) medel. »Sjelfbevarande, egendom, heder». I afs(ende) härå den inskränkta betydelsen.

Detta nu intressant, att begreppet om det i Staten och i det Medborgerliga Samhället Rätta framträder i denna form.

Rättvisan tvåfaldig. Det rätta måttet i förh(ållande) till andra får ett matematiskt uttryck,

Måttet i staten = geometriskt förhållande, en(igt) personens värde. 10

Måttet i medbor(gerliga) samhällslifvet (συναλλαγματα) utan afs(ende) på den personliga förtjensten aritmetiskt.

Nem(igen) i staten: inflytande, makt efter personens förtjenst. Åt den fria andra rättigheter än åt slafven. Åt den insigtsfulle äfven mera egande större än åt den okunnige el(ke)r) egendomslöse.

Åter i köp lika mot lika. I ersättning för förnärmande. Äfven i straffet, ehuru här tillkommer andra momenter N. B. { / Afskräckande (Preventivt) / Bättrande /

Detta *Den utdelande* o(ck) *Den jemnande rättvisan*. διανεμητικον o(ck) διορθωτικον – *nempe* τό δικαιον. Justitia distributiva & expletrix. 20

Utgjorde ett uttryck af protester mot statens öfvermakt. Den rent subjektiva förde till blotta förnekandet el(ke)r) såsom redan hos Plato till den Visas tillbakadragenhet på en bestämmelse, för hvilken staten var likgiltig. Aristoteles äfven höll strängt på subjektets rätt, nem(igen) godt och ondt, hvad Subjekte) i handlingen vetat och velat. (N. B. Hans Imputationslära, frivillighet – föresats, afsigt). Men han fasthöll dervid det objektiva – seden öfverhufvud sås(om) nödvändig utgångspunkt, d. ä. det rättas objektiva tillvaro, och häri uppsökte en rättssfer, annan än statens. Familjen. Medborger(liga) Samhället. (Egendomen) 30
Men ännu osäkert. Staten egentligt ändamål o(ck) verkande orsak. Derf(öre) ännu idealstat, allt ordnande äfv(en) i familj o(ck) samhälle.

Hos Romarena utvecklades historiskt i lagen medvetandet om denna rättssfer utom statens, inom hvilken den subjektiva friheten skall göra sig gällande. Familjen o(ck) fadersmakten = naturlag. Likaså eganderätt, aftal = naturlag utan vidare. (Jus gentium)

Härtill lämpade sig Stoiska filosofin: »convenienter naturæ». I sig en konsekvens af Sokratismen o(ck) Platonismen, deri, att den vise drog sig tillbaka på sig sjelf o(ck) sin rationalis natura d. ä. ju mera tillbakadraget, apati, desto bättre. 40

Men häremot stod åter Romarens nationela o(ck) politiska medvetande. Individerna hade sin egen rättssfer, men skulle äfven lefva för staten, för Roms verldsvälde. Dermed äfven Romarens berättigande sås(om) civis, ett berättigande icke af naturen, utan som han skapat, som historiskt tillkommit genom Romardygd.

Derf(öre) de Romerska Stoikerna och Cicero sökte fasthålla lifvet i staten sås(om) förnuftigt nödvändigt. Visheten, Sapientia, rerum divinarum atqve humanarum cognitio var väl det yppersta. Men visheten såsom dygd var praktisk, prudentia – vetande om, hvad som bör göras: om hvad som öfverensstämmer med naturen – sås(om) erinradt, ytterst människans egen högre natur, recta ratio. 50

Deraf skalan: Gemensamhet mellan gudar o(ck) människor (förnuftet; mellan Menniskoslägtet (förnuft och talemått). Nation (ett språk). Stat (communio legis, imperii), Definition: Respublica = res populi. Populus = coetus multitudinis juris consensu & utilitatis communione

sociatus.

Dessa båda: rätt, d. ä. medborgarens dygd och nytta statsändamål.

Det är Stoikernas dygd och προσημενα – yttre Goda. Men tillika Romerskt: Nyttan.

Kulturstat <och> Rättsstat nemligen i meningen af individens, personens rätt.

Nyttan = historiskt betraktelsesätt öfverhufvud. Staten i förhållande till andra skall göra sitt välde, sin makt gällande – ehuru med iakttagande af det rätta, jus gentium i denna bemärkelse.

10 Idealstaten = den historiskt gifna, Romarstaten. Statsförfattningen kan icke göras utan vidare, såsom hos Grekerna <och> deras filosofer. Den är af historien gjord.

Icke heller lagarne i öfrigt. De hafva utbildat sig oberoende af författningen, på sin egen grund – naturrättens. Men äfven deri ingår det ändamålsenliga, det nyttiga i detaljbestämningarne klokheten,

20 Sålunda blir dock icke staten blott en anstalt, institution, så elker så inrättad, för ändamålets vinnande, dygd <och> nytta. Den är historiskt gifven. Och det Rätta är det, som i staten består. Dygden tager derur sitt innehåll. Rättvisan: neminem lædere, cuique suum tribuere – det är lif enligt lagen. Endast Benevolentia, som kommer dertill såsom moment, blir öfverlemnadt åt Subjektets pröfning. //N. B. I sjelfva lagen senare Æqvitas såsom princip, en högre Rätt:

- a) med afsende å Subjektets vilja –
- b) med afsende å objektiva förhållanden
- c) med afsende å naturliga förbindelser.

30 Äfven i lagskipningen *latitud* för domaren. // Och Romarens pligt mot staten är likaså gifven genom Romerska statens verldsställning. Den är en annan, än statsborgarens i alla andra stater. Han skall iakttaga folkrätten, han skall öfva tapperhet. Rom skall herrska och för detta ändamål skall han uppoffra sig utan vidare. Äfven denna verldsställning var historiskt gifven <och> gällde som sådan.

Grekerna kunde aldrig höja sig till denna historiska <och> politiska uppfattning. Derföre många stater. Alexanders rike icke Grekisk idee. Derföre också snabbt förfall i det inre; ty individens rätt såsom Subjektets abstracta ställdes mot staten. Men den var hos Romarena från början objektivt gestaltad i medborgerliga lagen, på dess egna rättsgrund,

<31>

40 Måna Herrar. Vi finna det allmänna medvetandet om staten <och> individens förhållande till densamma hos Romarena afvika från den Grekiska uppfattningen i synnerhet i två punkter.

Den ena: att staten betraktades vara till för ett historiskt bestämdt ändamål – väldet öfver folken verldsväldet, och detta ändamål förverkligas genom individernas Romarfolkets dygder. Till dessa hörde aktningen för det Rätta: »nulla unquam Respublica nec major, nec sanctor, nec bonis exemplis ditior fuit» Livius. Så äfven hos andra.

50 Grekerna höjde sig aldrig till denna historiska betraktelse, att gifva staten en bestämmelse utåt. //N. B. Alexanders verldsvälde icke Grekisk idé. Orientalisk – lärd af Perserna. // De fattade individens förhållande till densamma ur moralisk synpunkt nemligen så, att det i staten gällande och gifna Rätta fanns der, för att reglera individens handlingar – att staten hade blott denna inre bestämmelse. När den såsom rättsnorm förlorade denna religiösa helgd, sattes deremot subjektets moraliska berättigande att bestämma öfver rätt <och> orätt. Och äfven

Greklands stora tänkare, då de vände sig emot denna upplösande subjektivism, sökte blott visa, hvilken rättsgrunden var för det Rättas bestämmande genom staten. Plato: idén – det Goda. Äfven Aristoteles, som dock erkände det historiskt gifnas förnuftiga) nödvändighet såsom utgångspunkt (det naturliga: – Begären såsom innehåll – det historiska: seden för den sedliga karakteren) gaf staten såsom ändamål denna sedliga betydelse, att bestämma individens sedliga handlingar. Han tvekade derför icke, att äfven han uppställa en idealstat – icke med afsende) å statens historiska betydelse utåt, utan med afsende) å dess sedliga inåt, inom sig.

10

När derför äfven Cicero sätter ändamålet i individernas dygd, är detta Grekiskt, inflytande af Grekiska) spekulationer.

Deremot utgår hans bevisning, att denna bästa statsform, den Romerska är historiens verk ur det Romerska åskådningssättet.

För det andra: den Grekiska staten, der den konsekvent genomfördes, uppslukade individen, familjen och medborgerliga samhällslifvet. I verkligheten bestämde öfver dessa. Och i läran erkändes detta för berättigadt. Plato: utan allt betänkande. Aristoteles: forskande i det bestående, historien, erkände, att staten historiskt utgick ur familjen – och kommunen *pagus* – såsom ändamål i begreppet det första och derför tillika verkande orsak. Familj och) egendom berättigade. Rättvisan i inskränkta mening – jemnande – jemlikt berättigande. Men han kan icke lösslita sig från det allmänna betraktelsesättet, att staten i statsförfattningen skall ordna familj och) samhällslif.

20

Hos Romarena deremot vexte familjen upp på sin egen grund. I sig berättigad – egen tradition, egen kult, föräldramakten obestridd, ingen offentlig uppfostran annan, än i statens tjänst.

Likaså den medborgerliga lagen: eganderätt, aftal, grundade på jemlikhet och individens frihet, oberoende af staten och statsändamålet.

30

Derför hos Romarena icke denna strid mellan Subjektets rätt och Staten. Subjektet egde sin afskilda frihets-sfer i familjen och) samhällslifvet.

I båda fann sig det moraliska intresset tillfredsställt. Familjen bunden af seden. Men seden god. I äktenskapet kyskhet. I familjen huslighet, barnens lydnad, religiös helgd. I samhället lagen tvingande, men hvilande på individens rätt. Båda, när principerna söktes, naturlig rätt – d. ä. förnuftets rätt, det för den subjektiva öfvertygelsen rätta. Afsigten, motivet deri fria.

||N. B. Plebiscita; Edicta praetorum Juristernas utläggningar Responsa.|| Särskildt bör nämnas en i Romerska) lagen efterhand erkänd princip, fulländande Justum, det rätta, nemligen) *Æquitas* – billigheten. Strid om den noggranna betydelsen mellan Juristerna. Enkelt motvigt mot summum jus summa injuria. Afseende på 1:o afsigten & motivet; 2:o Yttre tvingande förhållanden; – 3:o sedliga band: familjens, vänskap, pligt mot staten.

40

Äfven i staten moraliteten det subjektiva) afgörandet tillfredsställt. *Civis Romanus* utgjorde ett särskildt positivt berättigande i förhållande) till individer af alla andra Rom underlagda folk. Dessutom, hvad som fordrades var Romardyg: rättvisa, tapperhet, hofsamhet, enkelt lif vid plagen och den hemplanterade kålen. Horatius). – Klokhet i värdigt uppträdande och) i politiken. Dertill medvetandet, att dessa dygder, d. v. s. individen gjort Romerska) staten till, hvad den var. Och ingenstädes hade patriotismen större ära. Dygdläran, moralen = förfädrens exempel. Intressant hos Cicero: endast från) Romerska)

50

historien. Dem upphöjde historieskrifvarena, talarena (skalder? historiskt episka, få – magra). Triumfens ära var den högsta för en dödlig. Hos Grekerna deremot Ostracism, afundsjuka, otacksamhet, farhågor för friheten.

Såsom visadt redan hos Grekerna fr⟨än⟩ Sokrates uppdykade tanken på ett allmänt menisktigt samfund. Hos Romarena ingick i aktningen för folkrätten Jus gentium i egentlig mening och sås⟨om⟩ det hos alla folk i samhällslifvet gällande rätta. Intet af naturen gifvet företråde hos

10 Romarena, utan förvärfvadt.

Äfven Cicero, sås⟨om⟩ vi sett, talar om det allm⟨änna⟩ menkliga samfundet. Utlägger äfven pligterna mot fremmande Fabricius, Regulus, fides servanda – justitia colenda. Men en tanke derpå, att Rom⟨erska⟩ väldet var för menkligheten, synes icke hafva uppstått. Det skulle vara utan vidare, hvad historien gjort det till – endast negativt: Icke bryta mot det rätta.

Likväl under Romarena början till en allmän historia. Berättelse, icke pragmatisk.

20 Grunden den lätt insedda: att allm⟨än⟩ menklig rätt icke erkänd. Ty jus naturæ alltid på det politiska underlaget af justitia distributiva. Det var de frias rätt. Slafvarnes icke. De hade sin skilda. Cicero i ett par rader om rättvisan mot dem: »opera exigenda, justa præbenda». Blott efterhand gjorde lagarne något till deras skydd. Familj – egendom egde de icke. Staten angick dem icke. Och krigets rätt medgaf, att den fria förvandlades till ofri.

Emedan såk⟨unda⟩ Jus naturæ likväl icke allmän menniskorätt – kunde icke heller medvetandet om en statens historiska betydelse för menkligheten finnas,

30 Det var åt Kristendomen förbehållet att fostra ideerna härom. Men det var ett långt arbete. Det första kristendomen gjorde, var att förneka hela den antika staten, som också snart förnekade sig sjelf. Den medborgerliga samhällsordningen, sådan den var, måste af de kristna erkännas för ett godt; men något annat ändamål, än dess upprätthållande hade till vidare staten för dem icke.

40 Också var under Rom⟨erska⟩ Kejsardömet allt annat statsändamål försvunnet. Det politiska lifvet, lifvet i staten var intet; och det kunde icke mera vara fråga om den moralkiska sjelfbestämmelsens förhållande till det i staten Rätta. Icke heller om någon uppoffring för verldsväldet – dess grundläggande och bibehållande genom Romardygden. Härarne barbarer, frigifna slafvar, Romerska medborgaren hade deri ingen del. Att afhålla de påträngande folken fr⟨än⟩ infall och plundring och att dämpa generalernas uppror detta hela statsvärfvet. Gick således ut på att bibehålla något slags medborgerligt rättstillstånd – hvilket likväl Imperatorerna sjelfva efter behag bröto, disponerande öfver lif och egendom. Det var dock bättre än allmän laglöshet.

50 Derföre fortfarande under denna tid, som vi veta, utbildades det medborgerliga rättstillståndet i lagarne. Dessa systematiserades nu först och återfördes till allmänna principer. Hvad om dem anfördt derföre delvis anticiperadt – nemkligen såsom i deras anda, ehuru senare bestämdare utveckladt.

Om de kristna åsigternas inverkan i det följande,

⟨32⟩

M⟨ina⟩ Herrar. Kristendomens första omedelbara inflytande på medvetandet om staten var, att förneka hos densamma all högre

betydelse.

När lifvet på jorden öfverhufvud fick rolen af ett syndastraff, kunde icke heller de former i hvilka det rör sig hafva något högre värde, än det af nödtvungna medel, för att hjälpligen komma lifvet till ända.

Likaså:, när all sedelära fanns i religionen och förmågan att följa den berodde af gudomlig nåd, så var staten såsom sedlig institution öfverflödig och, om äfven den bästa, oförmögen att föra individen till sedlighet.

Öfverhufvud kunde ingen fråga om rätt och orätt uppstå. Hvad rätt är, var oföränderligt fastställt i den gudomliga uppenbarelsen. Någon spekulation öfver det Högsta Goda, öfver människans bestämmelse, behöfdes icke, icke heller öfver sättet att förverkliga den. Guds nåd var det enda eftersträfvansvärda, vissheten derom, den enda lycksalighet, och medlet att hinna den var ett, gifvet – tron på Kristus.

Det gick dock icke an, att i denna onda verld lefva utan all samhällsordning. En öfverhet måste finnas de ogudaktiga till näpst. Staten fick derföre för de kristna betydelsen, att vara denna straffanstalt – och emedan dock genom samhällslagen oordning förorättande och öfvervåld äfven förebyggdes, en polisanstalt.

Också var den stat, i hvilken Kristendomen utbredde sig ingenting annat. Det politiska lifvet hade förlorat sitt värde. Det gaf ingen frihet. Patriotismen egde intet rum. I de kufvade länderna kunde intet intresse för Romerska statens bestånd finnas. Mod till sjelfständighet fanns icke heller. Romarene sjelfve voro lika försjunkna. För rikets bestånd behöfdes icke Romardygd, utan krigshärar; och dessa voro derföre sammansatta af allt slags folk hellre, än af Romare,

Under denna samma tid systematiserades och utarbetades också Romerska lagen; endast att den numera förfullständigades icke genom folkbeslut och domstolarne, utan genom Kejsarliga edikter, grundade på de lärda juristernas utläggningar – i bästa fall. Staten bevisade sig häri verkligen numera vara till blott för den medborgerliga samhällsordningens bibehållande, så ofta icke vilda imperatorer sjelfva kullkastade den – herrskande öfver medborgarens lif och egendom. Men det är en gammal anmärkning, att despotismens misshandlingar träffa mera den närmaste omgifningen samhällets summiteter, än den stora massan; och såsom antikens statslärare visade, har den vanligen denna grund och detta upphof, att massan föredrar enväldet framför mångväldet, – deras erfarenhet lärde dem: ochlokratin, de rikas väld, såsom demokratins efterträdare, emedan massan ger makten åt den, som föder den – och roar den, panem & circenses,

Vi hafva vid afhandlandet af den Romerska lagen och medborgerliga samhällslifvet delvis anticiperat denna tid, under hvilken lagens återförande till dess principer fortgick.

Af Romerska staten, hela Romerska kulturen, var det också lagen och medborgerliga samhällsinrättningarna, som bäst öfverlevvat Rom och mest fruktbarande verkat – visserligen äfven litteraturen; men den egentligen formelt mönster. Romerska municipalinrättningen bibehöll sig i städerna. Mot Kejsardömet slut blott form. I Östromerska riket derefter upphäfven. Men i Vestern stärktes under laglösheten utom stadsmurarna. Likaså Romersk civillag gjorde sig efterhand gällande hos invandrande folken med bosättningen och fasta egendomen.

Antika lärdomen och filosofin gjorde sig behöflig i kristna kyrkan först för Apologetiken – snart äfven i kyrkoläran bestämmande dogmatiken. Läran om Treenigheten – de båda naturerna – syndafallet

– viljans frihet – (imputation) o. s. v. I sådant afvikande sekter, som måste vederläggas, kyrkans o<ch> lärans enhet upprätthållas.

Man stannade vid denna spekulaton. Det första behofvet största intresset – en metafysisk teologi.

10 Så gjorde de Alexandrinska filosoferna, Ny-Platonikerna, hvilka i den antika filosofin upptogo kristna elementer. I läran om anden hade antika filosofin alltid stannat vid ett mera ell<er> mindre naturalistiskt betraktelsesätt. Kristendomen gaf medvetandet om Gud såsom ande. I Judendomen ännu antropomorfskt. Gud kunde ses och höras. I kristendomen rent andligt: själfmedvetandet. Likaså menniskoanden. Deri kvalitativt skild från naturen. Alexandrinerna upptogo detta. Neoplatoniker, emedan sökte alltings grund i tanken, ideerna; men i dessa såsom den absoluta andens Vara.

De egentliga kristna tänkarene, Kyrkofäderne, icke så. Den antika filosofin var för dem hellre instrument, medel. En del sökte derjemte visa, huru allt det i den antika filosofin, som hade något värde innehölls i kristendomen. Så t. ex. Origenes. Apologiserande. † 188 e. Chr. Men längre hunna bevisades de hedniska lärornas falskhet o<ch> lifvets olycka. Så framför andra *Augustinus*. † 430.

20 Af honom hafva ett märkvärdigt arbete *De civitate Dei* – hvilket kan anses sås<om> representerande den Kristna uppfattningen af samhällslifvet och staten. Skref äfven annat i det praktiska insläende: Om menskliga friheten (Nådevalet). Om det högsta Goda. Om det Godas väsende.

Skriften *De civitate Dei* är vidlyftig. 22 Böcker hvarje med ett antal af XV till XXX kapitel.

Hufvudändamålet är att visa hvad den gudomliga staten är, nemligen de gudfruktigas gemenskap – i denna verld bristfällig, bortom densamma fullkomnad. Men härvid kommer till tals dess förhållande till den jordiska staten – och derföre Augustini uppfattning af dennas betydelse.

Ingressen fr<ån> Roms förstöring af Vestgötherna – skyldd på de Kristnas religion. Visar i de 5 första böckerna, att hela Roms historia före kristendomen är full af olyckor – att gudarne icke förmått skydda derifrån. Att Guds försyn medgifvit Roms tillvext – icke gudarne, icke ödet. Sedan i 6–10: att gudarna än mindre hjälpa något för det eviga lifvet. Går igenom läran om gudar och demoner. Exempel ur deras dyrkan, huru oförnuftig, sedeslös. Vidare åberopar Varro, Apulejus, andra, som redan visat, huru befängd gudahistorien är.

40 Först sedan i 11:e öfvergår att visa den gudomliga och den jordiska statens upprinnelse, beskaffenhet och historia. Af naivt intresse,

{3}

M<ina> H<errar>. Sades Augustini *De civitate Dei* – bevisar i de fem första böckerna, att hedendomens gudar icke skyddat Rom för uppror, härjningar o<ch> förödelse. Andrager äfven andra exempel (Trojas). Säger: klart, att bilden icke skyddar krigarena, utan krigarena bilden. I de följande fem böckerna Gudaläran i allmänhet, kultur o. s. v. N. B. än mindre säkerhet för evigt lif.

50 När han här kommer att tala om Romerska väldet undersöker han huruvida det uppstått genom Romarens dygder. Summan är: hos Romarena frihetsbegär, öfvergick till herrskarlust. Känsla för äran, »cupiditas laudis & gloriæ» = en last, men en, som uttränger andra sämre, lägre laster. Dygd: att lemna äran åt Gud. Jordisk belöning, »De hafva fått sin lön».

N. B. Citater ur Virgil(íus) och Sallust(íus). Den förra:

Tu regere imperio populos, Romane, memento.
Hæ tibi erunt artes, *pacique imponere morem.*
Parcere subjectis & debellare superbos!

Nemkígen) antydning om ett allm(änt) mensklígt ändamål.

Augustinus finner icke, att folken vunnit på Rom(erska) väldet. »Qvid interest sub cuius imperio vivet homo moriturus, si illi, qui imperant, ad impia & iniqva non cogant»? – Detta uttryck för hela hans åsigt om staten,

10

Sedan sålunda nedsatt hedendomen såsom förande till hvarken jordiskt godt ell(er) evigt lif – erkännande likväl att oberoende deraf dygder – eg(entligen) dock blott mindre laster funnits och fått sin jordiska belöning – öfvergår i Lib(er) XI till läran om de båda staterna.

Börjar med goda och onda änglar. Verldens skapelse, syndafallet. Först i Lib(er) XV om de två slags menniskor: Guds barn o(ch) menniskors barn, fr(ån) Abel o(ch) Seth – och Kain.

Första stat (civitas) grundlagd af Cain – Rom af Romulus! likaså brodermördare. Texten säger »stad». Men i antiken stad = stat, nemkígen) kring denna kärna bildade sig. Ingeniöst mot anmärkningar, att Cain hade en son Enoch, efter hvilkens han kallade staden: hvad skulle med stad göra för två män? In summa fyra på jorden. Augustínus) säger: den tidens menniskor hunno se en hel stam i sin afkomma; och är icke sagdt, att Enoch var enda sonen. Många kunde vara derförinnan födda – och voro det säkert, ehuru ej uppräknas. Enoch nämnes, emedan staden efter honom kallades,

20

Sedan fortgår berättelsen till syndafloden. Gudsstaten bevarad i Noach. Derifrån till Abraham o. s. v. Judiska staten naturligtvis en jordisk stat, men i sig bevarande den gudomliga. Det jordiska Jerusa-lem o(ch) det himmelska. Profeterna tala dels om ena, dels om andra, dels om båda. Bör skiljas.

30

Med Abraham samtida endast jordiska stater: Assyrien (Babylon förvirring), Egypten, Sicyon – i de tre verldsdelarne. Sedan Grek(iska) staterna, Athen – och Rom. Om stridigheterna i filosofernas läror. Varro säger: 288 meningar kunna vara om det Högsta Goda. Hos Profeterna deremot öfverensstämmelse.

Slutligen: Kristendomen. Församlingen = Gudsstaten – ehuru ännu den ofullkomliga. Detta det historiska Lib(ri) XV–XVIII.

I Lib(er) XIX utlägger egentligen skilnaden mellan båda.

40

Här om det H(ögsta) Goda. Visar att hedendomens dygder, äfven de lofvärda blott ständíg strid: så hofsamheten σωφροσύνη – motarbetad o(ch) besegrad af begären; φρονησις – prudentia otillräcklig att skilja ondt fr(ån) godt – ἀφετή fördömlig mot andra (försonlighet mildhet). ***** = skryt; lifvets undflyende gudlöshet. Att fly fegt, icke tappert. Om δικαιοσύνη icke särskildt. Ingår i frågan om samhällsordningen.

De Kristnas H(ögsta) Goda = evigt lif, friden i Gud. Äfven på denna jord frid, så vidt möjligt. Pax corporis. Animæ irrationalis = requies appetitium; rationalis = cognitionis actionisque consensio, – corporis & animæ = ordinata vita & salus; hominis & Dei = in fide sub æterna lege obædientia; hominum = ordinata concordia; domus = ordin(ata) imperandi atq(ue) obediendi concordia cohabitantium; civitatis = ordin(ata) &c. civium; coelestis civitatis = ordinatissima & concordissima societatis fruenti Deo et invicem in Deo.

50

Äfven jordiska samhället sträfvar till frid. Men finnes icke i familjen.

Icke i staten; för den föras krig; men ständiga. Det tredje samfundet menskligheten; språkskilnaden: hellre med sin hand en med en fremling. Rom(erska) universalväldet bredt ut språket, förenadt de förut krigande. Men sedan inbördes krig.

I staten rättvisa omöjlig – det Rätta kan ej utletas – edgång, tortyr förgäfvat. Misstag alltid möjligt. Likaså rättvisa krig? Allt krig mot ändamålet. Den rättvise tvingas till krig af den orättvisa.

Det fjerde samfundet: gudars och människors – inbillade gudar,

10 Medborgaren i den himmelska staten söker all sagde frid. Han begagnar derföre äfven i familjen allt det, som den jordiska civis. Men sås(om) blott något förgängligt – för den eviga friden som ändamål – ty ofriden i de lägre graderna stör den högre. – Likaså i staten: han begagnar den jordiska friden – han lyder lagarne o. s. v. Nemkigen i familjen, der är han fader, barn, husbonden, tjenare. Men i staten: der är han blott passiv samhällsmedlem.

Ett märkligt ställe i denna exposition är frågan om slafveriet. Det är syndastraff. Af naturen icke sådan Gud skapat människan. Men genom affallet syndens träl. I bibeln icke tal om slafvar, förrän efter syndaflo-
20 den om Cham o(ch) hans afföda. Men sedan hafva många »Justi» haft slafvar, d. v. s. patriarkerna &c. »Servitus poenalis» ehuru icke af den af Gud skapade naturen, hör nu, efter synden, den naturliga ordningen till, hvilken icke får brytas; ty skulle den aldrig varit bruten, skulle straffet icke finnas, »nihil esset poenali servitute coercendum. Servus = quia captivi servabantur (ur Digestæ) – hvilka enkigt krigsbruk kunnat dödas. Den kristna begagnar detta imperium sås(om) annat, men likasom patriarkerna håller han äfven slafven i sin familj till gudsdyrkan.

Slutar hithörande med kritik öfver Scipio's definition på stat i Cicero's »De Republica». Hufvudsakligen: att der icke finnes »consensus juris». Ty justitia = cuique suum tribuere. Men här icke åt Gud, hvad Gud tillhör. Jus kan alltså icke finnas. Derföre icke heller
30 populus. Respublica icke res populi.

Här äfven förlorade ställen ur skriften. Nemkigen i disputation om rättvisan och orättvisan som statsmaxim. Ur svaret anföres: att Rom (staten) herrskar öfver provinserna för deras nytta skuld. //N. B.// Nemkigen »aufertur injuriarum licentia». De befinna sig bättre sås(om) underkufvade, än förut. Augustinus citerar: »Cur igitur Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini cæterisque vitiosis animi partibus?» säger: häri vederlägger bevisaren sig sjelf. Ty så är det
40 i fråga om den sanna guden, och en själ, som gör guds vilja. Men sådant icke i Rom, i Scipios stat.

Sätter i stället: »Populus = coetus multitudinis rationalis, rerum, quod diligit, concordie communionem sociatus».

Passar in på båda staterna,

I en sak måste den, som tillhör Guds stat, skilja sig från den jordiska staten, icke underkasta sig, i fråga nemkigen om religionen. Han ger tillkänna, att, der de kristna äro många nog, de skola sätta sig till motvärn. Men der de måste underkasta sig förföljelser, följa martyrer-
50 nas exempel.

10 Ihågkommas: Augustinus skref kring 400. De stora förföljelserna förbi. Redan i arbetets början – att kristna tempel i Rom, och att vid plundringen de, icke de hedniska, gåfvo skydd,

{34}

M(ina) H(errar). Funnit, att Augustini lära går ut derpå, att den

jordiska staten är ett nödvändigt ondt, härflytande ur syndafallet. För familjen erkänner han ännu ett positivt deltagande – icke blott obedientia utan äfven imperium – ehuru han icke heller i familjen ser något i och för sig godt och sedligt. Läger an på att beskrifva dess bekymmer o<ch> ofrid. Men för staten har den gudfruktige blott en passiv rol, att konformera sig, lyda öfverhet och lagar, hålla frid. //»Utimum & nos pace Babylonis».

I och för sig, en<ligt> den af Gud skapade ursprungliga menniskonaturen, skulle båda vara obehöfliga. Nu äro de oundvikliga för människans ondska skuld. Utan frid i den störes äfven den högsta friden med Gud och i Gud.

Se Föregående.

I Lib<ri> XX – XXII Om yttersta domen och eviga saligheten samt fördömsen,

Af Stahl i »Philosophie des Rechts» anföres, att Augustinus skulle icke blott betraktat Staten såsom ett för jordlifvet oundvikligt medel äfven för medborgaren i civitas Dei, utan yrkat, att den förra bör tjena den senare genom att qväfva o<ch> straffa irläror. Deraf finnes i detta arbete intet. Stahl säger: »besonders in einigen seiner Briefe» och citerar tvenne. Känner dem icke. Här talar om »necessitas caritatis», att mottaga imperium, men såvidt kunnat finna med afs<eende> på kyrkan och »episcopatus». Nem<ligen> anser icke ens detta böra eftersträfvast utan vita otiosa föredragas för betraktelsens skuld. Men »salva fide» kan äfven ingå på »vita actiosa», der »officium caritatis fordrar det, och då »si opus valeat ad eam salutem subditorum, quæ secundum Deum est».

Det är dock redan med denna tid öfverensstämmande, att, sedan kristendomen blifvit hofreligion, statsmakten användes för dess uppehållande och utbredande. Redan Valens, säs<om> Arion, förföljde Nicæiska mötets anhängare. Andra tvärtom. Under Theodosius den senare statsreligion. Augustinus lefde öfver detta. Efter delningen upplösning i VestRomerska, och religiösa strider och förföljelsen till vidare i det orientaliska Romarriket. Vi måste tro, att Augustinus häri icke gillade ofriden, i läran. Det är den enda punkt, i hvilken han säger, att »discordia» måste finnas mellan de Guds stats o<ch> den jordiska statens män. Man sanningen till ära säges, att äfven denna ofrid en<ligt> Augustinus är passiv. Jordiska staten skall lemna kristna tron ostörd – låta Gudsstaten fritt utbreda sig utan afs<eende> på skilda stater, länder och folk. Alla lagar o<ch> författningar, all styrelse, som icke tvingar kränka dess bud – får vara. Det är allt,

Yttranden i hierarkisk anda, må alltså i brefven finnas. Men lära är hierarkin hos Augustinus påtagligen icke. Den skulle eljest icke saknas i *De civitate Dei*.

Stahl äfven eljest icke noggrann. Säger: att Augustinus erkänner hedendomens dygder o<ch> Romarensas – men förtiger, att de för honom äro mindre laster. Likaså: då Stahl menar, att »civitas terrena» icke egentligen berör den verkliga staten, utan de ogudaktigas samfund. Ty Augustinus talar icke blott om personer och handlingar – utan om lagar och institutioner.

Deremot synes väl träffadt: att Augustinus framställt den första historiens filosofi. Dennas hufvudtanke är: att Gudsmedvetandet, tron på och lifvet i Gud utgör den historien genomgående gudomliga ordningen. Verldshändelserna i öfrigt syndens frukt, men hafva detta goda med sig, att äfven medborgaren i Gudsstaten kan begagna dem för sitt ändamål.

För de följande seklerna Medeltiden måste vara korta. Hvad staten utvecklade sig till det är hufvudsak. Teorin ringa,

De inträngande Germaniska folken togo de färdigt kultiverade länderna i besittning, med odlare och allt. Det blef privategendom, och hvarje rike efterhand en sådan besittning. Statsmakten = eganderätt.

10 Denna den stora skilnaden från antiken. Äfven Greklands Tyrann var blott herrskare, ofta en duglig, den färdiga statens styresman. Tidigare konungaslägter: makten i arf; men såsom ett embete. Så äfven Roms imperatorer: voro konsuler och tribuner. T. o. m. i ÖstRom endast styrande.

Men en Frankisk konung o. s. v. han egde sitt rike. Det var hans jordagods. Deri skilnaden.

Germaniska härförarene samlade kring sig folk genom egendom och frikostighet. Den måste underhållas genom ströftåg. När de lyckades blifva bestående eröfningar, var jorden hans. Han bevisade deraf frikostighet efter behag.

20 Vid eröfningarne mängd af chefer. Bevisligt, att jorden delades i fullkomligt fria Allodier. Till högsta chefen blott personligt förhållande för gemensamt försvar.

Men efterhand aflät af allodierna Beneficier, åt de lottlösa, som först lefde hos allodialherrarna. Och genom arf eller våld sammanflöto småningom allodierna till den mäktigaste – konungen. Han egde riket. Dock vissa vilkor. Förlänningar på tid – ärftliga. Alla bundna genom vissa åligganden. Bandet fästadt vid egendomen, icke personen. ||Detta t. o. m. till lösegendomen. Tre hemman en krigare. Sex, egande 5 solidi, ställa likaså en. Carleken Störe.|| Feodalväldet,

Samhällslärans Historia 35–40.

30 Vårterminen 1862,

(35)

Måna Herrar. Sades. Medeltidens stat har utgått ur privaträttsliga förbindelser, ur aftal enskilda emellan – icke ett så kalladt samhällskontrakt, allas med alla, utan utan upplösliga aftal.

40 Förbindelsen mellan härföraren och hans följeslagare rent personlig. Upphörde, när krigståget var slut eller i freden, när som helst. Denna frivilliga förbindelse kvarstod efter eröfningen. Äfven de, som delade jorden mellan sig, stodo icke för egendomen i förbindelse till högsta härföraren, konungen.

50 Men efterhand öfvergick förbindelsen på egendomen, följde med den. De fria allodierna lotterna, förvandlades till förlänningar. Krigstjensten var vid dem bunden. Men ännu långt förrän skatter från dem erlades till konungen eller staten. Konungen uppehöll sitt hof med egna revenyer. På förläningsinnehafvarene fördelades, embetena. Rättvisan skipades i början öfver de fria männen, eröfrar-racen, af deras egna församlingar under allodialinnehafvarens ordförandeskap, öfver de besegrade blott af denne. Församlingarne i större och mindre kretsar: grefskap, centurier, decennier. Efterhand blefvo egendomsinnehafvarene ensama domare – församlingarne derbredvid. Men de besöktes icke och hade ingen exekutiv makt. ||Feodalherrarna förmådde exsequera och gifva skydd.|| Slutligen kom dertill konungens uppdrag genom grefvarne – ursprungligen militära befälhafvare – vidare enkoma domare – under deras presidium *Scabini* (Carleken Störe) – och ännu *Missi dominicis*, kungliga superintendenter.

Detta allt rörer V till X seklet och egentligen Frankerna. (Ur Guizot: »Essais sur l'histoire de France» – Men gången ungefär densamma öfverallt. Konungamakten från att vara en egendomsherres blef samhällsordningen skyddande makt. Men under svaga regenter feodalherrarnes tillvexte. Sjelfva, blefvo ärftliga och oberoende. Likaså förläningarne. Ännu att märka, att den kufvade racen genom hofembeten i konungens svit och de stora feodalherrarnes kommo till makt och förläningar – och att sålunda båda racerna i de högre klasserna sammangjötos. I de lägre derigenom, att de förut egendomslösa anhängarene af förarene fingo förläningar – arrenden och kommo på samma fot med massan af de kufvade – glebæ adscripti. 10

Massans intresse understödde konungamakten. Valmonarkin var den egentliga formen, men val vanligen inom släkten. När krigståg företagits, hade det skett genom de samlade krigarenas beslut. Så fortforo äfven folkförsamlingar för riket, först alla fria, sedan feodaladeln – presterskapet och i Frankrike och England äfven städerna. Men när konungamakten tillvexte och ärftligheten inträdde, förföll detta mer och mer. Absolut konungamakt behöfdes för den feodala, laglöshetens kufvande.

Det var när konungamakten stadgade sig, d. v. s. när en stat icke blott ett samhälle började finnas som teorin framträdde. 20

Den solida lärdom, som ännu fanns hos kyrkofäderna, måste hos de barbariska folken saknas. Deras kristendom var en rå häpnad, mera beroende af kulten än af läran. Presterskapet hade ganska litet behof af den senare. Ur det vetande, som i de eröfrade länderna förefanns spridde sig först efterhand något till eröfrarene – medan tillika under deras vilda framfart vetandets institutioner – skolor och biblioteker förstördes. Under den tid de nya Vesterländska staterna bildade sig okunnighet och mörker. Sedan från Charles Stores tid samhällsordningen blef fastare och skolor åter uppstodo fortsattes spekulatior i Kyrkofädrens anda öfver Kristendomens läror; men med mera frihet. Icke mera bevisning mot hedningarna eller sekternas strider, utan förnuftsintresse – att göra trons innehåll allmängiltigt genom bevisning, i tankens form. Redan från 11:e seklet utmärkta tänkare: Anselm, Abælard. 30

Dels Platos – dels Aristoteles inflytande på formen. Från samma tid blefvo Aristoteles metafysik, Fysiska och Ethiska skrifter kända genom Araberna, som i Syrien kommit öfver Grekisk lärdom och medfört den till Spanien. Bevis nog, huru förstörande härjningen i Vesterlandet, äfven i Italien varit. Nu blef Aristoteles uteslutande ledaren – d. ä. kristna läror i denna form. Studerades i Cordoba i Spanien. Matematik och Medicin. Derifrån Arabiska Aristotelikers arbeten. Men äfven skaffade man sig manuskripter från Konstantinopel och öfversättningar till Latin blefvo talrika. Särskilda förbud mot Metafysik och Fysik. Endast de Logiska: Organon, Topikai – tolererade. 40

Hela tidsintresset låg dock åt den teoretiska delen. I den praktiska blott Moral. Så Abælard,

När undersökningen vände sig till staten var det första regeringsmaktens berättigande.

Helst annat än hos Grekerna: Om det i staten rätta är φουεε eller νόμω. 50

Svaret, att konungamakten är gudomlig makt, af gud öfverlåten. Men jemte den andliga makten. Fråga om hvarderas företråde. I början den Påfliga maktens allmänt erkänd. Omedelbart öfverlemnad åt Apostelen af Frälsaren. Den kungliga myndigheten sekundär; skall

enkigt) bibeln vara, men underordnad den andliga. Från) C(arl) d(en) St(ore)s tid åsigt en nog allmän, att blott en verldslig säs(om) en andlig makt i Kristenheten borde finnas.

Denna teori understödde konungamaktens tillväxt. Höll människorna vid religiös vördnad för öfverheten. Konungamakt af Guds nåd. Hade i denna form dock betydelsen: att staten var gudomlig institution – i och för sig förnuftig.

10 Det var allt ett framsteg från) kristendomens första tid och Augustinus. Jordlifvet var väl lika syndfullt – en pröfvotid. Men staten var elker) skulle vara en »Guds stat». Man hade redan mod att förutsätta detta som ändamål.

Nu var påfvemakten icke till för sin egen skuld utan för den Kristna lärens och) sedens. Der fanns ett gifvet innehåll, som den skulle göra gällande. Så måste äfven konungamakten vara till för ett sådant. Såsom underordnad den andliga var dess ändamål i första rummet kyrkans försvarande. Regenten bar svärdet till kyrkans tjänst.

20 Men derutom stod den medborgerliga samhällsordningen skipandet af lag och) rätt. Det var ur den, ur personliga och egendomsförhållanden, medeltidsstaten utgick. Detta var Germanernas omtalade anspråk på individuell frihet. Han lät säga sig, att öfverheten var af Gud. Men den fick icke göra intrång på hans berättiganden.

I den Grekiska staten försvann tidigt individen för staten. I den Germaniska) kostade det seklers arbete för att böja individen under statsmakten.

Säs(om) för religionsläran – försöktes äfven en teori för detta statens innehåll – att herrska i samhället, skipa lag och) rätt.

36)

30 M(ina) H(errar). I små kommuner som tillika hafva politisk sjelfständighet, kan staten vara och förblifva blott en samhällsinrättning. Emedan suveräniteten är maktlös förblir den der blott ett namn. Men jag vet icke att historien har något annat exempel på stater, hvilka likväl till sin inre form varit blott samhällsinrättningar, som dessa Germaniska stater i Medeltidens början.

40 Germanernas egna lagar voro mest strafflag – denna likväl i civilrättens form. Straffet var ersättning och böter till den læderade eller hans slägt. Lif och) lem hade sin taxa olika för skilda samhällsklasser. Brottet var en enskild oförrätt, icke brott mot samhällsordningen. Men detta förändrades efterhand under Romerska lagens inflytande. Straffen blefvo urbotade straff, livets förlust o. s. v. Någon mera omfattande civillag behöfves icke i det halfvilda tillståndet. Först fasta boningsplatser och besittning af odlad jord – eller sjöfart och) handel o. s. v. gör den behöflig. Den utbildade Romerska civillagen funno invandrarna färdig – och den blef öfverhufvud deras. När ett mera ordnad rättstillstånd inträdde, när statsenheten mera utbildade sig, representerad af den vexande konungamakten – då finner man äfven försök till en teori öfver staten.

50 Såsom redan anfördt: Aristoteles skrifter blefvo från 11:e seklet mera kända och allmänna. Och uppenbart är, att äfven statsteorin af honom lånades, med de afvikelser dock, hvilka kyrkans tillvaro och maktställning och erkända prioritet gjorde nödvändiga. Äfvenså återfinner man inflytandet af de i Romerska lagen nedlagda Rättsteorierna.

Såsom representerande denna tids samhällslära antages allmänt *Thomas af Aqvino* († 1274). Lefde således under Fr(edrik) II:s tid och) Interregnum i Tyskland, Ludvig) d(en) Helige)s i Frankrike. Påfve-

makten var då stadgad. Lärde i Paris, Bonn, Rom.

En af de utmärktaste lärare i medeltidens filosofiska teologi. »Summa theologiæ tripartita» till medeltidens slut allmän lärobok.

En af de få, som äfven afhandlat etik. Pars II:a. Här äfven Om Lagarne.

Lex æterna = Förnuftet i Gud – en allmännare skolastisk lära. Icke särskildt från viljan; men i afseende på verldsstyrelsen förnuftet viljans lag.

Lex naturalis = den hos människan inplantade sedelagen, participation af den eviga i Gud.

Lex humana = de positiva lagarne = utläggningar af *lex naturalis*.

Härtill *Lex divina* = den uppenbarade lagen, emedan humana otillräcklig för människans högsta ändamål.

För vårt ämne uppfattningen af *lex humana* hufvudsak.

Här träder Aristoteles in. Hans lära om Rättvisan. Icke något speciellt innehåll utan dygdens utöfning i förhållande till andra. Dervid icke fråga om det moraliska uppsåtet, utan blott, att det sker som *lex naturalis* bjuder. Nemligen öfriga tre kardinaldygder människans förhållande till sig sjelf. Vidare detta justum = jus. Lagarne uttala det men i en bestämd, af ort och tid beroende form, hvad som enkligt detta folks uppfattning skall vara. Jus såsom till grunden liggande allmänt justum = jus naturale, d. v. s. *lex naturalis* med afseende på rättvisan.

Enligt Aristoteles likaså justitia »distributiva» och »commutativa» N. B. hvaraf politisk och medborgerlig lag. D. v. s. med afsende på *individens* berättigande. Iakttagandet = »justitia particularis». Men utom den »Justitia universalis» = Iakttagandet af justum i förhållande till det allmänna (ex bonum commune). Och detta all jordisk dygds slutändamål. Det är skapelsens (enkligt *lex æterna*); ty både i natur och historie afses det hela. Tydligt, att här fråga om alla individers Bästa.

Uppfattningen redan en helt annan, än Augustini. Lagen, samhället, samhällsordningen icke något tillfälligt de gudlösas verk, utan går positivt ut ur förnuftet i Gud, endast förmedladt och – respektive för dunkladt genom i *lex naturalis*.

Men också finner man, att i det anförda innebäres en uppfattning af staten ur det medborgerliga samhällets synpunkt. Individens och alla individers Bästa är ändamålet. Likväl har äfven den betydelse: att justitia univerlis utgör verkande orsak i bestämmande af all dygd – ger den sin plats N. B. Plato. Men härtill icke *lex naturalis* ensam tillräcklig, utan *lex æterna*, uppenbarad, och kärleken såsom verkande jemte och öfver rättvisan, genom gudomlig nåd. Innebär andliga maktens öfverordnande.

Thomas af Aqvino afhandlar i sin Etik i Summa Theologiæ endast detta allmänna. Icke egentlig statslära; hvarföre hans åsichter rörande staten endast kunna härur dragas såsom konsekvenser.

Men man har ett annat, som tillskrifvits honom: »*De regimine principum*». Äktheten bestridd. Innehållet delvis antyder en något senare tid. Huru än förhåller sig: en representant af medeltidens betraktelsesätt.

Här utgångspunkten å ena sidan från Aristoteles. Samhället öfverhufvud utgår ur »*Indigentia hominum*», ξῶον πολιτικόν. Staten såsom det Hela före delarna – slutändamål och verkande orsak.

Men å andra sidan: gudomlig institution. Statsmakten öfverlemnad af Gud genom Kyrkan – åt Konstantin, sedan åt Karl den Store.

I förra hänseendet allmänna Bästa högst Dygden, statsändamål. I

10

20

30

40

50

senare likaså denna, men icke blott jordisk, utan sås⟨om⟩ evig salighet, hvartill den blir medlet genom uppenbarelse o⟨ch⟩ gudomlig nåd. N. B. ||Enkigt⟨ Thomas dygdena äfv⟨en⟩ i det eviga lifvet, men annat innehåll. Nemligen⟨ Dygden = habitus, sedlig karakter.||

Båda principerna kunna visst tänkas förenade, emedan den förra tillhör lex naturalis, och denna participation af lex æterna, men för sig otillräcklig. I båda hänseenden annat än Augustini lära. Staten icke blott tillfällig, af synden, utan i den gudomliga verldsplanen,

10 I Summa förekommer efter Polybius, Cicero o. s. v., att den blandade författningen den bästa. Men allm⟨än⟩ medeltidsåsigt kejsaredömet, monarkin. Denna förutsättes. Här äfven genom lag inskränkt, ehuru statsmaktens attributer: lagstiftning, lagskipning. Här den närmare uppgiften: 1:o frid 2:o att leda allas verksamhet till allmänt bästa 3:o vård om behovens fyllande. Således äfven: förvaltning. Sås⟨om⟩ vilkor: 1:o Religion, 2 Vetenskap, 3 Penningar o⟨ch⟩ vapen. Närmare: Säkerhet; Rik skattkammare, det vill väl säga: god statshushållning, godt mynt; mått, mål o⟨ch⟩ vigt; härar och fästningar; dugliga embetsmän o⟨ch⟩ lagskipare; kyrkor o⟨ch⟩ skolor.

20 Redan denna uppfattning mera empirisk, än hvad som ligger i Th⟨om⟩æ af Aqvino spekulation. Och vidare här: förutsättes, att monarkiska väldet, då tyranniskt, rättmätigt kan störas – ehuru vanligen bättre att fördraga, emedan hvad som följer osäkert. Detta synes tillhöra en senare tid. Dock icke afgörande, emedan Thomas, född Neapolitanare, och på hans tid redan de Italienska Fristaterna kommit till flor. Här, ehuru Monarkin förordas sås⟨om⟩ afbild af gudomliga styrelsen, likväl uttryckligt: att Aristoteles Politeia, d. v. s. republiken lämplig för städerna – monarkin för landtbygden – vill säga för större riken.

30 Denna historiska tilldragelse: de Italienska republikernas uppkomst och öfverhuvud städernas relativa sjelfständighet och makt, t. ex. i Belgien, Hansastäderna, ett nytt element i medvetandet o⟨ch⟩ läran om staten,

⟨37⟩

M⟨ina⟩ H⟨errar⟩. Framstigit i medvetandet om staten, sådant det framstår hos Th⟨omas⟩ af Aqvino och i skriften »De regimine» &c: att den fattas vara gudomlig institution, hafva sin grund i förnuftet i Gud – det absoluta förnuftet. Återstod att utreda, hvad detta förnuft i staten fordrar; d. v. s. hvad förnuftet i och för sig fordrar?

40 Försök till denna deduktion. Förnuftet fordrar dygd o⟨ch⟩ särskildt rättvisa såsom den all dygds utöfning i förh⟨ållande⟩ till andra ordnande dygder. Förnuftet fordrar den sås⟨om⟩ samvete, sedligt medvetande, lex naturalis, och såsom sådant uttalande det absoluta förnuftets innehåll. Rättvisan åter har till innehåll det Rätta, som i samhällslagarne uttalas. Detta är åtminstone en fordran på dessa lagar.

50 Från en annan sida uttalas detta medvetande om statens förnuftighet än starkare i »De regimine». Statsmakten är historiskt gudomligt gifven, genom kyrkan. Detta inskränktes väl dels endast till Kejsardömet, dels dock äfven till kristna konungamakten i öfrigt, emedan alltid kyrkans sanktion. Men åtminstone den kristna staten erkändes sålunda för förnuftigt nödvändig.

Detta innebär väl tillika statens underordnande under kyrkan. Men båda: statsmaktens sanktion och kyrkans makt historiskt för sin tid verkande till statens och samhällsordningens befastande. Ytterst skulle statens gudomliga uppdrag bevisa sig deri, att göra kyrkans lära, lex

divina, gällande.

Bland författare från denna tid och på detta gebit träffa vi äfven skalden Dante († 1321). »De Monarchia». Tyvärr har föga att anföra. Skriften kan här ej fås. I filosofins historia vanligen statsläran blott i förbigående vidrörd. Någon utförligare speciel historia finnes alls icke. Förgäfves sökt upplysning äfven i allmänna litteraturhistorien. Endast titeln. Det ringa i Stahl's *Philosophie des Rechts*. Dante politiskt lif och embete i Florenz. Fördrifven af påfliga partiet. Anses hafva öfvergått till Ghibellinerna – kejsarpartiet. Det förnämsta i hans lära: skilnaden mellan de båda makterna. Men äfven han grundar statens berättigande hufvudsakligen på gudomligt uppdrag, ehuru i något annan form. Nemligen redan Romarriket gudomligen berättigadt genom Romardyd, deras segrar såsom guds domar, (historiskt afgörande af Försynen) oraklerna, t. o. m. att Frälsaren föddes i Romarriket. Deras arftagare genom gudomlig ledning det kristna Kejsardömet. Likväl förnekar icke påfvens makt. Såsom jordisk dygd ur förnuftet – och den högre dygden enlig uppenbarelsen, af gudomlig nåd – så två välden: »Imperatoria potestas, qui secundum philosophica documenta genus humanum ad temporalem felicitatem dirigit.» Äfvenså, ehuru förnekar att staten har sitt »Esse» i regno spirituali, icke heller »civitatem (quæ est ejus auctoritas)» eller »operationem», så anser: »sed bene ab eo recipit, ut virtuosius operetur per lucem gratiæ» – »quam benedictio summi pontificis infundit». Sätter statsändamålet närmare i: att menskligheten må »actuare totam potentiam intellectus possibilis» både i vetande och handling.

Denna sannt spekulativ uppfattning – att staten är frihetens verklighet.

//N. B.// Det är i samma skrift Dante kommer till Italiens tillstånd och talar för dess enhet under ett starkt Kejsarvälde.

Bland författare i ämnet vidare *Marsilius* //(Marsiglius)// a Padua (1328 †) »Defensio pacis». Äfven en försvarare af statsmaktens oberoende. Men mera märkvärdig derigenom, att hans lära i öfverensstämmelse med fristatsförfattningarne i Italien.

Korrt nämnt, huru kommunalfriheten i städerna under Romerska kejsarväldet förgicks. Men formen stod kvar. Vid folkinvandringen eröfrades väl städerna liksom platta landet. Men de nya folken älskade lika litet, som alla halvilda, stadsnärningarne. De förblefvo derföre jemförelsevis i befolkningens händer, ehuru jemförelsevis folktoma och utarmade redan före infallet. Efterhand lifvades i dem industrin åter; de tryckande skatterna hade upphört; biskoparne hade i dem sitt residens och skyddade dem mot baronerna. Småningom började de försvara sig sjelf under fria murars skydd. I den allmänna laglösheten och då statsenheten ännu icke utbildat sig slöto de förbund med den ena eller andra feodalherrn och utkämpade fejder. Deras styrelse hade så icke blott municipala åligganden, utan nödgades taga sig äfven politiska berättiganden.

Detta var förhållandet ungefär i alla de länder, som lydt under Rom och blef det äfven i de delar af Tyskland, som först senare af Vesterländska kejsarena eröfrades och kristnades,

Men ingenstädes kommo de till mera själfständighet än i Norra Italien. Der hade tidigast under Vestgöter och Langobarder varit ett ordnad samhällsskick, som tillät handel och industri uppblomstra. Under striderna mellan påfven och kejsaren söktes på båda sidor städernas bistånd. Tyska kejsarens välde räckte, så länge de med sina härar stodo söderom Alperna. Påfvarne begärde icke ens något

omedelbart välde öfver dem. Der blefvo de mer elker) mindre sjelfständiga stater. I de flesta togo rika familjer den politiska makten, hvori dock äfven mängden hade mer elker) mindre del. I dem hade också vetenskapen litteraturen och konsten en tillflykt – och traditionerna från den Romerska och de antika republikerna upplifvades.

10 Under ett sådant inflytande skref redan Dante; ehuru ännu kunde frigöra sig från de gällande medeltidsåsigtarna, tvärtom genom hvärfningarne synes blifvit befastad i tron på Kejsaredömet behöflighet. Nemkigen) icke blott partier – vissa slægter – inom städerna togo ömsom väldet, utan äfven fremmande furstar inbjödod af de kufvade elker) af den genom ofriden uttröttade mängden. Skola snart komma till exemplet af en annan djupt tänkande Italienare, som i en stark konungamakt såg Italiens räddning.

Men nämnde Marsilius mera ledd af det närvarandes opinioner. Han uppställer bestämdt läran om folkväldet, ehuru låter monarkisk form gälla. Men »valentior pars» af folket skall stifta lagar borgifva regeringsmakten »principatus», som skall föras enkigt) »voluntas & consensus civium». Och vid lagöfverträdelser (svårare) skall folket i en eller annan form verka rättelse.

20 Skriften politisk. Ingen teori. Endast exempel, att äfven dessa läror om en fri författning representerades,

||N. B. I|| Denna Marsilius äfven för världsliga maktens oberoende. Häri berömdare medkämpar, äfven djerfvare än Dante. Främst

Guillelm Occam († 1347) Engländare. Men lärde i Paris och Bologna. Berömd skolastisk sektchef. Försvarede Philkip) d(en) Sköne mot Bonifacius) VIII Ludvig) IV af Bayern mot Johan XXII,

30 ||N. B. 2|| Motsatt stats rättslära af *Peter von Andlau* (Petrus de Andlo) i Basel vida senare 1460 »De Imperio Romano». Helt och hållet teokratisk. Hvad Augustinus sagt om Gudsstatens historia gör Andlo till en verklig politisk historia och får sålunda åt Kejsaredömet en grund, lagd longa manu fr(ån) världens skapelse,

38)

M(ina) H(errar). Den Skolastiska filosofin blef mot Medeltidens slut tom form och gällde som sådan ännu långt in i Den Nyare tiden.

40 Hade öfvat inflytande mera än någon filosofisk lära förr eller senare. Gällde öfver hela dåvarande civiliserade Europa. Inga filosofiska studier, intet historiskt studium, inga naturstudier. Aristoteles) Physik. Derutom i Medicinen. Öfverhufvud endast medicin o(ch) juridik bredvid Skolastiken; men äfven till dem var denna förberedelse.

Filosofin egentligen nationallitteratur. Så hos Hinduer, Greker, o. s. v. – I nyare tid utbildat sig dertill. Men under medeltiden nationerna icke bildade. Först småningom statsenhet. Sedan under konungamakten mot medeltidens slut kamp för ömsesidigt erkännande och derunder nationell sammangjutning,

50 Kyrkans lära det förenande bandet. Skolastiska filosofin egentligen denna läras begripande. Kristendomens befastande och utbredande tidens teoretiska arbete. Skolastiken derföre dess egentliga vetenskap. Aristoteles, antika filosofins medel. Filosofin: ancilla theologiae. Detta dock ett erkännande af vetenskapens nödvändighet. Så den kultur som fanns.

I samhälls- o(ch) statsläran ringa försök. Hade icke detta intresse som kyrkans lära. I allmänna medvetandet dock efterhand staten samma ställning sås(om) institution, som filosofin i teorin. Erkändes dess nödvändighet sås(om) gudomlig institution. Detta framsteget

från de första kristna åsigterna. Representeradt i de få försöken till teori. I sammanhang med den skolastiska filosofins universela ställning öfverhufvud, ihärdigt fasthållande vid den kristna staten såsom en,

Inom sjelfva staten: utgick från formen af Medborg(erligt) samhälle. Personlig förbindelse – tillfälligt upplösligt aftal. Sedan sambandet fästadt vid egendomsförhållandena. Detta den egentliga feodalstaten. Ju mer i striden för erkännandet konungamakten befastades – såsom för kriget nödvändig, desto mer stat, icke blott medborg(erligt) samhälle. Skatter, stående här, lagstiftningen utgående från statsmakten, alla i staten direkt underkastade densamma – icke såsom i feodalstaten medelbart genom feodalherren, och denne genom öfverenskommelse.

10

Härmed läran öfverensstämmande. Understödde konungamakten och statsenhetens befastande.

Denna Skolastikens makt kunde icke lätt brytas. Fjettrad vid Aristoteles och kyrkoläran hade den ingen vidare utveckling. Qvarstod såsom form äfven sedan tidsandan gått in på nya banor – kyrkoläran öfvergifven, Klassiska litteraturen känd, naturforskning börjad, protest mot konungamakten, anspråk på politisk frihet. Den qvarstod, emedan ännu länge ingen sammanhängande teori kunde uppstå i dess ställe.

20

I samhällsläran banade närmast reflexion öfver det närvarande vägen. I de Italienska fristaterna medvetande om politisk frihet. I England kamp därför. I Nederländerna. Reformationen understödde båda. Från sin sida kyrkan medverkade, sedan statsmakten undandrog sig dess lydnad. Men detta allt födde politiska skrifter. Egentlig teori statslära först med klassiska litteraturens utbredning.

Bland Italienare politisk författare frigjord ur medeltidsåskådningarne.

Nicolo Machiavelli († 1527). Såsom Dante florentinare. Såsom han i statens tjänst, deltagande, i sitt partis fall och fördrifven. //N. B. Tjenade efter Medicernas förjagande. Efter deras återkomst fördrifven. Torturerad.// Redan antikens studium återvagnadt. Machiavelli lifvad af Rom(erska) historien, af det antika Italiens traditioner. Han skref sålunda kommentarier öfver denna, öfver Livius – »Discorsi». I sitt sinne republikan. Sökte här vilkoren för Rom(erska) republikens storhet. Fann dem i den politiska dygden. Förbisåg icke Romans familje och medborgerliga lif; Detta stämde illa öfverens med sedeslösheten i Italien. Men i uppoffringen för staten, i den politiska klokheten, härordningen förvaltningen.

30

40

Fördes nemligen till dessa studier af Italiens förfall – fristaternas inre upplösning – ömsesidiga afund och förstöring. Fremmande underkufvande såsom följd. Vetenskap, litteratur och konst hade korrt blomstrat; Italien i kultur framom det öfriga Europa, men låg nu. Der fördes Spaniens och Frankrikes Tyskland och Frankrikes strider om herraväldet. Här af djup förbittring i synnerhet i ädlare sinnen. Så äfven hos Machiavelli.

Såg ingen räddning med de fria författningarne. Enhet och sjelfständighet var första behovet. Såsom lärd & litteratör stod han äfven efter sitt fördrifvande väl hos Giuliano sedan Clemens VII (1523). Skref till Lorenzo Medici – af annan linje sin – »Il Principe».

50

I denna skrift nedlagt frukterna af sitt politiska studium. Ingen lära om staten, om dess ändamål, om författning o. s. v. Endast regeringskonst och denna blott med afsende på att behålla makten och göra staten stark.

Både Discorsi och Principe utgåfvos efter hans död. Den senare ofantligt uppseende. Fortfarande. Ty åsidosätter i politiken all moral. Det är icke fråga om fursten sås⟨om⟩ individ, utan blott sås⟨om⟩ offentlig person. Satser t. ex. Icke kärlek utan fruk-, ty menn⟨iskorna⟩ älska, när de vilja, men frukta, när de måste. Redlighet och tro: när det kan så vara, utan statsens skada – men statsmaktens uppehållande får ej bero af gifna löften – o. s. v. Detta upprörande.

10 Har varit en gåta att förklara. Fr⟨edrik⟩ II skref Antimachiavelli. Herder – Rancke – Gervinus – Macaulay skrifvit deröfver. Man har sagt, att afmålar den dåvarande Italienska, samvetlösa statskonsten. Cæs. Borgia som mönster. Men i s⟨ynnerhet⟩ Gervinus o⟨ch⟩ Macaulay – äfven Carrière – fattat skriften ur den rätta synpunkten. Framdrifven af behovet af räddning för Italien. Såg den i stark furstemakt. Politisk frihet möjlig, der sederna oförderfvade. Men der annorlunda måste monarkisk makt sammanhålla. Vidare: i och för sig statsstyrelse annat än enskild dygd. Det nödvändiga måste ske. Individen, som representerar statsmakten skall icke handla ur sitt samvete, såsom känsla, utan ur insigt i, hvad staten kräfer. Blott, ställer han sig för skuld så är det hans ensak.

20 I öfrigt vill M⟨achiavelli⟩ icke, att denna politik skall användas mot den medborgerliga friheten. Tvärtom han varnar för ingrepp i privatlif o⟨ch⟩ eganderätt sås⟨om⟩ det säkra medlet till fall. Endast mot bemödanden att dela statsmakten och att försvaga den är hvarje medel godt som förer till ändamålet.

Det upprörande mest deri, att icke synes, hvarföre statsmakten skall finnas – teori för staten saknas. Lyder endast: om en stat skall vara stark, skall den så regeras,

⟨39⟩

30 M⟨ina⟩ H⟨errar⟩. Om Machiavelli att tillägga: att skrifvit äfven en Florentinsk historia; Om krigskonsten; Bref från sändebudsresor; Statsskrifter, lustspel, satirer och vers. Fullst⟨ändiga⟩ titeln: »Discorsi sulla prima deca del Livio» nemligen⟨ första X böckerna.

Varit korrt, emedan fastän stort intresse ur allm⟨än⟩ litterär synpunkt, för kunskapen om denna tid i Italien, för reflexioner öfver historien och för statskonstens uppfattning – likväl icke ur filosofisk synpunkt, statslärans, af vigt. Märkligt är: På den tiden i Italien irreligiositet. M⟨achiavelli⟩ tadlar och beklagar det; i Rom religion fast; detta en hufvudsaklig grund till Roms storhet; likväl tillägger: att kyrkans lära om passiv dygd: försonlighet, tålmod, underkastelse, förslappat människorna, gjort dem ovilliga och oförmögna att verka något stort. Senare upprepadt: en lära för slafvar, Men M⟨achiavelli⟩ anser, att falsk uppfattning; att kristendomen rätt förstådd icke innebär denna lära, utan styrker till verksamhet för fäderneslandet. Går dock icke in på bevis härför.

40 Ännu må anmärkas, att en⟨igt⟩ hans uttryckliga förklaring lärorna i »Il Principe» icke äro uppställda, att gälla för alla. En ädel man kan ej begagna hvilka medel som helst, för att komma till makten; den, som begagnar dem, kan svårligen handla ädelt, sedan han kommit dertill. Derf⟨öre⟩ lärorna endast för den, som engång genom omständigheter-nas makt är satt att styra. N. B. öfver ett förderfvadt folk.

Vidare: tror på statsformens och lagarnes reformerande makt. Det är derföre icke blott utåt, för sjelfständigheten, och inåt, för statsenheten, fursten skall verka. Han skall äfven genom institutioner, lagar o⟨ch⟩ styrelse reformera sitt folk, så att han gör sin personliga makt och sin

regeringskonst öfverflödiga. Folket skall sedan sjelf uppehålla hans verk.

Bland öfriga politiska författare. = Drifna till motstånd mot den absoluta konungamakten.

Trajanus Boccalinus – Italienare. Skref »*Lapis lydius politicus*» mot ||regeringarne i allmänhet, den Spanska i synnerhet, framläggande både deras förtryck och deras svaghet. Synes dock varit mera satir. Äfven »*Responsa ex Parnasso*. »*Sacris arma plenis verberatus*» Brucker.|| Misshandlad till döds, såsom tros på Spansk anstiftan.

10

En Fransman: *François Hotoman* (*Hottomannus*). »*Francogallia*» 1573. Till försvar för ständerna. Från historisk och juridisk ståndpunkt – för Frankrike; men såsom allmän fordran. Visar att det så varit – äfven hos Greker och Romare, i Spanien och England o. s. v. hvarföre folkrättsligt. Framhåller fördelarne. 1:o kloka beslut; 2:o tillfredsställande att sker genom alla, hvad som sker för alla; 3:o nödvändig kontroll på monarkens omgifning. Furstar, som undertrycka, denna rätt – mensklighetens fiender. Kalvinist? Flydde från parisiska blodbadet. I Lausanne.

Skarpare *Hub. Languet*?* »*Vindiciæ contra tyrannos* ||(*De principis in populum populi in principem legitima potestate*)||» 1577. Pseudonymt: *Stephanus Junius Brutus*. Rättfärdigar afsättning och förjagande. Languet gick till Tyskland. Lutheran tjänst i Sachsen.

20

Ur samma läger skotten:

Buchanan (*Georg*). *Jacob VI:s* uppfostrare. »*De jure regni apud Scotos*» 1579. Historieskrifvare. ||*N. B.* Äfven berömd skald. Hade studerat i Paris och Coimbra. I Paris lärare.|| Presbyterian. Såsom Hotoman gick han tillbaka till sitt lands tidigare institutioner. Men rättfärdigade dem och folkfriheten tillika ur naturrätten, rättvisans dygd, Guds bud.

30

Ungefär som *Thomæ* af *Aquino*. Sedelagen inplantad: »älska nästan». Samstämmer med den naturliga driften appetitus societatis. Gud sjelf alltså samhällets stiftare. H. S. – i gamla testamentet visar, att han äfven varit dess lagstiftare. För ett sådant samlif nödigt, att hvar och en modererar sina begär. ||*Nemligen* detta gemensamt i all dygd – ett mått.|| Denna moderation bevisad i förhållande till andra = rättvisa. Så ungefär hos *Plato* i *Nomoi* – der *σωφροσύνη* träder i rättvisans – den idealas – ställe,

Lagen skall lära människan denna måtta – rättvisans iakttagande. Äfven fursten behöfver denna regel; ty han är människa såsom andra. Har lagen auktoritet af konungen? Tvärtom. Och lagen är folkets. Alltså dess auktoritet den högsta. När fursten bryter lagen gör han sig till folkets fiende; båda försättas i krigstillstånd mot hvarandra – och utöfva krigets rätt.

40

Tillägger: att vill visa, hvad som är berättigadt, icke mana till utöfning. Äfven, att icke bör göras ansvarig för det förgångna, utan om kommit till makten med orätt och våld, men sedan iakttagager lag, bör detta gälla.

Dessa s. k. »*Monarchomacher*» de flesta drifna till motstånd af den religiösa förföljelsen. I Frankrike, i England, i Skottland Protestanterna det revolterande partiet. I synnerhet de Reformerta – emedan kyrklig presbyterialstyrelse – republikanskt sinnade. *Calvin*. *Geneve*. I Frankrike och England också stark konungamakt. *Frans IV:s* son och sonsöner. *Katharina af Medici*. *Henrik VII & VIII*. *Maria* – ännu *Elisabeth*. Väckte mera motstånd, Men att öfverhufvud kristendomen

50

öfvergått till bekymmer om denna verlden – från sin passivitet i förhållande dertill – detta antikens inflytande. Utgången från Italien. Både i Frankrike och England Italiensk litteratur de bildades – hofspråk. Ur bibeln kunde icke bevisas folksuveränitet. Öfvergången redan under Medeltiden. Folketro väl, att kyrkan tillsatt staten. Men hvad t. ex. hos Thom^{as} af Aq^{uino} förekommer af egentlig statslära – Om lagarna – i synnerhet i »De regimine» – detta från antiken. Machiavelli helt och hållet antik. Hotoman åberopar Greker och Romare. Buchanan demonstrerar ur naturrätten såsom sedelag och den antika dygdläran.

Äfven i Nederländerna fann folkfriheten naturligtvis försvarare i litteraturen. Nämner blott *Althusen Joh^{annes}*. »Politica methodice digesta».

Endast i Tyskland icke samma rörelse. Antikens studium nyare. Italienska litteraturen okänd. Icke stark konungamakt. Splittringen gaf reformationen skydd. Luther och reformatörerna starkt ifrande för öfverheten af Gud, utan vidare och lemnade kyrkostyrelsen i dess hand. Här derföre sådane skrifter som »Regentenbuch» 1556 af Georg Lauterbeck, och »Furstenspiegel» 1566 af Thom^{as} Rorarius – beskedliga läroböcker till furstesönernas uppbyggelse.

Ur annan källa framgingo de Katholska politiska skrifterna af anförd art. De afsågo att stöda den sjunkande Påfvemakten. Lärde folkmakten för att hafva folket i sin hand mod konungamakten. Derföre icke sagdt, att icke öfvertygelse. Sådane:

Rob. Bellarmin. Jesuit. Slutligen Kardinal. Död 1621 – 99 år gammal. Började sin litterära bana i Loewen i Nederländerna. Lärdd – god stil – mycket läsen. Stridskrifter mot reformation. Äfven »De potestate pontificis in temporalibus». Här folkets rätt. Följer eljest Thom^{as} af Aq^{uino}. Lex naturalis i samma mening – gudomligt berättigande att göra denna lag gällande; ingen enskilds utan allas, folkets. Hos folket rätt att gifva och taga makten – men under kyrkans ledning; ty den har makten omedelbart af Kristus.

En Spansk Jesuit *Mariana*: »De rege et regis institutione». Originel. Härleder staten ur behöfvet, ett uselt naturtillstånd. Menniskans förnuftighet öfverhufvud deraf beroende, att han födes naken och hjälpbehöfvande. Staten framgången ur detta tvång, regleras af, hvad som är ändamålsenligt och nyttigt.

Läran återfinnes blott hos Sofisterna. Lagen νόμος – till skydd mot öfvervåld – och hos Epikureerna – för nyttan föränderlig. Men i denna form, framtvungad af naturtillståndet, ny.

Ändamålsenligaste styrelse den monarkiska – ger bäst ordning och frid. Men oklokt om icke lagbunden. Folket har rätt dertill emedan för sitt bästa ingått i samhället gifvit sig lag. Det har också rätt att återtaga makten och är alltid den starkare, om det vill. En tyrann kan afsättas och i nödfall dödas af den, som har mod, om han vet sig fullgöra folkets vilja. Må rådfråga sig hos lärda ansedda män – kallar Henr^{ik} III:s mord gen^{om} Clement för »monimentum nobile, facinus memorabile». Äfven han åberopar antiken. Om tyrannmordets berömlighet läsa piltarne i våra skolor.

Behöfver ej tilläggas, att Mariana icke undersöker handlingens sedlighet. Den är rätt, om nyttig. Men han säger sjelf, att den ofta kan vara skadlig, föra till det sämre i stället för det bättre,

<40>

M(ina) H(errar). Genomgick senast i korthet innehållet af de skrifter rörande staten, som vid den nyare tidens ingång beteckna, att allm(änna) medvetandet om staten öfvergått från tron på dess emanation fr(ån) kyrkan till uppfattning af statens ändamål i sig – dess beroende på sig. Dessa skrifter angå närmast blott statsformen, statens inrättning inom sig. Men detta visar att vigten icke mera lades på Kejsardömet såsom den egentliga gudomliga statsinstitutionen, icke på statsmaktens berättigande öfverhufvud sås(om) af kyrkan sanktionerad – icke heller på heligheten af regentens person.

10

Anspraak på friare författning. De styrdas deltagande, emedan för staten för de styrdas skuld. Utgick mest fr(ån) Protestantismen, de Reformerta. Men själfva denna anda, att det religiösa medvetandet icke uteslöt deltagandet i statens angelägenheter, detta en frukt af Antikens exempel,

Anfördt, att denna öfvergång redan under medeltiden. Kyrkan gjorde staten till medel – betraktade den så. Deri innebars dess erkännande sås(om) förnuftigt nödvändig. Men genom gudomlig sanktion. Likväl redan Th(omas) af Aqvino söker förena detta med den senare antika läran – att staten utgår ur det menliga förnuftet »Lex naturalis» och sålunda ur förnuftet «at» ἐξοχην – (ideerna Plato – ändamålet sås(om) verkande orsak Aristoteles – lex naturæ Stoikerna.) – Så äfven Dante »actuare intellectus potentiam».

20

Buchanan – den af de nämnda, som ingår på teorin, ansluter sig väl ännu till Th(omas) af Aqvino, men tänker icke mera på någon statens yttre historiska sanktion genom kyrkan. Han gör lex naturalis till allvar. Den verkar hos alla. Sanktionen utgår derföre från alla. Lagen o(ch) makten fr(ån) folket. Denna lära äfven de öfrigas – men utan teori, ur historisk grund, åberode att så i de kristna staternas början varit – och andragande antikens exempel.

30

Äfven de Katolska politiska författarene gripna af denna lära. Kyrkans högsta ledning upprätthålles af Bellarmin. Tyrannmord förordas främst ur religiösa grund af Mariana. Men denna går i sin teori än längre, än någon af protestanterna. Staten har framgått ur naturtvånget. Nyttan och ändamålsenligheten dess förnuft. Äfven han åberopar antiken men ensidigt. Ty i Aristoteles ἐν ξην ingår i främsta rummet vetandet och dygden. I Ciceros definition »Juris consensus» – icke blott »utilitatis communio».

Vi kunna anse för den sista i denna öfvergångsperiod.

40

Jean Bodin (Bodinus † 1596). Han stannar icke vid det politiska resonnementet utan öfvergår till en utförlig vetenskaplig – enl(igt) hans tid – statslära. Hade vexlande öden som hofman, lärare i Toulouse o(ch) parlamentsledamot 7 under Frans II & Henr(ik) III. Titeln »La Republique» 1577 – på Latin af honom själf 1578. Begagnat en Editio VI:ta in 8:o Frankfurt 1622. Visar huru läst arbetet var – begagnadt såsom allmän ledning för studier in på 18:e seklet.

Fördeladt i sex böcker.

I:a Statens definition: »Familiarum rerumq(ue) inter ipsas communium summa potestate ac ratione moderata multitudo». Denna dogmatiska form. Dock äfven undersökningar, citationer o(ch) kritik. Så här mot Aristoteles το ἐν ξην »hominum coetus bene beateq(ue) vivendi sociatus». Att nemligen icke till definition: Ty detta väsentligt: familjen; quæ civivitatis communia sunt» och »summa potestas». Här föreligga alltså, ehuru hvad medborgerliga samhället angår, ännu

50

osäkert dessa 3 momenter.

Ur definitionen öfvergår till att handla om familjen – ovanligt o<ch> nytt, äktenskap, fadersväldet.

Härvid kommer till trälldomen. En lång historisk framställning om densamma och om slafvars olika ställning. Citerar jurister, hvilka lärt trälldomen vara mot naturen. Anser historien bevisa, att så icke är, emedan hvad som är mot naturen icke kan hafva denna allmängiltighet och detta bestånd. Men förkastar den, sås<om> i det kristna samhället orätt och i s<yner>het farligt och skadligt. Yrkar på upphäfvande, frigifvande men efterhand, emedan eljest oförmögna till bergning. Beklagar att icke den Mosaiska lagen om frigifning på klangären fått gälla. Denna lex divina äfven rationi conveniens.

Af hela framställningen synes, att dåmera medvetandet om allmän menniskorätt något utbreddt. Men känt, att lifegenskap fortfor in i 18:e seklet äfven i Frankrike.

Om medborgerskap – clientel feodalafhængighet – förh<ållande> till fremlingar m. m. ur juridisk synpunkt. Medborgerskapet civitas fritt; men visar, att aldrig elker> någonstädes jemlika rättigheter. Anser dem icke kunna jemnas. Alla skydd af lagen men olika – en<ligt> lag.

Sist om Majestätsrättigheterna. Bunden af lagar, under hvilka, mottagit styrelsen. Men icke af sina egna. Sätter icke i fråga, att icke lagstiftare. Yrkar blott att härvid och i öfrigt skall följa lex naturalis & divina. Den förra i samma mening som Th<omas> af Aqvino. Samvetets lag, sedelag.

Lib<er> II Om särskilda statsformer. Monarkin. Aristokratin. »Status popularis». Definitioner Jemförelse först i Lib<er> VI till fördel för ärftliga monarkin.

Lib<er> III Om senaten – domstolar – korporationer – stånd. Här likasom i Lib<er> I bevisar sig skilja mellan den medborgerliga o<ch> politiska friheten – korporations o<ch> ståndsprivilegier utom statens makt. Domstolarna likaså.

Lib<er> IV. Om statens tillväxt och aftagande; härpå inverkan förhållanden och institutioner. Här tillägger Fursten domsrätt i högsta instans sås<om> medel att vinna tillgifvenhet – men icke genom delegater.

Lib<er> V Om statsform o<ch> lagar per »regionum & populorum varietate». – Såsom eljest icke strängt ordning. Så här om agrarlagar. Nem<kigen> enas rikedom andras fattigdom en fara – hör äfven här till Mosaiska lagen. Att arfvegods må förminska men för viss tid – 30 å 50 år – nem<kige>n så, att på visst år allt återgår mot ersättning om tiden icke ute!!

I samma bok: strafflagen – och folkrätten – ambassader – krigsförklaringar – fred – förbund: allt korrt.

Lib<er> VI. Om statens inkomster o<ch> statshushållningen. Yrkar skattebevilning fri. Cap<ita> 1, 2, 3.

Sedan den sagda jemförelsen mellan statsformerna och sist »De tribus justitiæ generibus»: geometrica arithmetica – harmonica. Detta nem<kigen> anföres till förklarande af ett monarkiskt välde sådant det bör vara.

De två Aristoteliska. Harmonisk rättvisa = blandning af stånden – ståndscirkulation. *Reutenskiöld*. Curiöst. Men insigt i ståndskilnaders förderliga inflytande – af historien bekräftadt.

Ansedt af intresse att uppräknat detta Skall tillägga ur och om det hela,

<41>

M(ina) H(errar). Senast om innehållet af Bodin's arbete »La Republique. I 6 böcker. Yttre systematisering. I definition: »Familiarum, rerum(que) inter ipsas communium summa potestate ac ratione moderata multitudo. Dessa tre momenter, familj, samhällsförhållanden, majestas, statsmakt, suverän makt utlagda. II Statsformerna – beskrifning. III Administration, lagskipning. korporation, stånd. IV. Statens tillväxt och aftagande – kritik öfv(er) Plato o(ch) Aristoteles. Orsakerna. V Om statsforms och lagars beroende af folkandan och på olika tid. Vidare om yttre statsrätt. VI Statshushållningen. Här säs(om) bihang Jemförelse mellan statsformerna till monarkins fördel – och Om rättvisan: aritmetisk – geometrisk – harmonisk. N. B. I geometrisk proposition: skilda stånds politiska berättigande. Den harmoniska = jemnande af ståndsberättigandena genom att öppna tillträdet till desamma. N. B. Giftermål. Årftlig adelskap blott till pronepotes o. s. v.,

10

Jemför man Bodin med de samtida – så är han tänkare och vetenskapsman. De = publicister. Dessa: Buchan, Hotoman, Languet, å andra sidan Mariana mot konungamakten. Bodin för densamma.

20

I Frankrike Huguenotterna stat i staten. Religionsfrihet hade bort finnas – säger man. Men kyrkan var politiskt parti. Under religionskrigen allmän upplösning, härjning, elände. En fast statsmakt var behof. ||Bodin yrkar dock på fri religionsöfning, om också icke offentlig. Bevisning kan i religionen icke finnas; tvång kan ej verka, ty människan sådan, att öfvertygelsen fri.||

Bodin definierar: Majestas = »summa in cives ac subditos legibusque soluta potestas». En slående definition. Bodin gör sig ära af densamma; ingen har förut definierat; ingen upptagit majestas i statens begrepp. Man förvånas öfv(er) djerfheten men också öfv(er) skarpsinnigheten.

30

»Legibus soluta!» – Men den, som stiftar lag, kan icke vara bunden af någon lag. Det är den politiska verksamheten. öfverhufvud. Individen tager lagen ur sig sjelf, Bodin förnekar icke, att icke majestätet är hos folket. Men emedan dess majestät måste delegeras åt någon, som utöfvar högsta makten, så bör det öfvergå till denne. I republiker, der makten öfverlättes blott för viss tid, har den delegerade icke egentlig majestas. Men i monarkier är fursten »legibus solutus – bunden blott af lex naturalis», »jus gentium» och lex divina». En folkförsamling kan icke pålägga honom lagar; ty han är den, som gör lagen dertill. Församlingen kan råda, begära, fordra men han afgör.

Ingångna aftal »pacta» äro annan sak. Derföre skola »collegia» och »universitates» N. B. ■■■■■ behålla sina rättigheter, hvilka fursten medgifvit dem för all tid – eller som blifvit åt dem för all tid af folket öfverlättna. Men någon lag kunna de icke pålägga honom, utan att betaga honom majestas. Så ändras, hvad senast sade om lagar, stiftade af företrädare. Detta gäller nemligen aftal.

40

Icke heller kan fursten afkläda sig någon del af majestas. Och än vidare: af honom medgifna rättigheter gälla blott för hans tid.

||Förkastar läran om tyrannmordet och uppror säs(om) rätt. Medgifver vägran lyda befallningar stridande mot naturlag o(ch) gudomlig lag.||

50

Hufvudsak: insigten i statsmaktens absoluta art. Det är en nations en stats suveräna makt – inom sig och utåt.

Af värde läran om familjens rätt. Nämnadt: att han vindicerar såsom sitt, upptagandet af detta element i definitionen.

Genom kristendomen familjer efterhand fått högre erkännande –

med qvinnan. Synnerligast reformationen. Men tidigare. Qvinnan i medeltiden och under riddarväsendet. Likväl kommer i vetenskapen föga till tals. Och äfven hos Bodin endast rättsförhållandet inom familjen. Dennas förhållande till staten stannar vid definition. Men äfven så af värde – emedan detta: att staten består af familjer och det rätta i samhället = deras ömsesidiga rätt, innebär icke blott historiskt faktum såsom hos Aristoteles, utan nödvändigt moment.

10 Läran om Medborgarliga samhället – civitas – skildt från staten, otillfredsställande, emedan lagens betydelse icke vidare utredd. Representeras af läran om bolag, korporationer och stånd.

Häri framgår en originalitet, som tillhör tiden. Nemligen man finner, att Bodin utgår från det historiskt gifna. Detta frihet i forskningen. Man började lemna de Gamles ledband och mer elker mindre själfständigt orientera sig öfver det gifna.

20 Detta hos en mängd representanter af en ny filosofi. Cardanus, Giordano Bruno, Vanini. Naturfilosofi. Mich. Montaigne: »Essais morales». Pierre Charron: De la vrai sagesse». Båda samtidiga med Bodin. Moralister. Reflexioner öfver det närvarande sedliga tillståndet. Hos Montaigne i synnerhet sceptiskt. Tro på egoismen, icke på dygden. Nemligen människan skall draga sig tillbaka på sig själf, göra det Goda till husbehof, men egentligen bygga på frånvaron af alla sträfvanden.

Att för dessa arbeten alla det egna språket sammanhänger med den fria vändningen i forskningen.

30 Bodin i motsägelse mot dessa egoistiska läror. Håller på lex naturalis och divina, på kardinaldygderna och ytterst rättvisan. Men häri osjälfständig, följer antiken i att sätta visheten som högsta ändamål. Detta skall vara en regerings högsta sträfvande att föra medborgare till dygd. Medlen straff och belöning! Visserligen dertill rättvisa lagar. Furstens exempel. Men allt detta i förbigående. Likaså ingen utredning öfver lex naturalis = samvetets lag.

Här vill nämna en skrift tillhörande vår Litteraturhistoria. Herrarne känna till namnet Mich. Vexionius – Gyllenstolpe. Vid universitetets stiftelse 1640 professor i Politik och Historia. Utgaf i disputationer, sedan samlade tryckta Aboæ 1657 – »Michaëlis Gyllen-Stålpens Politica» – (»ad modernum imperii Sueo-Gothici statum accommodata»). Främst Bibeln och Sveriges lag. Om Regeringsform af Gustaf Adolf: visare än Solon's Lycurgi m. m. Bland studier, utan Aristoteles och
40 Cicero, förnämligast Bodinus – och den nämnda Nederländaren Althusen.

Praktiska filosofin: Allmän = Moralen; speciell, tillämpad, Oeconomica = om familjen, och Politica = Statslära.

Grund: gudomlig vilja, derför hos människan inplantad drift, böjelse. Ändamål lyckalighet i förening med dygd – men äfven kontemplation.

50 Utom resonnerande inledande kapitel Anteambulo. Disputationer: 1) De politicæ constitutione; 2) De formis imperii; 3) De Monarcha constituendo; 4) De regis virtutibus; 5) De juribus majestatis; ||6) De subditis in genere; || 7) De mixtis subditis politicis» N. B. 8) De clericis, Ecclesia &c. 9) De scholis & Academicis 10) De mere subditis, 11) De bonis regni &c. 12) De Legibus 13) Judiciis 14) Comitibus 15/18 om krig fred och folkrätt.

<42>

Måna Herrar. Nämnde, att 16:e seklet i synnerhet i Italien och Frankrike filosofin utmärker sig genom bemödandet att tänka på egen hand. Det framträder på två gebit: i spekulationerna öfver naturen och inom den praktiska filosofin. Öfverallt utgår man väl från den antika filosofin. Men till den kommer redan den egna observationen och bemödandet att förklara det observerade.

Bodin's arbete är rätt ett bevis härpå. Ty ehuru mycket han följer Aristoteles, fattar han dock förhållandena i staten, sådane de i den kristna staten visa sig, och söker begripa dem, uppställande egna definitioner i fullt medvetande af, att de skola stå öfver antikens. Detta röjer sig redan i hans definitioner på staten och på statsmakten. Han erkänner familjens förnuftiga nödvändighet och dess betydelse i staten. Han går in på de medborgerliga samhällsförhållandena, sådane dessa under medeltiden hade gestaltat sig – söker begripa korporationernas, ståndenas o. s. v. förhållande till staten. Och slutligen: han uppfattar statsmaktens betydelse och den politiska verksamheten såsom en egen sfer för menskelig handling, dess berättigande såsom skildt ifrån och olika med all annan handling.

Herrarne kunna likväl finna, huru denna undersökning skiljer sig från den antika. I den senare var det fråga om statens sedliga berättigande i och för sig – om det i staten för rätt gällande äfven är berättigadt såsom sedligt rätt – om blott menskligt antagande eller i och för sig förnuftigt – νόμος eller φύσει. Detta utvecklade sig så, att fråga blef icke om individens politiska berättigande mot statsmakten, utan om subjektets sedliga berättigande i förhållande till det objektivt gifna, för rätt gällande. Den antika staten utgick från gudarne, var stiftad af heroerna – äfven Romulus var Martis son. Den var helig; och det rätta i staten hade omedelbar helgd. Äfven vid yrkandet på subjektets moraliska frihet, att afgöra öfver rätt och orätt, uppstod hos antikens stora tänkare ingen fråga derom, att icke det Rätta, såsom det Rättas makt skulle göra sig i staten gällande, att staten vore blott tillfällig form för subjektiva ändamål. Den ena eller andra statsformen kunde vara, sådan den icke borde. Men ideelt fanns för antiken det Rätta icke utom staten.

Kristendomen utgick från ett annat betraktelsesätt. Staten var för den blott en menskelig institution, en blott jordisk, för syndens skuld nödvändig. Den kristna statens upphof hade man för ögonen. Den var ursprungligen blott en tillfällig, personlig förening – medborgerligt samhälle. Först efterhand utvecklade sig en verklig statsmakt och statsenhet. Denna fick då sin sanktion genom kyrkan. Vi finna visst, att medeltidsförfattarna för Kejsardömet helgd äfven gingo tillbaka till Rom. //Dante. Peter von Andlo till verdens skapelse –//, så att medeltidens stat skulle hafva denna historiska helgd, af en försynens ledning äfven före medeltidsstatens konstituerande. Men detta bisak. Hufvudsak den medelbara sanktionen genom kyrkan.

Vid nyare tidens ingång var denna tro på kyrkans auktoritet försvunnen. Reformationen förkastade denna auktoritet absolut. Staten och statsmakten stodo utan grund och botten. Visserligen bibelbudet att lyda öfverheten; Och man sökte i Gamla Testamentet ytterligare grunder. Driften, samhällsbøjelsen, som ur kristen synpunkt fattades såsom gudomligt ingifven, fick gifva ytterligare styrka åt underkastelsen. Men frågan »cui bono?» var obesvarad.

Hvad hjälpte det att säga: en stat skall styras i öfverensstämmelse med lex naturalis = den medfödda sedelagen, och lex divina. D. ä. egentligen: de styrande skola vara gudfruktiga och moraliska. Det är

10

20

30

40

50

väl. Men alla människor skola vara det. Staten gör dem icke dertill. Man kunde väl säga: //Bodin –// Staten, närmare statsmakten skall föra medborgarena till dygd. Men huru? Det var barnsliga medel: genom straff och belöningar o. s. v. //Buchanan: lagen skall verka det – men blott för de osedliga.//

Också insågo alla, erkände många att så icke skedde. Tiden var lastbar. Bedrägeri, mord hörde till ordningen i politiken. I öfrigt //våldupplösning, religiösa förföljelser.// I Machiavelli's fädernesland, i Bodin's, i Buchanans. Moralisterna: Montaigne sade uttryckligen 10 samhället förderfvar människan. Inga läror hjälpa henne. Hon skall draga sig tillbaka till naturtillstånd så mycket som möjligt och följa sin oförderfvade naturs ingifvelser. Charron: att rättvisan, det Rätta sådant förnuftet fordrar det icke kan finnas i staten, utan att det Rätta här måste modereras efter statsreson – det Nyttiga – orätt <ch> last tolereras. – //Tidigare: *Morus* (Thom. More) *Utopia* Eg<entligen> »De optima reipublicæ statu deque nova insula *Utopia*«. 1516.//

Slutsatsen, hvartill ville komma: den antika betraktelsen, att lifvet i staten var sedligt lif, skulle vara det, fanns icke, kunde ännu icke finnas. Den kunde också icke öfverhufvud numera finnas på antikens grund. 20 Ty äfven antikens filosofi måste stanna dervid att sedlig frihet i staten fanns blott för den vise, de vise – för massan blott, sålunda, att hvar och en utan frihet ställdes på sin plats i den allmänna ordningen.

Men i den kristna verlden var den naturliga sedelagen och den gudomliga för alla. Deras åtlydnad och efterföljande var oberoende af staten och samhällsordningen.

Derföre stannade Statsläran vid undersökningen om makten. Bodin säger, hvad staten är, empiriskt. Den består af familjer, af samhällsordning, af statsmakt. Han säger: hvad statsmakten är: den är majestas, legibus soluta. Han tillägger: den utgår från folket. Så äfven Hotoman, 30 Buchanan m. fl. Detta var antikt – i det hänseende, att fri politisk form yrkades. Men det innebar mera än hos antiken: folket var icke en del, blott de berättigade medborgarena. I <synner>het hos protestanterna: kristlig frihet, allmän människorätt.

Men frågar man: hvarföre politisk frihet skulle vara, så besvaras detta icke annorlunda än om statsmakten <ch> staten öfverhufvud. Antingen nyttan ell<er> högst dygden nem<igen> individernas dygd i det enskilda lifvet likasom bredvid staten och statslifvet och härför inga medel,

40 Det var till lösning af denna fråga spekulationen drefs. Den kunde gifvas först i sammanhang med Ethikens reform öfverhufvud – och denna med filosofins.

Hafva att i det följande betrakta de första stegen till reformen,

<43>

M<ina> H<errar>. Ett förhållande inom filosofins historia vid öfvergång-
en från medeltiden, som starkt faller i ögonen, är, att, medan univer-
siteterna stelnat i den skolastiska filosofin, nödtorftigt varierande
densamma genom återgång till Aristoteles, reformen i filosofin skedde
utom desamma.

50 Alla dessa namn i moralen och statsläran, vi lärt känna, tillhörde icke universiteterna. Machiavelli, Dante, Bodinus, Buchanan – Hoto-
man, Languet, Mariana, äfven Montaigne och Charron, tillhörde icke universiteterna.

En förklaring kan sökas deri, att universiteterna voro kosmopolitiska likasom deras filosofi och teologi. Men nationaliteterna bildade sig;

och filosofin började öfvergå till, hvad den skall vara, en del af nationallitteraturen. Reformen stod derföre i sammanhang med nationallitteraturens i öfrigt uppkomst – och med de historiska förhållandena i öfrigt hos de särskilda nationerna, af hvilka äfven nationallitteraturens utveckling är beroende.

Samma förhållande som i moral och statslära möter äfven på den teoretiska filosofins gebit.

De redan nämnda Italienarena, som i <synner>het stödda på naturfilosofiska spekulationer sökte ombilda filosofin: Giordano Bruno, Vanini m. fl. De båda nämnda dödade sås<om> kättare.

10

Så äfven de tvenne män från hvilka reformen i filosofin egentligen räknas Baco och Cartesius.

Under 16:e seklet hade redan flera vändt sig polemiskt mot Skolas-tiken. Så Erasmus Rotterdamus i Tyskland Pierre Ramée (Petr<us> Ramus) i Frankrike – mördad vid Pariser brölloppet på skolastisk anstiftan. Allt nyhetsmakeri på teoretiska filosofins gebit en fara, emedan direkt sammanhängande med det teologiska systemet <egentligen> kyrkliga,

Andra hade återupplifvat särskilda antikens systemer. I Italien redan tidigt Plato's. Akademi i Florens i 15:e seklet: Laur. Valla Ficinus. Stoikernas läror i Nederländerna <och> Tyskland i 16:e seklet, Joh. Lipsius <och> <andra>. Dessa mera tolererade, emedan Plato gen<om> läran om själarnas affall om menskliga tänkandet sås<om> afspegling af ideerna (om jordlifvet öfverhufvud). Stoicismen sås<om> kristlig moral, emedan tillbakadragenhet från verlden, afsägelse från begären <och> passionerna o. s. v.

20

Sammanlagdt verkade dock detta till en större tankens frihet. Men kraftigast verkades den af kyrkans förfall och dess makt samt reformationen – ehuru åter denna i väsentlig mon understöddes af de fria rörelserna inom vetenskapen. Den religiösa reformen gjorde tankefriheten till en verklig makt. Ty ideernas makt är icke blott en förestäld – utan en verklig, i handlingens verld, ytterst statsmakt, absolut makt att afgöra i historien.

30

Ännu stodo dock länge den teoretiska spekulationen och den praktiska filosofin utom hvarandra,

Såsom redan blifvit visadt fanns friheten tidigare på det praktiska gebitet – etikens område.

Öfverhufvud är det på detta område som systemernas giltighet pröfvas – derifrån som reformerna framdrifvas. Så den Grekiska med Sokrates – så frigörelsen från skolastiken – så flera vändningar i nyare tidens filosofi.

40

Vi nödgas derföre ännu delvis betrakta samhällslärans historia särskild från filosofins allmänna. Men så likväl icke förbigå en erinran om den allmänna reform som med 17:e seklet inträdde.

Anmärkt att i moral och samhällslära observation – reflexion öfver det bestående. Så Machiavelli, Montaigne, Charron. Tidens förderf för dem mensklighetens och reflexions på denna grund. De politiska författarna i direkt förhållande till historiska fakta. Äfv<en> Bodinus ehuru mera teoretiserande: definitioner sås<om> begripande af det förhandenvarande i samhälle och stat. Hos alla det spekulativa ännu beroende af antiken. Det Högsta Goda, dygderna rättvisan, statens grund <och> ändamål.

50

När Francis Bacon (1561–1626) uppträdde fortgick han i denna anda. Men den visade hos öfriga sig i deras förfarande – för oss, för

yttre betraktelse. De drevvos utan vidare dertill. Baco uppställde förfarandet såsom medveten princip för menskliga forskningen.

Detta hade varit antikens inflytande, att jordlifvet kom till ära. Redan under medeltiden; men förmedladt, af kyrkan sanktioneradt. Från den nyares början denna sanktion en inre, i människans vetande hennes fria handling. Dertill sträfvade reformen. Religiös reformation, fri forskning, statens oberoende, politisk frihet – det var allt symptomer af detta allmänna, att taga jordlifvet i besittning såsom berättigadt, innefattande, en menskelig bestämmelse – i och för sig förnuftigt.

Dermed följde äfven detta sträfvande att lära känna jordlifvet – hvilket sträfvande åter frigjorde från antikens band. Detta af Baco uttaladt: lära känna natur och historie och taga makt med dem.

»De dignitate & augmentis scientiarum» 1621 omarbetning af ett Engelskt arbete 1605 »The two books of the proficience and advancement of learning divin and human».

||»Novum Organum scientiarum» 1620||

Det är obestriddigt: kunskap ger makt. Baco gick särskildt derpå ut att samla erfarenhet genom inductionem och genom denna komma till upptäckter och uppfinningar – ökad makt.

Men å andra sidan: hvad är dermed vunnet. Är denna makt som sådan bestämmelse? Eller hvartill skall den användas, för hvilket ändamål? Det lemnar Baco derhän. Nytt, lycka, lycksalighet, derutöver icke.

Men också detta: nytta, lycksalighet skall bestämmas. Hvari bestå de? Erfarenheten ger ej svar. Obestriddigt: kunskap för praktisk användning är kunskap. Men icke är det vetande.

Menniskan är med denna kunskap endast en företeelse bland andra – utan vetande och ofri. Hvad hon i natur och historie söker är lagen, det förnuftiga sammanhanget. Detta är äfven det väsentliga i kunskapen. Ty ger ingen makt, om icke af gifna orsaker kan slutas till gifna verkningar. N. B. Naturnödvändighetens betydelse för handlingen. Likaså historiens lagar för bestämmandet af ändamål – i sammanhang med det gifna. Men detta vetande är människans. Om blott hennes, ett visst sätt att veta, är det möjligt, att det likväl slår in. (Såsom bilden i ögat upp och nedvänd). Men icke finner människan då en bestämmelse deri. Endast en naturbestämmelse, att blott veta på detta sätt.

Det tillfredsställer icke. Derföre det andra erforderliga: att veta, att hennes vetande = förnuftigt vetande, vetande i och för sig. Endast så har hon makt med jordlifvet, har en bestämmelse deri, en sanktion. Detta är det nödvändiga komplementet.

Derföre nära nog samtidigt denna andra sida, bemödandet att göra kunskapen till vetande representeradt af

René Des Cartes (Cartesius 1596–1650). Tidigaste arbete: »Discours de la methode pour bien conduire sa raison & chercher la vérité dans les sciences». (Dissertatio de methodo &c.). Meditationes de prima philosophia in quibus Dei existentia & animæ humanæ a corpore distinctio demonstratur» 1641. »Principia Philosophiæ» 1644.

Båda: Baco och Cartesius sökte methoden. Det var att gå till grunden. Aristoteles den enda som gjort det i logik och metodlära. Baco förkastade syllogistiken = tom form, i opposition mot skolasticismen. Endast induktion godkänd. Cartesius menade detta annorlunda. För vetandet måste finnas en fast utgångspunkt – en sats, som icke vidare kan bestridas. Båda förkastade allt gifvet vetande såsom

osäkert. Baco vill göra det fast med observation. Cartesius blott genom tankens egen makt. Betvifla allt. Men sjelfva tviflet är dock; tanken är. »Cogito ergo sum».

Samhällslärans Historia 44–47.

Vårterminen 1862.

<44>

Måna Herrarna. Sades: när man ställer Baco's och Cartesii verk bredvid hvarandra, är skillnaden:

10

Nya upptäckter och uppfinningar, ett vidgad empiriskt kunskap om naturen – likaså nya religiösa åsikter, nya politiska och medborgerliga förhållanden, alltså ny historisk kunskap – detta tvang spekulativen ur den skolastiska formen, till begripande af ett nytt innehåll och således äfven till en ny form. //N. B. Baco anför, att detta ledt hans tanke på metoden.//

Uppsamlandet af detta innehåll blef nödvändigt. Derföre observation. Såsom visats redan i 16:e seklet äfven inom moral och statslära. Men det skedde till vidare utan reflexion öfver nödvändigheten häraf. Baco uttalade den; observationen och slutandet ur densamma, induktion, är den sanna metoden.

20

Baco stannade icke härvid: kunskap om »omne scibile». Han fordrade system, reda sammanhang. Gaf första detaljerade vetenskapernas system – nemligen ordnade efter innehållet, föremålet, med platser för vetenskaper, ännu icke förhanden. Här af och yrkandet på metoden, stor impuls.

Men förnuftet fordrar vetande om tingen i sig, om sanningen. Enkigt observation och erfarenhet blir äfven människan en företeelse i naturen och historien. Således äfven hennes vetande en företeelse. Det är, sådant det är, men om deri är sanning, det måste lemnas derhän. Detta godkänner icke förnuftet. Förnuft är vetande i och för sig. Derföre sträfvande dertill. Detta hos Cartesius. En fast utgångspunkt i och för sig sann, på hvilken allt vetande kan byggas. Fann den i tänkandet: Tänkandet är.

30

Herrarna finna hos Schwegler anförd en Gassendis invändning: »jag står derföre» är jag». Hvertill Schwegler: det är icke så visst som tänkandet. Detta förvillande. Det rigtiga: tänkandet är det, hvarifrån ej kan abstraheras.

För Cartesius lyckades det icke, att ur denna grund härleda ett konsekvent vetandets system. Den tjenade honom blott till den försäkran: att såsom detta begrepp om människans vara såsom tänkande är klart och tydligt – så äfven allt klart och tydligt tänkande (alla sådana begrepp) innebär varandets visshet, nemligen, att det icke är blott ett sätt att veta, utan vetande om innehållet i dess sanning. Redan denna konklusion en lapsus; ty icke fråga om innehållet i grund-satsen. T. ex. hos Hegel deduktion ur det rena Vara = Tänka.

40

Kunna icke dröja härvid. Från denna tid filosofin i tvenne serier, som på vissa tider beröra hvarandra, men för det mesta stått isolerade.

Den ena utgår från verkliga eller förmenta fakta. I naturvetenskapen stannar vid data och deras ordnande. Detta kallas filosofi. Egentligen i England. I andens filosofi antagna data. Likaså der – Baco sade rent: om anden kan man ingenting veta. Kan ej observeras. Härmed efterföljare icke tillfredsställda. Andens värld, historien, tränger sig på människan närmare än naturen.

50

Den andra rigningen, Idealismen, företrädesvis fästad vid betrak-

telsen af andens verld. Fortfarande i Cartesii anda, att söka ett vetandets system, bygd på tänkandets rena konsekvenser. Det i natur och historie gifnas begripande, det allmänna. Ty hvad sinnena i observationen erfara, det kommer icke till medvetande annorlunda än i allmänna bestämningar. Dessas sammanhang derföre = företeelsernas.

10 På den praktiska filosofin öfvade den förra rigtningen tidigast och bestämdast sitt inflytande. Den senare deremot fästade genom sin art mera uteslutande intresset vid principerna, den teoretiska grundläggningen och har –, kan man säga, först nu i 19:e seklet utbildat en egen statslära. Vi skola taga en öfversigt först af den förras inflytande på vår undersöknings fält.

Baco nedlagt sina läror i »De dignitate & augmentis scientiarum» samt *Essays moral, economical, political* 1597. Etik konst, skicklighet att handla »*Ars*». I st. f. blott spekulationer öfver det Högsta Goda, huru viljan skall föras till, hvad godt. N. B. Så redan *Montaigne*. Men äfven *Baco* måste erkänna bestämmandet af Högsta Goda nödvändigt. Hvad erfarenheten lärer vara »det allmänna Nyttiga». Vidare skall genom observation menskliga karakteren utgrundas, deras olikhet och härefter regler uppställas för uppfostran, för läran.

20 Denna anvisning är ungefär allt. Eljest resonementer och reflexioner öfver sederna, människokänedom m. m. – Hans åsigt om staten »*tria Bona*»: *Samlif, Bistånd, Skydd* – hvarföre tre kapitel elker delar *De conversatione, negotiis, republica*.

Det är: *ex ungue leonem*. Nyttans lära. Staten för individens skuld, Det allmänna goda *Bonum communionis* = Allas, alla individers nytta, af hvar och en eftersträfvad för egen skuld.

30 Konsekvenserna i statsläran af *Thomas Hobbes* († 1679) vid *Bacos* död (1626) 38 år gammal. Öfverlefde första revolutionen mot *Carl I* – 1640–49. *Cromwells* styrelse och restauration.

I England under *Stuartarne* skriftvexlingen mellan partierna stark. För konungamaktens gudomliga helgd – otillåtligheten af motstånd. Icke blott *Katolikerna* utan förnämligast högkyrkan till förra läran. Utan tvifvel i de historiska tilldragelserna och häri får *Hobbes* föranledning att skriva. Men teorin icke desto mindre upprigtig.

»*De cive*» 1642. Senare »*Leviathan*» 1651. Den förra innehåller hela hans lära.

40 *Sensualism* enkligt *Baco*. Sinliga intrycken väcker lust elker olust – begär elker afsky – godt och ondt. Mellan dessa skilnaden blott relativ – individuel – subjektiv.

Men till föreställningen och begäret kommer Förnuftet. Oförklarligt (*δυσφηδεν* *Aristoteles* *Baco*).

Begärets Goda alltså icke något Högsta Goda. Öfverhufvud enkligt *Baco* allt bestämmande ur slutändamål falskt. Endast *caussæ efficientes*. Så äfven i afsende på det Goda. Verkande orsak begäret såsom naturdrift. Sammanfattas i självbevarandet. Förnekar icke viljans frihet såsom fritt val. Men valet åter icke fritt emedan alltid bestämdt af en verkande orsak.

50 Självbevarandet = det goda äfven det rätta. Naturrätt. Allas jemnlighet, lika rättighet till allt. Häraf den beryktade läran: »*Bellum omnium contra omnes*».

Nämndt: äfven *Mariana* häri statens upphof. Så äfven *Bodinus*.

Detta krig drifver nemligen människan att söka freden. Deri förnuftets herravälde, dess *Naturlag*. Nemligen förnuftet ingifven förmåga, högre natur, Freden i staten:

1:o Fredsfördrag.

2:o fred för alla, ömsesidigt medgifvande;

3:o Att hålla fredsfördraget.

Men fördraget innebär: att makten till upprätthållandet öfverlemnas åt en regering – af en person eller flera. Fördragets hållande får ej bero af individen. Statsmakten absolut makt.

<45>

M(ina) H(errar). Hobbes nämnda arbete *De cive* – utförligare »Elementa philosophica de Cive» – är indeladt i tre hufvuddelar: med titel: Libertas – Imperium – Religio. I synnerhet 1:a Delens två första kapitel innehålla grunddragen.

10

Kapitel 1. De hominum statu extra societatem.

2. De lege naturæ circa contractum.

3. De legibus naturæ reliquis.

4. Qvod lex naturalis est lex divina.

Innehålla uppräningen till den nya disciplinen: Naturrätten. Hobbes till tiden icke den förste, men i enkelhet och konsekvens framstående.

20

Jus = »libertas, qvam qvisqve habet facultatibus naturalibus secundum rectam rationem utendi».

Juris naturalis fundamentum = ut quisque vitam & membra quantum potest tueatur. Jus ad finem involvit jus ad media. Ergo: »Jus utendi omnibus mediis et agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest».

Men öfver det härtill nödvändiga är hvar och en sjelf domare. Derföre: Jus in omnia. »Omnia facere & habere omnibus in statu naturæ licere». Men denna rätt till allt = rätt till intet, emedan hvar och en har samma rätt. Derföre »Bellum omnium in omnes». Naturtillståndet.

30

Detta bekräftas genom observationer i samhällslifvet: att välvilja och sociabilitet ingalunda finnes, utan hvar och en eftersträfvat blott sina fördelar o. s. v.

»Qværendam esse pacem» = *Lex naturalis*. Denna är icke grundad på consensus utan är = *dictamen rectæ rationis*. *Lex* = *recta ratio*.

»Jus omnium in omnia retinendum non esse». *Translatio juris* = *contractus*. *Ubi creditur* = *pactum*. *Pactum de futuro*. *Pactis standum*. Här af vidare alla rättsbud och dygder. ||Ex(empel) Välvilja, Barmhertighet, Tacksamhet o. s. v.|| Nemligen Naturlag äfven = morallag. Moralbudens efterföljande nödvändiga för freden.

40

Denna förblandning ännu länge fortfarande. Nemligen skiljer icke, hvad som är rätt, oberoende af subjektets afsigt, motiv, ändamål. Hobbes säger: hvad som är godt eller ondt, detta subjektivt, beroende af begäret. Men hvad förnuftet bjuder detta är rätt. Nemligen förnuftet bjuder naturtillståndets upphörande och allt, som till fredens bibehållande hör – sådane seder mores, derföre leges naturæ = leges morales. //N. B. sid. 5. Innehåll.//

På dessa föregående läror grundar nu sin åsigt om staten. Staten uppstår genom ett *pactum*. Men detta har icke bestånd, om icke tillika ett öfverlåtande af makt att upprätthålla freden. *Unio & civitas*. Det vigtiga med Bodinus, att stat är statsmakt. Statsmakt kan innehafvas af en eller flera (*concilium*). I senare fallet pluraliteten.

50

Men de ytterligare konklusionerna ytterliga. Rigtigt: att makten icke kan återtagas så till vida, att staten upphör, då statsmakt icke finnes.

Riktigt också, att högsta makten i staten såsom lagstiftande icke bindas af lag. Vidare: att lagarne (alltså högsta makten) i staten bestämma öfver rätt och orätt. H^{obbes} kallar dem statens förnuft. Att äfven egendom är genom lagen, alltså gen^{om} staten – (Ty i naturtillståndet omnia omnium) o. s. v. Det förtjenar allt studeras, ty deri skarpsinne och konsekvens. Svårt att visa, om grunden postum medgifves, att icke äfven i allt konsekvent. Men det är häri bristen. Om staten hvilat på aftal, på uppoffring af naturliga rättigheter, på underkastelse, så finnes för denna afsägelse ingen gräns. Att söka fred: det är ett ändamål som medgifver alla medel. Och ett aftals innehåll är i allmänhet godtyckligt, nemkigeⁿ ett ursprungligt, af ingen lag bundet. Också gör H^{obbes} deri blott en inskränkning, att lif och lem icke kan borttingas emedan freden sökes just för dessas bevarande.

10

Så sker det, att H^{obbes} uppställer den mest absoluta statsmakt. Det ingångna aftalet binder de underlydande. Det borde binda äfven statsmaktens innehafvare att sörja för fredens upprätthållande, att icke sjelf kränka den – men sås^{om} högsta makt är han (elker^{de}) oansvarig inför andra än eget samvete.

– Imperium:

20

(V) Kapitel I Om statens orsaker o^{ch} uppkomst.

II Om statsmakten

III Om statsformerna

IV Om rätt öfver trälar

V Om föräldramakt och patriarkvälde

N. B. Finner icke trældom orätt – när genom pactum elker^{öfver} den besegrade – äfv^{en} pactum – om ej i kedjor hållen – kan bytas säljas &c. Så äfven barnet född träl – i moders och faders makt. Men lagen i samhället som förändrar allt kan förändra detta. Ty dominus domini = dominus servi.

30

VI Statsformernas jemförande.

VII Bibelspråk för läran.

VIII Orsaken till upplösning.

IX. Regerandes pligter

(IX) X. De legibus & peccatis

Hobbes hade för sig Englands författning. Icke okunnig om liberala politiska författare. Upptager frågan. Om en folkförsamling har högsta makten; sak samma; makten absolut. När den skiljes, uppdrager åt Regeringen denna makt.

40

Konsekvenserna i hans lära icke af vikt och stort inflytande. Motvägdes af andra. Men principen, läran om aftalet såsom grund länge bestående.

Motsats: det historiska betraktelsesättet – som först tillhör vår tid.

Hobbes synes försvara abstrakt, icke enkigt^{observation} – således icke influerad af Baco's läror. Men likväl så. Hela sin lära om naturtillståndet grundar han på observation – nemkigeⁿ återopad erfarenhet af, hvad människan äfven i samhället är: egoist, böjd att tillägna sig allt, underkastande sig samhällsordningen endast för eget gagn. Denna denna aftalsläras kärna.

50

Denna utveckling af Baconianismen förskräckte den nya lärans beundrare. På moralens gebit uppträdde att vederlägga den:

Richard Cumberland († 1718). Han emot begrepp om människans moralitet o^{ch} naturlagarne, äfven stödt på erfarenheten.

Arbete: *De legibus naturæ* 1671.

Genom tingens allm^{änna} ordning – naturens lagar – inplantas hos människan, att det ena belönas, det andra straffas. Dessa naturlag

gudomliga – tillhöra det gudomliga förståndet.

Läres härigenom hvare det goda (Bona) består och att likars bästa = eget bästa.

Kommer så till inre erfarenhet, att hennes handlingar böra styras af förnuft och välvilja. Icke blott gagnar utan utöfningen ger omedelbart tillfredsställelse, lycksalighet.

Högsta naturlag: »Sträfvande att befordra systemet af förnuftiga väsenden (systematis agentium moralium) allmänna bästa, medför hvarje enskilds bästa och lycksalighet»₇

Alltså äfven här: för individens skuld. Men likväl mildradt såsom gudomlig ordning. Motsatt erfarenhet mot Hobbes naturtillstånd. 10

På statslärans gebit åter vederlades ur erfarenhetsprincip af John Locke († 1704) Berömd kunskapslära. Sensualism. Hithörande:

»An essay concerning the true original, extent and end of civil government» efter hans död 1706.

Detta ett viktigt arbete, emedan spridt känt och erkänt i alla språk och länder. Äfven Svensk öfversättning af Hans Harmens 1726. »J. Lockes Oförgrifliga tankar om verdslig regerings rätta ursprung, gränssor och ändamål».

Men fordrar en längre utläggning,₇ 20

<46>

Måna Herrar. Locke's berömda skrift om menskliga vetandets uppkomst: »An essay concerning human understanding» 1694. Genast flera upplagor. Öfversatt till latin 1702 i Tyskland, till alla Europeiska språk inom några år.

Teorin anslående, förstås af alla utan vidare. Allt vetande ur sinlig varseblifning. Tingen göra intryck på sinnesorganerna. Detta kommer till själen. Själen, förståndet, 1:o sammanfattar dem 2:o jemför, 3:o abstraherar från det olika till det lika bildar begrepp. Hårtill inre erfarenhet medvetande om att intrycken och begreppen finnas i själen: Reflexion; bildar ur begreppen nya begrepp. På grund häraf indelningar af tingens egenskaper: primära sekundära; begreppen reela ideela – utan motsvarande föremål. 30

Så äfven i det praktiska. Inga s. k. praktiska ideer medfödda, gifna. Sensationen väcker lust eller olust, blott detta medfödd. Häraf bestämmes förståndet, att för handlingen sätta ändamål, hvilkas realiserande ger lust – och viljan sålunda af förståndet. Fri är viljan blott deri att göra eller låta, icke i sjelfva handlingen, till dess innehåll emedan alltid bestämd. 40

N. B. Det rigtiga häri.

Det är också populärt att säga: menniskan har den förmågan och den och den – alltefter behof. Det är också beqvämt.

Konsequensen i det Ethiska blir äfven hos Locke den, att menniskan söker sin lust, lycksalighet. Noga taget vore således allt människans handlingssätt af naturen gifvet enkligt naturlig lust. Men emedan förståndet är denna förmåga att bilda begrepp och reflektera, så kan både ändamål och medel bestämmas olika, och det kommer derpå an, huru förnuftigt de bestämmas. Häri skola dock alla menniskor komma till samma resultat. Detta är förnuft. Samma resultat; om menniskan, blott »vill taga det till råds». 50

Härpå hvilat Locke's statslära. De viktigaste kapitlen 1. Om naturtillståndet. 2 Om krigstillståndet. 4 Om eganderätt. 6, 7, 8 Om samhällslifvet, dess ursprung och ändamål.

1. Om naturtillståndet funnits. Det finnes än mellan staterna –

statsmakternas innehafvare – äfvenså i allt, hvori människan icke bindes af samhällsordning och lag, d. v. s. i seden.

I detta tillstånd jemlikhet – rätt till lif och egendom. Alla hafva samma rätt. Förnuftet lärer detta: alla likar; ingen har rätt att ända sitt lif, såsom icke heller andras; ingen har rätt att förstöra, endast bruka och begagna; således hvar och en att bruka sitt.

Härtill kommer nyttan af detta ömsesidiga erkännande, emedan eljest intet samlif och ingtet ömsesidigt gagn för behovens fyllande.

10 Erfarenheten lärer således L^{ocke} helt annat än Hobbes. Denna naturlag: jemlikhetens och erkännandet deraf finnes i alla människors medvetande. Den är derföre naturlag,

2. Att särskildt talar om krigstillståndet hänför sig till Hobbes. Nemligen krigstillståndet är naturlagens brytande – annat än naturtillståndet. Äfven deri råder dock den naturlag, att alla äro berättigade att försvara sig emot och att straffa dem, som bryter mot den ursprungliga naturlagen – samt den förorättade att utkräfvä ersättning.

Huru krigstillståndet kan komma i fråga, derom intet. Man »vill icke taga förnuftet till råds».

20 Men då naturlagen är så gifven, borde alla vilja den. Och emedan viljan bestämmes af lusten, borde naturlagens innehåll gifva lust – eljest följes den af ingen. Men så borde också ingen kunna vika derifrån.

Det är allt erfarenhetsfilosofins otillräcklighet i det praktiska. Ger icke allmängiltighet. Men i det praktiska gäller endast detta. Det rätta absolut.

30 Hobbes såsom vi erinra oss söker visa, att naturtillståndets jus omnium in omnia = ingens rätt till något, och att eganderätten kommer till stånd först i staten. Gäller detta, så finnes i naturtillståndet intet annat, hvartill rätt, än nakna lifvet. Han grundar derföre eganderätten i naturtillståndet på arbete, formation, icke occupation. Att deri inbegripes occupation kunde väl icke undgå Locke. Men han lät occupation icke ensamt gälla. Vederlagdt är dock derigenom icke Hobbes resonnement: ingen annan domare finnes öfver individens behof, än han sjelf. Han kan occupera för att framdeles formera. L^{ocke} söker bemöta det genom anförande, att t. ex. ingen får taga mera frukt, än han förmår förtära. Om han låter den förskämmas har han kränkt andras rätt o. s. v. Allt detta lär förnuftet. Det har gällt före allt samhälle.

Senare har eganderätt uppstått genom aftal. Och, sedan penningen blifvit »påfunnen», egendom utan eller utöfver individens arbete.

40 I 3:e och 5:e kapitlet om trälar och föräldramakt.

Äfven han betraktar trældom som »fortsatt krigstillstånd», således väl emot ursprungliga naturlagen, men i naturtillståndet nödvändigt.

Äktenskap och föräldramakt (N. B.), värdigt. Hobbes och andra: fadersväldet naturlig rätt. L^{ocke} rätt emedan pligt att vårda och uppfostra. Den senare upphör med den förra. Polemik mot patriarkiska enväldet.

Såsom nämndt i 6, 7, 8 om samhället dess uppkomst och ändamål.

50 Väsentligt: att det i naturtillståndet rätta icke i staten uppoffras. Endast det kan icke i naturtillstånd och sammanlefnad göras gällande, emedan då detta af krigstillståndet afbrytas endast sjelfförsvaret och sjelfhämd finnes. Ändamål att få en lag, domare, dom, verkställande makt – för inbördes nytta säkerhet och fred. Försvar och straffrätt allas gemensamma angelägenhet. Derföre rätt och makt hos alla – att stifta lag, att tillsätta domare och verkställare, att antaga ledare för samlande af allas makt mot yttre fiender.

Skilnaden mot Hobbes den väsentliga, att berättigandet i naturtillståndet bibehålles. Derföre ingen afsägelse deraf åt statsmakten. Denna kommitterad, beklädd med allas makt.

Lagstiftande – lagskipande – förbundgörande makt. 10, 11, 12.

Detta af intresse. Ty här en skilnad mellan statsmakt och medborgerligt samhälle. Från denna tid läran om de skilda statsmakterna.

Fordrar att lagstiftande representeras af en församling. Men lagskipande måste öfverlätas åt en bestående myndighet. Likväl anser väl, att den har samma representant som regerings- (förbundsgörande) makten.

10

I afsceende å lagstiftandemakten framgår att skriften är rigtad mot dem som försvara enväldet. Söker visa, att detta är ett förblifvande i naturtillståndet – nemkigen mellan den enväldiga regenten och alla öfriga. Derföre skall regenten såsom lagskipande, öfverhufvud i förhållande till undersåtarna, vara underkastad lagen.

Men staterna till hvarandra i naturtillstånd. Derföre kan här ingen lag finnas, utan förbundsmakten fri att afgöra.

N. B.,

<47>

M<ina> H<errar>. Sammanfatta vi Locke's lära i förh<ållande> till Hobbes, så är öfverensstämmelsen och åtskilnaden:

20

Båda utgå från Naturtillståndet och det i detta Rätta.

D. v. s. båda från det abstrakt Rätta – förnuftets rätt – *recta ratio*. Men det fattas så för föreställningen såsom »ett tillstånd», en historisk tilldragelse.

Båda komma till sin lära ur erfarenheten. H<obbes> ser att människorna skulle sönderslita hvarandra, om icke samhällsbandet skulle finnas. L<ocke> att de sås<om> förnuftiga väsenden gifva hvarandra lika rätt till person och egendom, ehuru krigstillståndet kommer dertill som ett undantag. N. B. Äfven i samhället rättighet till sjelfförsvar mot en röfvere, emedan lagen icke hinner försvara. I detta undantag är såled<es> äfven i naturtillståndet försvar, straff, ersättning en<igt> förnuftet,

30

Båda fatta det Rätta ur synpunkten af berättigande. ||Båda frihet till lif och lem är berättigande och rätt – skall vara. H<obbes> säger: äfven i samhället berättigadt att försvara lifvet.||

H<obbes> jus omnium in omnia är berättigande. Men det skall icke vara; ty det förvändes i rättlöshet.

L<ocke>. Frihet till egendom berättigande och rätt, skall vara. I naturtillståndet privategendom, emedan genom formation, icke blott occupation. Detta viktigt. Vidare: genom aftal.

40

Båda: staten uppstår genom aftal.

H<obbes> för att göra ända på naturtillståndet = krigstillståndet.

L<ocke> likaså för att göra ända på krigstillståndet få en domare och verkställande makt, men för att bevara det i naturtillståndet rätta, utom nödrätten och sjelfhämnden.

När nu Hobbes tillägger: aftalet konstituerar på samma gång staten och statsmakten sås<om> en absolut makt, icke konsekvens, emedan »lex naturalis», förnuftets lag, *qværendam esse pacem*» – i allas medvetande. Men fattar det, emedan afsägelse af jus naturæ såsom blott underkastelse.

50

N. B. En<igt> teorin jus naturæ ur begäret, sjelfbevarandet, lust och olust. *Lex naturalis* ur förnuftet, framdrifvet af nöden, tvånget.

I sig riktigt, att samhället = förnuft – naturrätt = begrepp, abstrakt.

||Böra ihågkomma; att Lex naturalis enl(igt) Hobbes innebär äfven Moralbudet, det moraliska rätta – såsom negation af det Naturrätta – och såsom sådan i staten skall förverkligas.||

Locke deremot har i sin åsigt af det Naturrätta ett stöd för konsekvensen, att aftalet, hvarigenom statsmakten konstitueras, innebär blott ett uppdrag, att göra denna rätt gällande. Derföre folksuveränitet. N. B. Fattar staten blott affirmativt i förh(ållande) till det Naturrätta. Inlägger i detta Moraliteten såsom frihet till godt och ondt: »om människan följer förnuftet» – så erkänner hon allas jemlikhet,

10 För oss, om vi studerat nutida naturrätt och moral, dessa försök föga djupsinniga. Men de ega i sjelfva verket en utomordentlig betydelse.

Nemligen detta föreställningssätt om ett naturtillstånd och det Naturrätta såsom deri rådande, innebär det kristna betraktelsesättets kärna mot antikens. Antikens nylifvade studium hade fostrat anspråken äfven på politisk frihet, jemte jordlivets erkännande öfverhufvud. Men det kristna medvetandet om menniskoandens gudomlighet – gudomliga ursprung och bestämmeelse som innefattar medvetandet om allas jemlikhet inför Gud, gaf sig i dessa betraktelser ett uttryck i vetenskapen. Det rätta fattades såsom allas lika berättigande – af naturen. Och det berättigandes förverkligande sås(om) bestämmeelse i staten,

20

Icke heller Hobbes förnekar jemlikheten. Men han finner blott icke, att den kan såsom sådan, abstracte, förverkligas.

I antiken: staten uppenbarelse af en högre ordning, det Rätta såsom gudomlig institution – sås(om) Ideens afglans – såsom ändamål, objektivt, begreppslenligt, förnuftig verldsordning (Aristoteles).

I denna betraktelse Hobbes Locke's – såsom mensklig bestämmeelse, menskligt verk, ur menniskoanden utgånget.

30

Detta hade denna form: förklaring ur den verkande orsaken caussæ efficientes. Baco. Staten framgår ur naturtillståndet. Det Rätta såsom *människans* medvetande, *menskligt* förnuft – *menniskoandens eget* verk, men med betydelsen af objektivitet, allmängiltighet,

Denna betydelse visserligen ännu blott en försäkran. *Alla skola inse »qværendam esse pacem»*. *Hvar och en*, som vill bruka förnuftet, medger, att jemlikhet i berättigande, erkännes andras frihet till person och egendom. Detta sammanhängande med den empiriska metoden.

Men allt menskligt vetande så, först för föreställningen, sedan för tanken. Till kritik nödigt fasthålla det ena – att hvarken Hobbes elker) Locke vet något om traditionen, historien. Förnuftet individens tänkande. Det framgår ur naturen – sinnlig varseblifning och reflexion. Hvarje människa kommer dertill *för sig*, utan vidare.

40

Derföre blir också staten blott medel för individen icke, hvad i och för sig skall vara. Denna uppfattning, den verldshistoriska senare. Tillhör icke alls den empiriska riktning, utan den spekulation, som utgick från Cartesius,

Thomas af Aquino åberopar lex divina sås(om) supplement. Äfven Hobbes och Locke citera bibeln – till bekräftelse. Men blott en auktoritet för och mot makten i staten. Icke för staten som sådan sås(om) tillhörande den objektiva verldsordningen.

50

I England, sås(om) nämndes, fördes denna strid om konungamakt och folkmakt »non-resistance» – skarpast efter restauration. Locke hade utgifvit en särskild skrift mot Rob. Filmer »Two treatises on government» 1690. //N. B. »Thoughts on education» 1693.// Mot den samma äfv(en) *Algernon Sidney* »Discourses concerning government».

Inblandas i den s. k. Rye-house komplotten under Carl II och halshuggen. Slutligen Milton – deltog i republikanska rörelsen under Cromwell skref till försvar för domen öfver Carl I.

Hos alla dessa icke blott naturrätten åberopad – utan äfven bibeln. Detta egendomligt i den Engelska revolutionen, att republikanismen öfverhufvud läran om folkmakten stödde sig på religiös grund. Presbyterianerna, Independenterna. Samvetsfriheten – alltså kyrkostyrelsen – men denna öfvergått från påfven till statsmakten – derföre äfven statsstyrelsen. Anspråken i denna ordning.

I 18:e seklets slut hade de naturrättsliga lärorerna i Frankrike utvecklats till ensamt gällande och understöddes icke genom åberopande af bibeln utan af Antiken Rom. I konventets tal upphörligt Romerska exempel,

Samhällslärans Historia 48–51
Vårterminen 1862,

48

Medan Statsläran i England under 17:e seklet erhöll den utveckling som representeras af Hobbes och Locke, hade Hugo Grotius, Nederländare de Groot († 1645) gjort ett dylikt försök, att grunda det Rätta i staten på det a priori, abstrakt rätta, förnuftets rätt. Det skedde genom det verldsbeckanta arbetet »De jure belli & pacis 1625.

Titeln visar, att det egentligen angår folkrätten. De Europeiska nationerna hade bildat sig – med dem staternas gränser avslutade. Rätt till eröfringskrig begynnade förnekas. Nemligen den gemensamma bildningen hade gjort alla stater beroende af den enas eller andras öfvermakt. Förnämligast det religiösa intresset verksamt jemte det rent politiska. Philip II:a; 30 års kriget; Vilhelm III i England. Genom Vestfalkiska freden stadgades ett Europeiskt stats och jemvigtssystem.

Hafva nämnt, att t. ex. Bodinus äfven om folkrätten – fred och förbund, ambassader. Grotius citerar flera teologer och jurister, som afhandlat ämnet. Enkom *Albericus Gentilis* (i Oxford) »De jure belli» Libri III. »De legationibus» Libri III. »De vi civium in regem semper injusta» (Nonresistance).

Redan detta, att Grotius utgår från folkrätten, för honom omedelbart till det Rättas begrepp, såsom det på denna tid fattades det af naturen rätta till skilnad från det rätta i samhället. Hafva talat derom, huru Locke finner, att staterna stå till hvarandra i naturtillståndet. D. v. s. der finnes för deras förhållande till hvarandra ingen positiv lag och ingen domare. Det Rätta alltså förnuftets rätt, hvad som skall vara.

Men det är också först vid betraktande af staternas förhållande, det klart framgår, att det Rätta ännu är något emot, än det moraliskt rätta. Detta: pligt, dygd, det afser individernas förhållande till hvarandra – eller individens till sig sjelf, såsom redan de gamle fattade dygderna: i senare hänsende vishet, tapperhet, hofsamhet; i det förra den allmänna, de öfriga omfattande dygden rättvisan: att göra det rätta, το δίκαιον – justum.

Nämndt, huru hos Romarena jus gentium hade den dubbla betydelsen af folkrätt – det mellan staterna rätta – och af det hos alla folk för rätt gällande, jus naturale. I senare betydelsen det förnuftigt teoretiskt rätta, som utgör norm för all samhällslag.

Således äfven Romarena nära till denna uppfattning af det Naturrätta såsom grund för det rätta i staten. Likväl bör ihågkommas att tillämpningen icke sträckte sig till det politiska berättigandet – medan den t. ex. hos de anförda Engländerna förnämligast gick härpå ut. Tvärtom hos Romarena det politiska berättigandet historiskt gifvit öfvade inflytande på det medborgerliga – *civis Romanus*,

10 Men väsentligaste skilnaden från antiken: när nu rätt fattades såsom berättigande gällde det alla människors lika rätt. Visst säger Lock ännu: trældom är fortsatt krigstillstånd – och om någon förtjenat dödsstraff, men den, som hos honom i sin makt, skonar lifvet och tar hans tjenst, så är deri ej orätt. Men den naturliga friheten och det absoluta berättigandet till densamma, hvarpå han eljest inskränkt yrkar är då förverkade – genom brott mot naturlagen. I allmänt medvetande om allmänt mensklig rätt. Också Grotius kommer dertill: att trældom kan finnas »pactione» och »poenalis» – men icke natura. Icke således heller genom födseln. Men som trälens barn fått uppehälle, förrän han kan tjena – bör tjena, tills detta är betaldt.

För vårt begrepp ännu litet. Ingen trældom får finnas – icke heller pactione. Men på den tiden Grotius frisinnad.

20 När derföre Grotius går till folkrättens bestämmande blir utan vidare frågan: hvad är allmänt mensklig rätt.

Plan och innehåll i arbetet, som består af tre böcker, enkligt Grotii egen framställning följande: ||N. B. gammalt manuskript.||

Alltså 3 böcker: I Om krig är rätt. Num bellum sit justum? II De belli causis. III Det i krig rätta? Id quod in bello licet?

Men i 1:a boken kommer han genast till frågan: Quid justum = jus? – Detta redan i Prolegomena afhandladt.

Här följde Aristoteles i antagande af Appetitus societatis – ett lugnt efter menskliga förståndets mått ordnad samhällslif.

30 Fons juris: »Societatis custodia humano intellectui conveniens» = *Jus naturæ sociale*.

Häriifrån skiljer: *Jus humanæ naturæ* – samvetets lag. Hvad i allmänhet kallats *jus naturale*. *Jus civile ex pacto*. *Jus gentium ex consensu*.

Men detta indelning och beskrifning. Ännu icke bestämdt hvad jus, Jus som sådant är. Detta sker i 1:a boken. Endast negativt. Jus = justum = quod non injustum i d e st »quod naturæ societatis ratione utentium non repugnat»

Härunder både *jus naturale* och *voluntarium*.

40 Den förra, det Naturrätta: »Dictatum rectæ rationis, indicans actui alieni, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali (ac sociali) inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi».

50 Dessa definitioner vittna om de svårigheter, hvarmed Grotius kämpade. Han söker skilja *jus naturæ sociale* – från moralen – men vill hafva en gemensam, allmänt definition – på *jus naturæ elker naturale* – och denna tillika så omfattande att *jus naturæ* ligger till grund för *voluntarium* – borgerliga och *consensus i jus gentium* t. o. m. den gudomliga, ty detta Rätta skall vara så oföränderligt – absolut, »ut ne a Deo quidem mutari queat».

Finnes att icke förmår bestämdt särskilja rätt och moral.

Men likväl lägger till grund för folkrätten – blott *jus naturæ sociale*. Likaså härleder det Rätta ur *recta ratio*.

Och detta blir den allmänna definition på rätt: Hvad som icke strider

emot naturen af ett samlif (societas) för förnuftiga väsenden.

Intet förutsatt naturtillstånd – förnuftet utan vidare rättskälla. Societas af förnuftet fordradt. Derför har appetitus societatis, såsom man finner betydelse af förnuftsfordran,

(49)

Mina Herrar. Grotius supponerar icke något naturtillstånd såsom Hobbes från hvilket staten utgör räddningen. Icke heller låter han Locke staten vara en fulländning af naturtillståndet – för att hafva en form och domare. Han uppställer staten såsom en förnuftsfordran, så att det Rätta icke utom staten finnes. Ty fons juris är: »societatis custodia»; och jus är »quod naturæ societatis non repugnat». I förnuftet är alltså staten gifven i och med det Rätta. 10

I definitionen på jus naturale endast »ex convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali» – tillagdt ac sociali – emedan detta deri innefattas. Men definitionen omfattar tillika jus naturæ humanæ – derför blott natura rationalis. Men såvidt hit hör äfven jus naturæ sociale, är detta bestämdt af förnuftet såsom det i samhället Rätta, d. ä. det, som skall vara Rätt. ||N. B. Det sagda närmare af Lib(er) I Cap(ut) I XII. Esse autem aliquid Juris naturalis, probari solet» – a priori & posteriori. »A priori, si ostendetur rei alicujus convenientia aut disconvenientia necessaria cum natura rationali ac sociali. A posteriori – consensus gentium – åtminstone *moratorium*. – Likväl har Grotius egentligen ingen apriorisk bevisning.|| 20

Staten är alltså för Grotius förnuftsfordran utan vidare för det Rättas förverkligande. Men såsom han öfverhufvud bevisar ur auktoritet: Bibeln, historien, filosofin, litteraturen öfverhufvud, med stor lärdom, så har han icke heller någon spekulativ bevisning för denna sin lära.

Och när han kommer till definitionen på staten upptager han den Ciceronianska ungefär; »Coetus perfectus hominum liberorum juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus» – der utilitas tillkommer. ||N. B. Jus civile pacto. Alltså kan aftalets innehåll olika bestämmas äfven efter nyttan, endast det »non repugnat» &c. Jus naturæ öfverhufvud blott denna negativa ställning.|| 30

Hvad Grotius i öfrigt lär om staten, historiskt. Det förekommer i 1:a Boken vid undersökning om, hvem som har rättighet att föra krig – summa potestas. Ex(empli) gratia summa & plena, summa sed non plena.

Att han besvarar frågan; num bellum justum? jakande, är gifvet. Det bevisar för hela hans uppfattning. Ty äfven kriget hör således convenientia cum natura rationali & sociali. 40

Nämndt: att sjelfva föremålet för undersökningen nemligen jus gentium omedelbart förde Grotius till jus naturæ.

När han nu i Lib(er) II undersöker Krigets orsaker kommer han till Naturrättens objekt, hvarpå folkrätten stöder sig. Han uppställer alltså först hela dess innehåll: läran om den personliga friheten, om eganderätt, aftal, arfsrätt – om brott och straff, om skadeersättning. Att läran om aftalet blir den viktigaste är sjelffallet. Men hvarken för statens uppkomst eller staternas inbördes förhållande fordran han ett uttryckligt, uttaladt, än mindre skriftligt aftal. Underkastelsen under en bestående statsmakt innebär aftalet. Likaså häfden i afs(keende) på privategendomen. Likaså staternas faktiska bestånd i afs(keende) på deras ömsesidiga berättigande till sjelfständighet – naturliga rättigheter. Men der uttryckligt aftal tillkommit är detta fast rättsgrund. 50

»Pactis standum» naturrätt.

Kunna icke ingå på de speciela folkrättsliga bestämningarne. De naturrättsliga bestämningar, som gälla för Privaträtten, gälla äfven för folkrätten. Derutöfver consensus gentium – krigsbruk – ambassader m. m. Segerns rätt: hvad som är nödvändigt för fred och säkerhet – straff.

Verkan i politiken icke obetydlig – gaf allmänna medvetandet reda och fast stöd. Men att politiken – i synnerhet hvad krigsorsakerna angår icke kan följa naturrätten, inses lätt. Sjelfförsvaret t. ex. är elastiskt. England försvarat sig igenom besittningstagande i alla verldsdelar. Den ena och andra staten genom att hindra andras tillvexande makt. Likväl aftalsläran skyddande, om den skulle blifvit följd. Men är åter betydelselös såsom rättsgrund, när aftvingadt med knifven på strupen. Man bör hoppas, att en högre folkrätt gör sig gällande, afseende nationernas och staternas historiska bestämmelse – en högre rätt än privaträtten. N. B. Äfven Grotius tar, der naturrätten gör summum jus till summa injuria, moralen till hjälp.

Likaså verkan inom vetenskapen efterhand vigtig genom att skilja naturrätt och moral. Grotius ger klaven härtill. Förblandar ej båda under namn af naturrätt till grund för det i staten rätta såsom Hobbes, då denna ur »pax quærenda härleder moralbuden. Hos Locke framträder detta så: att naturrätt, »om» människan vill följa förnuftet d. v. s., om viljan moralisk. I öfrigt ingen naturrättslig detalj. Grotius deremot uppmäter med ytterlig reflexions noggrannhet hela gebitet. Ingen haft något att tillägga.

Grotius var jurist och diplomat. (1632 i Svensk tjenst. Betecknande för Sverges verldsställning att han och Cartesius till Sverige – den senare i Stockholm död och begrafven) – står ej i närmare samband med filosofiska reformen på teorins gebit. Derföre hans *recta ratio – natura rationalis & socialis* ett postulat – utan all förmedling. Hobbes och Locke gå tillbaka från erfarenheten – sluta af det närvarande till naturtillståndet. Grotius åberopar väl historien, men förnämligast litteraturen och bibelns dicta approbantia tager det mera enkelt: ingen kan betvifla det.

Denna brist af filosofisk princip och metod system i hans lära sökte Pufendorff fylla. *Sam. Pufendorff* († 1694). (»*Elementa Jurisprudentiæ universalis*» 1660.) »*De jure naturæ & gentium*» 1672. »*De officio hominis & civis*. 1673.

Nemligen redan Cartesii lära hade fört till frågan om viljans frihet. Cartesii lära om tvenne substanser fullkomligt skilda – ande och materie – deras attribut tanke och utsträckning. Förmedlingen i den högsta oskapade substansen: Gud. Denna lära öppen för tvifvel vederläggning och förklaringar. Utbildades konsekvent af Spinoza († 1677) att substansen blott en – de två s. k. skapande sjelfva den ena substansens attributer – bland otaliga andra – för människan de enda. Ande och materie – själ och kropp såsom två former af samma identiska, substantiella Vara. Derföre icke heller någon den menskliga viljans frihet.

Härom fördes mot seklets slut en strid, hvori Nederländare – Fransmän Engelsmän deltog. Och de hela 18:e seklet igenom utgjorde en principfråga.

Pufendorff – ehuru icke strängt filosofisk, väckt af dessa undersökningar. Utgår derföre från frågan om viljans frihet och undersöker i sammanhang härmed öfriga »*Entia moralia*» – Ethiska allmänbegrepp.

Det större arbetet: De jure naturæ & gentium är fördeladt i 8 böcker.

Lib(er) I Entia moralia. Derib(kand) obligation o(ch) lag.

II Om naturlagen – och pligten mot sig.

III Om jemlikheten – och officia mot andra.

IV De sermone – vidare om eganderätt arfsrätt &c.

V De pretio – pacto &c.

VI De matrimonio – potestate patria & herili.

VII. De civitate.

VIII Fortsättn(ing) o(ch) om folkrätten.

Från 1668 i Lund. »De jure &c.» utk(om) 1672. Beckman Schwartz 10
– heterodoxi, emedan naturlig teologi. Den uppenbarade står utom
rättsläran. Stridskrifter. »De officio hominis & civis» utgör ett försvar
mot dessa anfall i form af ett sammandrag, delvis en förbättring af det
större arbetet.

Två böcker: I Den naturrättsliga teorin; II Statslära och folkrätt (i 3
sista kapitel af 18).

Redan detta förh(ållande) visar ett annat hufvudföremål för arbetet
än Grotii. Icke folkrätt. Statslära och med afs(eede) på den Naturrätt.
(Så äfven i hufvudarbetet Folkrätt blott en del af sista boken)

Lib(er) I cap(ut) 1 »De actione humana».

20

Actio – verksamhet beroende af förstånd och vilja.

Förståndet – förmåga, men beroende af tradition – allmänt. Hvar
och en vid mogen ålder icke sinnessvag, som mottagit kultur, förmår
fatta och afgöra öfver obligation till handling – »generalia præcepta &
principia». »Conscientia recta – probabilis» &c.

Viljan sås(om) fritt val fri. Ändamål – medel. Det Goda: »decora,
jucunda, utilia» – hvarföre ändamål olika bestämda – likaså medlen.
Menniskan bestämd gen(om) naturlig fallenhet – hos individer o(ch)
folk – vana, affekter sinnesrörelser. Men Viljan förmår i afs(eede) å
obligation beherrska allt detta – derf(öre) imputabel. Lag om imputa- 30
tion. N. B. Yttre betraktelse – icke Aristoteles' djup: frivillighet,
föresats, afsigt.

Cap(ut) 2. *De norma actionum. De lege* Att en lag för handlingen skall
finnas ur människans företräde i skapelsen – förnuftet öfverh(ufvud). –
D(e) Jures N(aturæ) & G(entium) || N. B. De officio C(ivis) &
H(ominis) bevisar att obligation nödvändig ur menskl(iga) naturen. Ty
I:o om handlingen uniform gifven, ingen frihet – om tillfällig, laglös,
oförnuftig. Såled(es) lag o(ch) frihet att följa elker) icke ger obligation.
Om icke en superior, ingen lag. Om lagen icke gifven = beneplacitum,
ingen lag. || Men Lag = »decretum, qvo superior sibi subjectum 40
obligat». Eljest icke obligation. Superior: den, som framhåller onda
följder af lagbrottet och justæ causæ för dess efterlefnad. Derf(öre)
både lag och lagstiftare skola vara kända.

Lagens duæ partes »hoc fac» – »poenas dabis Actiones: bonæ, malæ,
licitæ. Justitia actionis = convenientia cum leges, jus. Indelningar. Lex
– divina v(el) naturalis v(el) positiva = humana = positiva.

Naturalis: »qvæ cum rationali & sociali natura hominis ita congruit,
ut humano generi honesta & pacifica societas citra eandem constare
neqveat».

Cap(ut) 3 *De lege naturali.* Socialitas af människans natur bjudet: å 50
ena sidan hjälplöshet – å andra obegränsade begär, derf(öre) osäkerhet
– äfven skicklighet att bistå – att genom ömsesidiga tjänster åstadkom-
ma mycket – å andra sidan att skada. Derf(öre) sociabilis: sökande
hjälp och fredligt samlif, för att ej reta, hellre förtjena välvilja. Hujus
socialitatis leges – *vacantes* L(eges) naturales.

Fundamentalis: »Cui libet homini quantum in se colendam & servandam esse socialitatem». Öfriga præcepta subsumtioner härunder.

Har karaktern af lag genom tron på Gud, omnia regentem – hvilken ingifvit menniskan iakttagandet af dessa förnuftsbud sås<om> *lagar* »ab ipsa vi congeniti luminis promulgatas». Eljest kunde följas för nyttans skuld o. s. v., men icke sås<om> lag. Så har hon »ex ratione naturali» medvetande om gud – af sjelfva medvetandets om naturlagen allmänlighet. Kan icke vara hennes tillfälliga uppfinning.

Häraf »officia» – ad qvæ obligantur – mot gud – sig sjelf – andra. Äfv<en> mot sig sjelf »ob socialitatem colendam». Nem<ligen> såkunda) rättadt i *De officio Civis & Hominis* Cap<ut> VII. De agnascenda equalitate. Sedan Naturrättens lärar om eganderätt, aftal sås<om> *pligtlära*. Inblandade moraliska) pligter – blott delvis skildt sås<om> »promiscua officia humanitatis».

Pufendorff) hade studerat både Hobbes och Grotius. Dessutom Cartesii lärar och den började litteraturen om menskliga friheten.

Entia moralia – i Cap<ita> 1 & 2. Följer delvis Hobbes. Socialitas naturbehof – af hjälplöshet för säkerhet mot ondskan. Nedsätter Grotii: »natura rationalis & socialis», d. v. s. förnuftsfordran – till empiriskt tvång.

Men å andra sidan denna fordran oförmedlad hos Grotius – antagande utan vidare. Pufendorff – ger naturlagen objektivitet och allmängiltighet gen<om> att vara gudomlig ingivelse och bud. Lex a superiore, på hvars brytande följer straff en<ligt> verldsordningen.

Grotius hade lärt: den gäller äfv<en> »si datur Deum non esse». D. v. s. den är för honom ett uttryck för, sjelfva den förnuftiga verldsordningen »adeo immutabile, ut ne a Deo quidem mutari possit». Pufendorffs uppfattning på föreställningens, reflexionens ståndpunkt. Grotii djupare = Skolastikernas förnuftet i gud. Men som sagdt icke spekulativt rättfärdigad. Icke heller hos Pufendorff ur allmänbegreppen entia moralia – läran om dem står utan konklusion för det hela. Likväl fordrar på *lex*.

Förvandlar allt till en pligtlära – med afs<eende> på belöning och straff. Detta förfall. Äfven sås<om> pligtlära ohållbart. För de naturrättsliga bestämningarna »berättigande» mera sakenligt. Försvinner alldeles.

I statsläran Lib<er> II än mera beroende af Hobbes. Cap<ut> I De statu naturali. Fictio. Revera tillfälligt och ver<kligt> i Folkens förh<ållande>. Sedan familj första status adventitus. N. B. Intet bestämdt förkastande af trældomen!! Lika med Grotius. Cap<ut> V De causa impulsiva constituendæ civitatis. Här – delvis med Hobbes; Icke jus omnium in omnia – utan endast till det nödvändiga sås<om> Locke. Icke bellum in omnes. Men likväl Genuina caussa: ut præsidia sibi circumponerent contra mala, qvæ homini ab homine imminent.

Detta dåligt. Nödfallsanstalt. I strid med egen lära om naturlagen – emedan åtminstone gudomlig ingivelse således äfven dess förverkligande – i staten.

Bättre hos Grotius: enkelt consociatio juris. Detta ändamål. Staten odödlig till sitt begrepp. Men när det rättas verklighet upphör – slut. Detta det samma rätta – qvod adeo immutabile est.

Men Pufendorff höll sig mera till Hobbes och) Lockes aftalsform – godtyckligt aftal – nödtvunget. Denna lära i sig statens tillfällighet och alla dess institutioner.

Äfv<en> Grotius lärar aftalet – men icke explicit – innebär blott, att det Rätta skall vara. Detta förbises,